

ЧЎЛПОН ЁРҚИНОЙ

6 НАРДАЛИ АФСОНАВИЙ ТОМОША

Тошкент

Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1991

Водийи ваҳдат ҳақиқатда мақоми инқидир,
Ким мушаххас ўлмас ул водийда султондин
гадо:

Фузулий

Тотли ва бой тили билан эртақ (чўнчак) айтиб
бериб, шу асарнинг ёзилишига сабаб бўлган
камшир онага ҳурмат билан бағишлайман.

Чўлпон

БИРИНЧИ ПАРДА

Бу парда ўн мажлистан иборатдир

А Р А Л А Ш А Р Л А Р

Кириш тартиби билан

П ў л а т — боғбон йигит, 30-35 ларда.

Қ у м р и — хизматчи қиз, 17-18 ларда.

М о м о х о т и н — оқсоч, 50 ларда.

Е р қ и н — саркарданинг қизи, 20 ларда.

Ў л м а с Б о т и р — саркарда, 50-55 ларда.

Ўлмас Ботирнинг кўрган боқчасида ўрик дарахтларининг таги.
Тўрда — ўрикзордан сўнг олмазор, унинг орқасида узун-узун сўртак
(*ишжом*)лар. Кўклам бошлари: ҳамма дарахтларнинг япроқлари кўм-кўк,
тоза, гуллар чаман-чаман бўлиб очилгонлар. Вақт ярим кечага
яқинлашган, дарахтларнинг орабидан ойдинлик тушадир, йироқлар
сутдек ойдин. Оғир ва сирли бир жимлик.

Бир гиламча, бир шер териси — пўстак билан иккита ястиқ кўтариб
П ў л а т чиқар, содда — хизматкорларча кийинган. Белида ёлғиз боғбон
пичоғи осилган.

БИРИНЧИ МАЖЛИС

П ў л а т ёлғиз

П ў л а т (*уёқ-буёққа жаланглаб қараб олгандан кейин
хайрон бўлиб кўтарган нарсаларини секингина ерга
қўяр*). Шу, шу! Қантак ўрикнинг таги дегани шудир.
«Тагида бир туп бели сингон қари ўрик бор» деган эди.

(қараб) ҳа, шу, аммо, мен билмадимким, ярим кечада бу тарақ-туруқ нима учун ва ким учун бўлса? Е бирорта позик меҳмон келарми экан? (Уйлаб.) Йўқ, йўқ, ҳар қандоқ позик меҳмон бўлса ҳам ҳовузнинг бўйига жой қилдиран эди. Е Ботирнинг ўзи чиқарми экан? Унинг ухлагали ётганига қанча бўлди-ю. Иншайкин, Ботир ярим кечаларда мундоқ тўполанг қилиб юрмайди-да. (Қараб.) Ҳа, ана Қумри келаётибдир. Ушандан сўрайман, бу кичиккина, жиккак, қақажон қиз ўлғур, ҳамма нарсани билади. (Пўлат келган томондан Қумри келиб чиқадир.)

ИККИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат, Қумри

Қумри. Пўлатхон, шу чокқача жойни тайёр қилмадингизми?

Пўлат. Жойни ҳозир тайёр қиламан, мана нарсаларни олиб келдим. (Гилам, пўстакларни ёзабошлаб яна тўхтар.) Менга қара! «Хон»и нимага керак? Тўпна-тўғри Пўлат ё боғбон деяберсанг бўлмайдиirmi?

Қумри. Шунинг ҳам кўп кўрдингизми? Биз камбағал, хизматкор қизмиз-да, а?

Пўлат. Нима демоқчисан?

Қумри (юзи бирдан қайгиланиб, сўлар; ерга қараб, секингина). Нима демакчи бўлгонимни ўзингиз биласизку, тагин нимага сўрайсиз? Куйган юрагимни яна баттарроқ куйдирмоқчи бўласизми?

Пўлат (кулиб). Ҳа, сизнинг юрагингиз нимага куяр экан? Ҳа, бирортага ошиқ, бўлдигизми?

Қумри. Бас, Пўлат, бас! Мен энди чидаёлмайман!

Пўлат (яна қаттиқроқ кулиб). Ҳа, нимага чидолмайсиз? Иссиққами, совуққами?

Қумри. Пўлат, бас энди, бас! (Қизиқиброқ.) Сиз ҳар нарсани масҳарага оласиз, сиз менинг ҳар бир гапимдан, сўзимдан куласиз. Мен бўлсам, шу даргоҳда ёлғиз сиз бор учунгина, сизни дебгина юрибман. (Кўздан томган ёшларни артадир.)

Пўлат (қуромослик билан, жиддий). Қумри! Сен нимага мени деб юрасан? Сенга бошида айтиб бермадиммики, «Сен мендан умидингни уз, ёш қизсан, ўзингни қийнама!» деб? Шунда ҳам англамадингми?

Қумри (хаёл билан). Англамадим... Англадим... Йўқ, йўқ, англамадим...

Пўлат. Сенга ишнинг бўлган-турганини англамади

учун «сени севмайман, сева олмайман. Менинг кўнглимда бошқа нарсанинг севгиси бор» деб айтиб бериш керакми? Ўзинг тагин дам англадим, дам англамадим дейсан.

Қумри (*аламли*). Мени севмаганингизни хўи яхши билар эдим. Аммо бу севмаслигингизни ўз огзингиздан, ўз тилингиз билан айтдириб эшитмакчи эдим.

Пўлат (*бўшашиброқ*). Мен сени сева олмасам-да, кўз ёшларингни кўриб раҳмим келади. Нимага десанг, у ёшларни hozир мен ўзим сендан ҳам кўпроқ ва аччигроқ тўкиб турибман.

Қумри. Биламан, биламан, кимни севганингизни ҳам биламан, ким учун кўз ёши тўкканингизни ҳам биламан. Сиз севган гўзалнинг сиз учун кўз ёши тўкиб турганини ҳам биламан? Сизни севиб, сиз учун ёнганини ҳам биламан. (*Пўлат бесаражон*.) Сиз севган гўзалнинг ўзингизга тенг бўлмаганини, шу учун унга ета олмаслигингизни, менга ўхшаган ноумид бўлганингизни ҳам биламан. Мана шуни ўйлаб ўзимни унча-мунча юпатиб юраман. Ўз-ўзимга: «Менинг севганимни мендан тортиб олмақчи бўлган бераҳм, ўзи ҳам менга ўхшаб севганига қовушолмайдир-ку» деб кўнглимни тинчлатаман. Кўнглимдаги ғазаб оловига сув сенаман... Аммо, аммо у ёмон олов бир кун келиб кўпни куйдирмаса эди, деб қўрқаман.

Пўлат (*огир*). Қиз, қиз, эсингни йўқотма! (*Илжиқ-ланиб*.) Менга ўхшаб жинни бўлма, эсингдан ажрама! Мен, бир эмас, икки-уч дарднинг ўртасида қолиб, эсу хушимдан ажрашга яқинлашдим. Сен ундай бўлма! Менинг севгим тўғрисида огзингдан бир огиз сўз чиқиб, ҳеч бир ерда, ҳеч бир жониворнинг қулогига кирмасин. Агар киргундай бўлса, бир озроқ эшитилгудай бўлса борми, (*ғижиниб*) «гирт!» бўгаману... ўлдираман. Биласанми?

Қумри (*сира қўрқмасдан*). Ҳой, сиз — кишига билинишдан, ошиқ номи чиқаришдан, шарманда бўлишдан шунча қўрқасизми? Шунақами ҳали? Э... Садқайи ошиқлик кетсун сиздан... Севган кишида бир нарсадан қўрқиш бўлар эмишми? Ошиқ — шарманда дегани эмасми? Ошиқ-маъшуқ эртақларини ҳам эшитган эмасмисиз?

Пўлат. Йўқ, мен ўз шармандалигимни сира ўйламайман, лекин, унинг шарманда бўлишидан жуда ёмон қўрқаман. Унга тарикдай бир гап тегса хафа бўламан.

Қумри. Бас, бўлди, биламан.

Пўлат (*яна огир*). Билсанг бўлди, бор, ишингга бор. Мен жойни солиб тайёрлай (*жой сола бошлайди*).

Қумри (*эзилган, ҳаяжонли*). Билмайман, билмай-

манким, бушнинг охири қандай бўлиб тугар экан? *(Секингина, ўйчан чиқиб кетар.)*

Пўлат *(жойни солиб бўлган, дарҳол Қумрининг орқасидан)*. Қумри, Қумри!

Қумри *(қайтиб келар)*. Ҳа, яна нима гап?

Пўлат. Бу ерга ярим кечада ким чиқиб ўлтирар экан? Ботирми?

Қумри. Ботирнинг аллақачон ухлаганини ўзингиз биласиз-ку, ҳозир ҳовуз бўйшдан бу ерга Ерқин пошша келадилар.

Пўлат *(бирдан ўзгариб)*. Ерқин пошша... *(Жим. Бир оздан сўнг инжиқ тез ва шиддатли.)* Бор, кет, кўзимга кўринма! *(Қиз индамай кетар.)*

УЧИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат ёлғиз

Пўлат *(ўзича)*. Ерқин пошша, Ерқин пошша... Ерқин пошшадан шу кунларда бир умр ажралмоқ керак! Бу — менинг учун кўп оғир бўлса-да, мен кўнглимни бошқа ёқларга бура оламан. Менинг бошимда яна бошқа дардлар ҳам бор; у дардлар мени мава бу яхши кўрини дардларидан қутқазиб кетади-я... Аммо, аммо Ерқин пошшага кўн қийин бўлади. *(Тез қадам босиб Қумри келар.)*

ТўРТИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат, Қумри

Қумри *(кириб келиб)*. Пўлат! Айтканча, ойим пошша «Пўлат акашга айт, менга, менинг чиқишимга гул териб кўйсин!» деб эдилар. Ҳали айтаман деб эсимдан чиқиб қолибдир.

Пўлат *(инжиқланиб)*. Бор, бор, кет, бориб айт, «Жой тайёр» дегин! *(Ўзича.)* Ерқин пошшанинг шармандабозлиги ҳозирданоқ бошланиб қолибдир.

Қумри. Гул-чи? *(Пўлат эшитмайди. Яна қаттиқроқ.)* «Гул-чи?» дейман.

Пўлат. Бор, кет, хўн деди, дегин.

Қумри. Гулни териб кўясизми?

Пўлат *(инжиқ)*. Ҳа, бир кучоқ қилиб териб кўяман.

Қумри *(тезгина Пўлатнинг ёнига келиб кўксини тутадир)*. Пўлат, Пўлат, бир дона гулни ўз кўлинг билан узиб олиб, ўз кўлинг билан кўксимга тақиб кўй, сендан умрлик ёдгор бўлсун!

Пўлат (*яна инжиқ*). Қиз, мен сенга дедимки, «сени сева олмайман».

Қумри (*ялиниб*). Хеч бўлмаса менинг севгимга ёдгор бўлсин деб қил! Менинг поумид ва бахти қора севгимга атаб битта сассиқ кўкат бўлса ҳам тақиб кўй! (*Кўзига тикилиб*.) Битта сассиқ кўкат-а?!

Пўлат (*секингина, худди сураддек юриб бориб бир гул узадир ва секингина тақиб қўядир*). Бор энди, йўқол, кўзимдан нарига бор! (*Қумри бир гулга ва бир Пўлагга қараб кета бошлайдир*.) Тўхта, Қумри! (*Қиз тўхтайдир*.) Ойим пошша нима учун бемаҳал, ярим кечада ҳаммани бесаранжон қилиб юрадир?

Қумри (*Пўлагга буткул яқинлашиб, даъвогар каби*). Нимага мендан сўрайсан? Нимага? Нимага жавобини ўз кўнглингдан сўрамайсан?

Пўлат. Қиз, қизишма! Менинг кўнглим ҳозир хеч нарсага жавоб бера олмайдир.

Қумри. Сен, Пўлат, нима учун мунча хом хаёлсан? Мени билмайди, сезмайди деб ўйлайсанми? Ойим пошша сенинг дардингда ёнгани учундирки, на кундуз тинадир, на кеча! Шунини сен ўзинг ҳам жуда яхши биласан.

Пўлат (*ясама*). Йўқ, йўқ... У мени севмайдир.

Қумри (*эрмак қилиб*). Ҳа, чинакам, у сени сира севмайдир.

Пўлат (*огир*). Севса-да, севса-да... У — осмонда, мен — ерда. У мени ўйлайдир, мен — тоғу тошларни...

Қумри (*бир оз очилиб*). Мана бу гапинг тўғри! У — сендан жуда йироқда, менинг умидим ҳам асли шунда... (*Кўзи келаётганларга тушиб*.) Келарлар! (*Пўлат шошқин, инжиқ ва пугиллаган*.) Ана, кўрдингни? Қўлида қилич билан қалқон! Хеч қаерда у қиз шу икки нарсадан ажралмайди, айниқса, сўнг вақтларда қиличчини яланғочлаб бошига қўйиб ётатурган бўлиб қолди. Илгари миҳга осиб қўйгучи эди.

Пўлат (*шошилиш*). Бор, бор, тезроқ кет. Бор, қарши ол. Сени мунда мен билан гаплашиб турганингни сезса, жини қўзиб кетадир.

Қумри (*қўрқмас*). Қўзиса қўзий берсин! Қўрқаманми? Сени у қандай севса мен ҳам шундай севаман. Севганимнинг ёнида кўрсалар айбми?

Пўлат (*секин овоз билан газаб қилиб*). Жим! Оғзингни юм!

Қумри (*гинали, қалтираб туриб*). Менинг севганимни қўлимдан тортиб... (*Пўлат гаранг, шошган, ёнида Момо*

хотин билан бирга Ерқин киради. Гўзал текис, киборларча, фақат содда кийинмишдир, бир қўлида қилич, бирида қалқон.)

БЕШИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат, Қумри, Ерқин, Момо хотин

Ерқин (тез кириб, кулиб туриб Қумрига). Нималар дединг? «Севганимни қўлимдан тортиб» дедингми? Нима демакчи бўласан? Қани, айтиб бер-чи!

Пўлат (тезгина). Пошшам, бир эртақ айтиб туриб эди...

Қумри (дадил). Йўқ, ёлғон! Эртақ айтганим йўқ! (Пўлат бесаранжом.) Мен демакчи бўламанким, «менинг севганимни қўлимдан тортиб олмоқчи бўлганларни ерга қаратаман, шарманда қиламан!»

Ерқин (кулимсираб туриб бемалол). Севганинг ким сенинг? (Секин ўлтирадир.)

Қумри (қалтираб). Уни ўз қалбингиздан сўранг!

Ерқин (ранги ўчиб, ғазабли). Жим! Жим дейман! Яна тагин шундақа нарсаларни гапира бошласанг бошингни кесаман!

Қумри (дадил). Кесинг, кесинг, кеса қолинг! Сўнгра Пўлат буткул сизники бўлсун!

Ерқин. Нима, нима? (Қиличини олиб ўрнидан турмоқчи бўлар.)

Пўлат (тўхташиб). Қизишманг, пошшам! Сиз агар чинакам кесмак ва шу билан тотланмоқ истасангиз менинг бошимни кесинг-да, сиз ҳам тинчсиз, Қумри ҳам. (Қумрига.) Йўқол, кўзимга кўринма, тентақ қиз! Бўлмаган нарсаларга аралашиб юргунча ишингни қилсанг-чи!

Қумри (кетатуриб). Кетаман, кетаман! Сиз қолинг шу ерда, мақсадингизга етинг! (Ерқин ўрнидан турмоқчи бўладир, Момо унинг йўлини тўсадир, Қумри тез-тез чиқиб кетадир.)

ОЛТИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат, Ерқин, Момо хотин

Ерқин. Бари бир, мен бу қизни тирик қолдирмайман!

Пўлат (секингина боқча томонга кета бошлаб). Кўп қизишманг, пошшам.

Ерқин (секингина пўстакка ёнбошлаб). Қаерга?

Пўлат. Сиз учун гул тергали.
Ерқин (амирона). Бор! (Пўлат кетар.)

ЕТТИНЧИ МАЖЛИС

Ерқин, Момо хотин

Ерқин (Момога). Хола, сиз ҳам бора берингиз энди.

Момо. Ўзингни шундай вақтда ёлғиз қолдириб-а?

Ерқин. Нима бўлар эди? Бўри еб кетармиди?
(Қиличини кўрсатиб.) Буни биласиз-ку!

Момо. Болам, сени бўри емайди-ку, энди...

Ерқин. Эндиси нима, тагин?

Момо. Энди, болам... Еш, етилган қизсан, отанг эл-халқ орасида жуда обрўйлик одам, гап-сўз бўлмасин дейман-да.

Ерқин. Мана шу тўрт деворнинг орасидан чиқмай-турган бўлсам, етилмай ўлайин! Обрў деган нарса одамни кишанга сола турган бўлса, у ҳам ўлсун!

Момо. Вой болам-э... Нафасингни совуқ қилмангил-э...

Ерқин. Менга ишонсангиз кетинг, ишонмасангиз пойлаб ўлтира беринг. («Аразлаб» — тесқари қараб ёнбошлайдир.)

Момо (келиб бошларидан сийпаб). Хафа бўлма қизим, кетай, кетай. Ишқилиб ўзингга эҳтиёт бўлгил-да! (Ерқин жим. Момо кета бошлайдир.)

Ерқин (бирдан бурилиб, ўйчан). Хола, холажон, бери келинг. (Момо қайтиб келар.)

Момо. Нима дейсан қизим?

Ерқин. Ўлтиринг, ёнимга ўлтиринг. (Момо ўйчан ўлтирар.) Хола, холажон, онам ўлгандан кейин она ўрнига сиз қолдингиз. Мени онамдан кўра яхшироқ эркалатиб, силаб-сийпаб ўстирдингиз. Менинг сиздан бошқа таянган ҳеч кимим йўқ. Отам бўлса аччиғи ёмон. Ҳеч нарса айта олмайман. Йўқ, йўқ... Отам мени жуда яхши кўради. Мен нима десам хўп дейди...

Момо. Ха, баракалла қизим. Ўзинг ҳам биласан экан-ку?! Отанг, сени ўгай она қўлида қолдирмаслик учун онамдан кейин уйланмай ўтиб кетди. Болам, отангдай кишига ёлғизлик сира ярашмас эди. Болам, сени деб ёш умрини ёлғиз ўтказди.

Ерқин. Биладан, холажон, биладан, отамнинг менга қилган оталиғини ҳаммадан ортиқ мен биладан. Мен нима десам у «йўқ» демайди. Тилаганимни қилиб берадир.

Лекин... (Жим.) бу дардни унга айтиб бўлмайди. Бу дардга даво топсангиз, сиз топасиз, мени бу кети йўқ қайғидан қутқазсангиз, яна сиз қутқазасиз, холажон. Нима қилайин мен, айтинг-чи, нима қилай?

Момо (Ерқиннинг бошини сийпаб эркалатиб). Қизим Ерқин, мен сенинг йўлингда жонимни ҳам беришга ҳозирман. Нима десаиң қиламан, қўлимдан нима келса шунига ёпишиб кўраман. Лекин қизим, мен сенга айтдимки, сен юртининг хондан кейин энг улуг кишисининг қизисан. Отанг Ўлмас ботир хоннинг биринчи ботири. Унинг дегани деган, айтгани айтган. Сен шундай одамнинг қизисан. Пўлат бўлса ўз гавдасидан бошиқа ҳеч нарсаи йўқ бир богбон, бир ялангоёқ. Отанг сени ҳеч вақт унга бермайди. Агар отангнинг ўрнида бошиқа бир киши бўлса, у ҳам шундай қилар эди. Агар Пўлатни севганингни эл-юрт билиб қолгундай бўлса, отанг бир умр кўчага чиқолмайди.

Ерқин. Холажон, мен сизга «Пўлатни севаман» деб айтганимга икки-уч ой бўлди, шундан бери, сиз, ҳаммавақт шу гапларни айтасиз: «Сен катта одамнинг қизисан, Пўлат бир ялангоёқ...» Мен бу хил гапларни кўп эшитдим, отамнинг кимлигини ва ўзимнинг нималигимни хўн яхши биламан. Энди, менга у эртақларнинг кераги йўқ. Ҳозир менинг дардимга даво керак, даво! Биласизми, даво?

Момо. Сенинг дардингга ҳеч қандай даво кўра олмасам нима қилай? Мен, ўша сен айтган кундан бери ўйлаяйман, тушунаман, ахтараман, излайман — ҳеч бир йўл кўрпимайди.

Ерқин. Холажон, мен «дардимга даво» деб сизга аллақачон айтган бўлсам-да, бу чоққача ўша дардга чидаб, бардош қилиб ҳам келдим. Нимага десаиңиз. Пўлат ҳозиргача шу ерда, кўзимнинг олдида эди. Мен уни кўрар, шу билан юпанар эдим. Энди иш сўнг ҳаддига етди, энди жон бўғизга келиб тақалди, энди чидашга асло имкон қолмади...

Момо (андишали). Нима бўлди, қизим, нима бўлди? Е бирор совуқ хабар борми?

Ерқин. Ох, мен қандай қилиб тилга олиб атайин? Йўқ, йўқ, бу дарднинг давоси, чинакам, йўққа ўхшайди.

Момо. Нима бўлди, қизим? Айт ахир, мен билайин. Эҳтимолким, бирор йўлини топармиз. Айтмасанг мен қандай бир иш қила оламан?

Ерқин (огир). Пўлат кетади...

Момо (тилчи). Қаерга?

Ерқин (эшитмайди, огир ўй остида). Пўлатдан бир умр айриламиз.

Момо. Қизим, мен сендан сўраб турибманким, қаерга кетадир?

Ерқин. Билмадим.

Момо. Муни сенга ким айтди?

Ерқин. Пўлатнинг ўзи.

Момо. Қачон кўрдинг уни? Гаплашдингми? Қаерда гаплашдинг? Нима деди?

Ерқин. Мен уни, холажон, кеча кечаси кўрдим. Ховуз бўйида эдим. Отам билан озроқ гаплашиб ўлтирдик-да, кейин отамни чақириб олиб кетдилар. Мен ўзим ёлғиз қолдим. Ўшанда отамнинг бир хатими, қоғозими эсидан чиқиб қолган экан, бир оздан кейин ўша қоғозни истаб Пўлат келиб қолди. Ана дедиким: «Мен кетаман, эҳтимол, бир умр кўришмасмиз». Мен бирдан оғирлашиб кетдим. Кўз олдларим қоронғиланди. Худди оғир бир юк босгандай бўлди. Бир оз вақт ҳеч нарса сезмадим. Кейин секин-секин ўзимга кела бошлаб кўзимни очсам, Пўлат йўқ эди... У менинг оғирлашганимни сезмасдан қайтиб кетган бўлса керак, йўқса, мени ўша ҳолда ёлғиз қолдириб кетмас эди. *(Жим.)* Шу билан менинг умидим узилди...

Момо. Йўқ қизим, ҳали унча умидсиз бўлмай туратур. Бирор йўл топилиб қолар, дейман.

Ерқин *(оғир ва ноумид)*. Копки...

Момо. Кечадан бери қайғириб, аллақандай бўлиб юришинг шу учунмиди?

Ерқин. Ховузнинг бўйида ўлтира олмасдан бу ерга келдим. Кўнглим тинчлапармикан, дейман, ҳар қаердан кўнглимга тинчилик ахтараман. Аммо, ҳар қайда ҳам шу гам босқини...

Момо. Мен ҳам шошиб қолдим, болам. Нима қилсак экан? *(Жим, ўйга ботадилар.)* Қизим, сен ўзингни унча қайғуга солмай тур. Мен Пўлатни кўрай, гаплашай, нима учун кетинлигини, қаерга боришлигини сўраб билай. Сўнгра «кетма» деб бир насиҳат қилиб кўрай, эҳтимол уната олурман. *(Ерқин диққат билан тинглайдир.)*

Ерқин. Йўқ, моможон, энди ҳақиқатни аччи бўлса ҳам, кўз олдимга келтирмак керак: Пўлат кетмаса ҳам, шу ерда тура берса ҳам мени бу ўйга бир умр боғлаб қўймаганлар-ку. Отам менга печа марта «қизим, кан-катта туядай бўлиб қолдинг. Сенинг ҳам кўнайдингми?» деб тегинди.

Момо. Йўқ қизим, у тўғрида сира қайғирма. Агар Пўлатни кўриб юриш билан кўнглинг тинчланатурган бўлса, ўзинг қаерга, кимникига борсанг, ўша жойга уни ҳам олдиранг бўладир. Унинг йўли топилаберадир, у кейин

бўлатурган нарса. Фақат, бунинг учун отанг нима деса сени «хўй» деб туришинг керак. Қизим, сен хотиржам бўл, эрта билангача мен Пўлат билан сўзлашиб қўйиб, эртага эрта билан жавобини айтаман. Энди тинч бўл. Уйқунг ҳам келгандир, кир, ёт, ўзингни кўй уриштирма!

Ёрқин. Йўқ, холажон, сиз агар астойдил мени десаңгиз, менга раҳмингиз келса, бир ини қилинг.

Момо. Жоним қизим, нима қилай? Нима истайсан?

Ёрқин (*уялиб, тортишиб*). Пўлатнинг ўзини ҳозир менга чақириб беринг. Шу ерда мен ўзим гаплашай. Эҳтимол, у қолгани унамас, кетар. Охир чоқда бир кўришиб қолай...

Момо. Вой қизим, кўриб-нетиб қолсалар нима бўладир?

Ёрқин. Ҳозир уйғоқ ким бор, дейсиз? Ҳамма ухлаган... Ҳозир тинч кишилар учун уйқунинг энг ширин вақти...

Момо. Қўй қизим, мен ўзим гаплашай.

Ёрқин (*йиғламсираб*). Агар... сиз... мени ўлмасин, уч-тўрт кун... умр... кўрсун десаңгиз... менинг айтганимни қилинг. Бўлмаса мен... (*Йиғлайдир*) мен... тугайман!

Момо (*ялишиб, эркалатиб*). Қизим, жоним қизим, бағрим, жигарим қизим, йиғлама! Нимага йиғлайсан? Қўй, менинг эзилган бағримни баттар эзма, сенинг кўзингдан томган ҳар бир томчи ёш, менинг ярам учун бир ништар бўладир. Қўй қизим, йиғлама. Хайр, майли, мен Пўлатни чақириб бераман. (*Эслаб*.) Айтканча, ўзи ҳам келса керак, гул узгали буюрган эмасмидинг? Ушанга кетгандир.

Ёрқин. Ушанга кетганлиги-кетган-а, гул узиб келармикан?

Момо. Албатта, қизим, у сенинг айтганигни қилмай қўймайдир.

Ёрқин. Бўлмаса холажон... бўлмаса...

Момо. Бўлмаса — нима демакчисан, қизим? Айт айтабер.

Ёрқин. Бўлмаса... сиз... сиз холажон... сиз...

Момо (*кулиб тезгина*). Мен кетаман, майли, мен кетаман. Ўзим ҳам билдим, ўзим ҳам кетмакчи эдим. (*Секингина ўрнидан турадир*.) Қизим, гаплаш, кўриш, лекин, ўзингга эҳтиёт бўл, эсингни йўқотма, шайтоннинг игвосига сира йўл берма. Отангни қариган чоғида ерга қаратма. Ўзингни ҳам дунёга масхара қилдирма!

Ёрқин (*дадилланиб*). Моможон, мен у тўғрида мана бу қиличдан ҳам тезман. Мен, ёлғиз севаман... Менинг кўзимда ўз акамдай бир Пўлат бор. Менинг бағримда

номусли бир севиш бор. Тинч бўлинг, кўнглингизни тўқ тутинг... Бу тўғрида мен қанча эҳтиётли, қанча қаттиқ бўлсам, Пўлат ўзингиз биласиз, менам ҳам ортинроқ. (М о м о бўйинини эгиб секин-секин чиқиб кетадир.)

САККИЗИНЧИ МАЖЛИС

Е р қ и н ё л г и з

Е р қ и н (*юзини болишига қоплаб жим бўладир, бир оздан сўнг бошини кўтариб*). Кўнглим алланима балоларни сезгандай бўладир. Онам бўлсайди... тиззасига бош кўйиб йиғлар эдим. (*Яна бир оз жим.*) Йўқ, йўқ... Ҳозир шундай бир дардга йўлиқдимки, бунинг давоси ҳеч кимда йўқ.

Кўрмайин босдим тиканини,
Тортадирмен дардини...

Йўқ, йўқ! Мен бу тиканини кўриб туриб босдим! Йўқ, йўқ! У — тикан эмас, гул эди, гул!.. (*Яна юзини болишига қоплаб тинадир. Бир оздан сўнг қўлида бир тўплам гул билан секингина Пўлат келади.*)

ТЎҚҚИЗИНЧИ МАЖЛИС

Е р қ и н , П ў л а т

П ў л а т (*бир оз тикилиб турғоч ҳадиксираб уёқ-буёққа қарайдир*). Бу ерда ойим пошшадан бошқа ҳеч ким йўқ. Менинг бу ерда турганимни кўрсалар, менга ҳам, ойим пошшага ҳам яхши бўлмас. Ойим пошша ухлаб қолганга ўхшайдир, гулни бошига қўяйин-да, бориб Момога айттайин, келиб уйғотиб олиб кетсун (*кета бошлайдир*).

Е р қ и н (*секингина бошини кўтариб*). Пўлат, мен уйғоқ! Ҳозир менинг учун уйқуевзлик кунлари келганини билмайсанми?

П ў л а т (*бир оз қовшаб олиб*). Ундай бўлса кўп яхши. Мана — гул, марҳамат қилинг (*узатадир*). Менинг сўнг совғам!

Е р қ и н . Гапирма! (*Гулни ирғитадир.*)

П ў л а т (*йироқдан туриб, қалтираган товуш билан*). Пошшам, бу гаплар ҳам сўнги гапимдир, шу учун бир оз гапириб олмасам бўлмайди. Иннайки: гапиратурган гапларим сиздан кўра ўзим учун аччиқроқ, шундай бўлса ҳам кўп эмас, бир-икки оғиз. Ҳозир, мана шу жойда ҳам

кўп қолишига кўнглим унамайдир, ўз отимнинг булганишидан кўрқмасам ҳам, сиз учун сира раво кўрмайман. Биламанким, икковимизнинг бу ерда турганимизни кўрсалар албатта, бир гап чиқарадирлар.

Ерқин. Сен Пўлат, агар кўнглинг тўғри бўлса, хотин киши билан тўғри муомала қилишни билатурган бир йигит бўлсанг, ҳеч бир гап-сўздан кўрқмас эдинг. Ёлғиз, кўнглинг тўғри бўлса!

Пўлат. У тўғрида мени мендан кўра сиз ўзингиз яхшироқ биласиз.

Ерқин. Бўлмаса, тинч бўл. Майли, кўраберсинлар. (Шу чоғда бир дарахтнинг орқасидан Қумрининг ёлғиз бошигина кўринади. У — хавфсираб, ҳовлиқиб ва аччиқланиб бир оз буларга қараб туради. Сўнгра ўзича пичиллаб «хап сеними?» деган ишоратни қилади-да, дарров йўқолади. Булар сезмай қоладирлар.) Мен ҳам сен билан кўн сўзлашмак истамайман, биламанким, икковимизнинг севгимиз ҳам умидсиз севгидир. Аммо, мен сени кўз олдимда кўриб юрсам ҳам тинчиб юрар эдим. Кеча, сен менга «кетаман» деддинг, бу кун «сўнг совгам» деб гул бердинг, мана шулар нима учун эди, менга тушунтириб бер!

Пўлат. Тушунтиришининг кераги йўқ, ўша гапларнинг ўзи билдириб туради: мен кетаман. Шу ҳафта ичида бу даргохдан буткул кетаман.

Ерқин. Қаерга?

Пўлат. Сизга ишонганим учун буни айтиш мумкин: тоғу тошларга.

Ерқин. Нима учун?

Пўлат. Унисини, лекин ҳозир айтолмайман. У — менинг ўз ишим, сиз билмасангиз ҳам бўлади. Лекин, бир вақт келар, билиб ҳам қоларсиз.

Ерқин. Эҳтимолким, шу севги сабаблидир?

Пўлат. Йўқ, асло!

Ерқин. Мен сенга «қол» деб ялнимайман, бу — ортиқча бўлур. Сендан ёлғиз сўраймангина: қолабиласанми? Шунинг иложи борми?

Пўлат. Сира йўқ!

Ерқин. Менинг қўлимдан келатурган ишлар билан иложи бўлса-чи?

Пўлат. Жуда яхши бўлар эди. Лекин, унинг иложи ҳеч кимнинг қўлидан келмайдир!

Ерқин. Бўлмаса, мен ҳам борсам бўладирми?

Пўлат. Йўқ, асло!

Ерқин. Келатурган йўлинг учун қилич керакми?

Пўлат. Қиличлар керак?
 Ерқин. Қилични берай.
 Пўлат. Қуллуқ. Қиличлар тонаман!
 Ерқин. Ундай бўлса йўлингда ўлим кўрқинчи бор экан-да?
 Пўлат. Ўлим эмас, ўлимлар кўрқинчи бор.
 Ерқин. Ўлим қонлимидир?
 Пўлат. Уни... Уни... *(Бир оз жим, сўнгра бирдан.)*
 Уни, ношшам, эл биладир! *(Шу чоғда орқадан Қумрининг «Ана, ана» деган товуши келади, булар қўрқиб қарайдилар. Олдида Қумри бўлгани ҳолда қўлида қилич билан Ботир киради. Унгача Ерқин қўлига қалқонини олиб ўридан тургандир.)*

УНИНЧИ МАЖЛИС

Ерқин, Пўлат, Қумри Ҳамас ботир

Ботир *(ташқаридан бақириб келар)*. Ҳой беорлар, беномуслар! *(Тез кириб келиб бир тўхтаб олади-да, сўнг бирдан Пўлатга ҳамла қилиб.)* Беномус, кўрнамак!

Ерқин *(тезгина қалқон ушлаб орага киради)*. Ота, мунда номус масаласи йўқ! Бу ерда номус оқ, пок, бегуноҳ!

Ботир *(бир оз бўшашиб орқага қайтади, сўнгра тинч ва наст овоз билан Ерқинга)*. Сен, қизим, бу ерда ярим кечада боғбон билан ёлғиз қолибсан-у, номус масаласи бўлмайди-ми? Мени алдамоқчи бўласан, беномус қиз! *(Қизиқиброқ.)* Агар мен сени қилич ўйинига ўргатиб ўзимдан уста қилмаган бўлсам, ҳозир чошиб ўлдирар эдим! Йўқ, сени жаллоднинг кўлига тоншириб «майдони сиёсат»да нарчалантирайми?!

Ерқин. Ҳақ йўлда ўлдирмак истасангиз, мен, қалқонини ерга ташлаб *(ташлайди)* бўйинини тутиб бераман! *(Бўйинини эгиб туради.)*

Ботир. Отанг ноҳақ ерга бир қатра қон тўккан эмас. Мундан кейин ҳам тўкмайди! Аммо, *(Пўлатни кўрсатиб)* мана бу кўрнамакнинг қони тўкилса, асло ноҳақлик бўлмайди! *(Пўлат ҳаяжонли, лекин жим.)* Айт яхшилик билан, нима тўғрида гаплашиб туриб эдингиз?

Ерқин. Уни айта олмайман, лекин, номус масаласи эмас.

Ботир. Менга айта олмаганингдан кейин қандай масала бўлар эди, беҳаё? Айтиб бер яхшилик билан: нима тўғрида гаплашиб туриб эдингиз?

Ерқин. Номусдан бошқа бир...

Ботир. Сен жим тур! Ана у беномуснинг ўзи гапирсин!
Гапир, дейман, сенга беҳаё!

Пўлат (*олдироқ келиб, дадил, лекин бемалол*). Мен кимман?

Ботир (*кўрмас*). Кимлигингни ўзинг биласанми?

Пўлат. Сиз билмасангиз қайдан билайни?

Ботир. Туғилганингдан бери менинг хизматимни қилиб келиб, менинг нон-намагимни еб келиб ҳали ҳам ўзингни танимадингми?

Пўлат. Сизнинг умрлик хизматкорингизман; боғбонингизман, деб танисам, шу чинакам таниганим бўладирми?

Ботир (*бирдан газабланиб, бақуриб*). Беномус, бўлмаса «қизимнинг ўйнаши» деб танитайми сени? (*Ерқин бесарапжон.*)

Пўлат (*мардона*). Қиз билан ўйнашини эмас, тўғри ўйин-қулишнинг ўзи ҳам кўнгилга сирмайди. Ботир, айтинг, мен кимман?

Ботир. Сен нон-намагига тунурган бир нонкўрсан!
Яна нима керак?

Пўлат (*қалтираброқ*). Ботир, нардани очини замони келганга ўхшайдир: (*кўзига қараб олиб.*) Менинг отам ким?

Ботир (*бир куришашиб, ранги ўчиб қоладир, сўнгра ўзини тўхташиб олиб, бемалол*). Отанг бир қишлоқи!

Пўлат. Қани ўша қишлоқи? Нимага мен сизнинг даргоҳингизда сизнинг нон-тузингизга қараб қолганман?

Ботир. Ўзини боқолмаган бир қишлоқи сени бити билан боқсинми? Ўзи боқолмагандан кейин менга бериб кетган-да! Отанг, сени, «Ботирнинг қизи билан ўйнашсин, Ботирни эл-халқ олдида ерга қаратсин!» деб қолдирган эдимми? (*Қизиб.*) Қани, айт, беномус, гапир!

Пўлат. Ботир, сиз гапни бошқа ёққа бурманг, бари бирини хунук бўладир. Уша отам қани? Нимага менга кўрсатмайсиз?

Ботир. Отангни мен қайдан билай? Егали овқат тополмай очидан ўлиб кетгандир. Мен сенга кам оталик қилдимми? Нонкўр? (*Яна қизиб.*) Мен сенга «қизимга ўйнаш бўл!» деб оталик қилдимми? А?

Пўлат (*қалтираб, Ботирнинг кўзига қараб олиб*). Уятмайсизми? Уятмайсизми? Аста-фурулло... (*Бир-икки қадам орқасига қайтадир.*)

Ботир. Мен кимнинг она қўйидаги қизи билан ўйнашибманким, уялсам?

Пўлат (*югуриб келиб*). У... ёнғоқнинг тагидаги

хандақ кимнинг гүри? Айтнинг, кимнинг гүри? (*Ботир чўчиб орқасига жиладир, лекин, ўзи жим, Пўлат борган сари ушлиқиб.*) Бир хандақда неча кишининг боши бор? (*Қўйнидан бир рўмолчада майда суяклар олиб ташлаб.*) Мана бу суяклар кимники? Нимага булар ёнгоқ тагидаги хандақда чириб кетди? (*Енидан бир қоғоз олиб.*) Мана бу ариза кимники? (*Бақуриб.*) Кимники дейман? Ариза берганлар қани? (*Ердан суякларни олиб Ёрқиннинг олдига ташлайдир.*) Мана шулар эмасми, ариза берганлар? Менинг отам, акам, тоғам яна бошқа қанча қовму қариндошларим шу бир ҳовуч суякнинг ичида эмасми? Гаширинг! Гаширинг! Нимага дамингиз чиқмай кетди? (*Ботирнинг қиличи қўлидан тушиб кетадир, ранги оппоқ оқарадир, касал одамдай бўшашиб, ҳолсиз туриб қоладир.*)

Ёрқин (*қалтираб*). Ота! Ота дейман! Бу нима гап? Бу нима? Бу қандай гап? (*Ботир жим.*) Пўлат, сен айтиб бер: бу нима гап? Мен ўламан, мен чидай олмайман. Бу қандай сир?

Пўлат (*ўзини босиб олиб, бўшашиброқ*). Бу сирларнинг тагини отангиздан сўранг. Ота-она, қавму қариндошларини бир умр кўрмаган, уларнинг ширин гапларини эшитмаган, ўзларини кўриш ўрнига, бир халта чириган суякларига эга бўлган киши, ўша суякларни чириган даргоҳда тура олмайдир. Амакингизга қизини бермагани учун хонавайрон бўлган бир қишлоқни, ўша қишлоқнинг «хақ» дегани учун ер билан яқсон қилинган қишлоқ... Яна мендақ бахти қора ўглини шу даргоҳга бир умрлик кул қилиб берибдир! Мен, шу тўрт оғиз гапини сизга айтиб қўйиб шу даргоҳдан буткул бош олиб кетмакчи эдим. (*Қумрини кўрсатиб.*) Ана у тентак, жинни қизининг гаши билан отангиз бизни гуноҳкор қилди. «Нонкўр» деди. «Ўйнаш» деди, «беномус, беҳаё» деди, ҳар нарса деди. Агар бу сирни очиб юбормасам менинг бошим ҳам шу суякларнинг биттаси бўлар эди. Ойпошша менга «нон-туз» берди деб отангиздан ҳалоллик сўрамайман. Нимага десангиз, ҳар бир тишлаган ноним — ота-оналаримнинг бир бурда эти, ҳар бир қатра татиган тузим — уларнинг кўз ёшлари, балки, қонлари бўлган экан. Бу даргоҳда гуноҳи йўқ, менга чинакам сингил бўлиб, балки, онамдай шафқатли қараган сиз эдингиз. Шу учун сиздан сўрайманким, ўша шафқат ва марҳаматларингизни ҳалол қилсангиз! (*Ҳамма жим.*)

Ботир (*оғир*). Пўлат, сенга нима дейишни билмайман... Менга мунча қаттиқ даъволаринг бор экан. Ўзимга хилват қилиб туриб айтсанг бўлмасмиди?

Пўлат. Қизингиз билан мендан гумонингиз бор экан.

шу тентак қизнинг гани билан бизга анвойи ҳақоратларни ирғитмасдан, қизингиз билан хилватда гаплашиб, гап олсангиз бўлмасмиди?

Ботир. Бўлар инн бўлди, энди бу сирни шу жойга кўмайлик... «Кетаман, чиқаман» деган гапларингни ташла! Сен шу ердан чиқдинг — сир ёйиладир ва мен шарманда бўламан. Мен бир шарманда бўлганимдан кейин сенинг билан бошқача гаплашиб қоламиз!..

Пўлат. Бутун бир қишлоқни жиндек бир нарса учун ер билан яқсон қилган киши, «сир ёйилиши»дан кўрқадирми? Шунча кўмганлар етмагандай, энди бу ҳақиқатни ҳам ерга кўмайликми? Сиз билан қандақасига гаплансам, гаплашабераман. Мен учун энди ҳеч бир кўрқини деган нарса қолмайди! (*Ерқинга.*) Бу жаллод отадан эмас, сиз шафқатли сингилдан ҳалоллик сўрайман? Ҳалолланг, сингим!.. (*Юзуриб чиқадир, орқасидан Ерқин ҳам «Пўлат, мени ҳам олиб кет!» деб югурадир, қолганлар тошдай қотган.*)

Парда тушадир.

ИККИНЧИ ПАРДА

Бу парда саққиз мажлисдан иборатдир

АРАЛАШАРЛАР

(кириш тартиби билан)

Момо хотин — биринчи пардадаги каби, ўзгармаган.

Ерқин — биринчи пардадагидан анча ўзгарган, уришиб қолган.

Кали — кулдургучи, қизиқ бир киши. 50—55 ларда. (Биринчи парда билан иккинчи парда орасида. 2—3 ой ўтадир.)

Кенггина сунача, унинг юқори — орқа томонида ҳовуз. Ҳовузнинг теграсида қари-қари қир ёғочлари, улар орасида 3-4 туп мажнунтол, шохлари сувга тегадир. Ҳовузнинг нариги ёғи анорзор, унинг орқасида яна қатор-қатор узум сўртаклари, фасл — ёзнинг бошлари, вақт — хуфтон пайтлари, ойнинг хира ёруғи билан анорзор ва узум сўртаклари бир бутун — гуҷум нарса бўлиб кўринадир. Сунача гиламлар билан ясашилган, замонанинг чироқларидан бир нечаси, ёруғидан кўра кўпроқ тутун бурқситиб ёниб турдилар.

Суначанинг бериги чеккасида қалин пўстақлар устида парқуларга суялиб, ёнбошлаб Ерқин ётадир. Унинг оёқ томонида — сунача қирғоғида Момо хотин ўтирадир. Ерқин жим ўйланадир, Момо товушини чиқармасдан китоб ўқийдир.

БИРИНЧИ МАЖЛИС

Ерқин, Момо хотин

Ерқин. Холажон, нима китоб ўқиб ётибсиз?

Момо (*китобдан бош кўтариб*). Бир қисса китоби.

Ерқин (*оғир, эси бошқа нарсада*). Қандай қисса?

Момо. Бир ботирнинг қилган ишлари.

Ерқин. Қандай ишлар қилган экан?

Момо. Бир ёмон ҳокимнинг хонга чақиши билан ўн етти киши беғуноҳ зиндонга ташланган экан-да, у ботир қанча қийинчиликлар билан ўша бечораларни зиндондан қутқариб олган экан. Иннайкин...

Ёрқин (*сўзини бўлиб*). Иннайкейини ҳам борми? Яхши қилибдир, бегуноҳ бечораларни қутқариб олибдир, баракалла, азамат экан. Шу билан мурод-мақсадига етмабдирми?

Момо. Ўша билан мурод-мақсадига етса-ку, жуда соз бўлар эди-ю, бўлмади-да. Ҳалиги ҳокимнинг одамлари бўлмаган тухматлар билан ботирининг ўзини ҳам зиндонга солишиб қўйишдилар-да. Ҳали уёғини ўқиганим йўқ, ҳали зиндонда юрибмиз...

Ёрқин. Рост айтасиз, хола, биз ҳам ҳали зиндонда юрибмиз. Мана шу китобингиз, холажон, фол бўлсун: ўша ботир зиндондан эсон-омон қутилиб кетса, биз ҳам мана шу зиндондан қутилиб кетамиз! Дурустми?

Момо. Жинни бўлдингми, қизим? Ўз уйи, ўз жойи, ўз ҳовлиси, ўз боғида маликалрадай турган қиз зиндонда бўлар эмишми? Зиндонни, илоҳим душманларимизга ҳам кўрсатмасун!

Ёрқин. Бу зиндон мен учун нариги зиндондан ёмонроқ бўлса, нима дейсиз?

Момо. Қўй қизим, ундақа маза-бемаза гаиларни гапирма!

Ёрқин. Яхши... Бўлмаса мазалик гаилардан гаилашайлик: ҳали «Ботир» деганингизда эсимга тушиб, бизнинг ботиримиздан нима хабарлар бор, холажон? (*Секин ўрнидан туриб йўтирадир.*)

Момо (*билмасликка солиб*). Сизнинг ботиригиз ким экан?

Ёрқин. Билиб туриб билмасликка соласиз.

Момо (*яна ёлғондан ишонтириб*). Билсам дарров айтар эдим, қизим, билмайман-да.

Ёрқин (*аразлагандай*). Билмасангиз мен ҳам айтмайман...

Момо. Хайр... (*Китоб йўқий бошлайдир.*)

Ёрқин. Холажон, айтганча: отамнинг қаерга кетганини менга ҳеч айтмайсиз-а?

Момо (*китобини ёпиб ерга қўядир*). Қизим, «отанг ўрдада — хонимизнинг ёиларида» деб неча марта айтдим-ку!

Ёрқин. Ёлғон айтасиз! Нимага бир хафтадан бери уйга келмайдир, бўлмаса?

Момо. Иши бордир. Ахир хонинг энг биринчи катта ботири, яқин махрами, оталиги, албатта, бир иши бордирким, келмайдир.

Ёрқин. Ҳеч ишонмайман! Сиз, холажон, менни алдайсиз. Ўзингиз «ўз қизимдай кўраман, фалон, пустон...» дейсизу, менидан ҳар нарсани бекитасиз. Ўз

отамнинг қаерга кетганини ҳам айтмаганингиздан кейин, нимага мени «ўз қизимдай» дейсиз?

М о м о . Ҳўз қизимдай кўрганымдан кейин «ўз қизимдай» дейман-да.

Е р қ и н . Ундай бўлса отамнинг қаерга кетганини ҳам тўғна-тўғри айтиб берақолсангиз бўлмайдирми?

М о м о (*бир оз ҳайрон бўлиб турган*). Қизим, отамнинг қаерга кетганини мен биламан-ку, лекин, «мен қайтиб келгушимча менинг қаерга кетганини Ерқин тақир билмасин» деб тайинлаб кетиб эди... Мен туриб, хайр мен-ку айтмайман, бошқа хизматкорларнинг бирортасидан эшитиб қолса, ё кўча-кўйдан эшитса нима қиламиз, дедим. Кейин отам менга «хизматкорларимга ўзим тайинлайман. Кўча-кўй тўғрисида бўлса, мен келгунча Ерқинни ҳеч қаерга чиқармайсиз, ҳовлига ҳам кўчадан хоҳ хотин, хоҳ эркак — ҳеч ким киргизилмайди» дейди. Мен иннайкейин «мана бу қиз ўлгур Қумридан кўрқаман» деб эдим. «Бу ганингиз рост» деб Қумрини — ўзинг биласан — ўша кунгёқ жўнатиб юборди.

Е р қ и н . Хўх-хў! Иш катта экан-да, бўлмаса... «Биз зиндондамиз» десам, тагин, менадан хафа бўласиз. Зиндонда ўлтирган киши, ҳеч бўлмаганда, ўзининг зиндонда эканини билиб турадир... Хайр, муниси майли, холажон, сиз менга бир нарсани айтиб беринг; отам нимага бундай қилди экан? Мен билсам нима бўлар экан, а?

М о м о . Унисини мен билмадим, қизим.

Е р қ и н . Хайр, сиз энди отам тайинлади деб, отамдан кўрқиб менга айтмайсизми?

М о м о . Мен отамдан эмас, ундан каттарагидан ҳам кўрқмайман. Мен ёш хотин эмасман, мен ёшимни яшаган, ошимни ошаган хотинман, мен нимадан кўрқай?

Е р қ и н . Кўрқмасангиз нимага айтмайсиз?

М о м о . Отамни риоя қиламан, қизим, унинг ҳурматиини қиламан.

Е р қ и н (*тез*). Уни ҳурмат қиламан, деб менга зулм қиласизми?

М о м о . Қандай зулм?

Е р қ и н . Отам, ўз отам бўлиб туриб кетган ерини менадан беркитадир, бу менга зулм қилгани эмасми?

М о м о . Хайр.

Е р қ и н . Отамнинг зулм қилганига унаб, кўниб турганингиздан кейин, сиз ҳам ўша зулмга кўшиласизми, йўқми? Кўшиласиз! Сиз ҳам зулм қиласиз! (*Жим.*) Яна тагин, мен сени ўз қизимдай кўраман, фалон дейсиз... (*Аразлаб бошини қуйи соладир.*)

Момо. Қизим, жон қизим, ўзингни хафа қилма! Айтсам айта қолайини. Лекин, айтганимдан кейин «хафа ҳам бўлмайман, газаб ҳам қилмайман» деб илгари сўз берасан.

Ерқин (*кулмсираб*). Хайр, сўз бердим.

Момо. Бўлмаса айтай: отанг хон қўшинининг олдига тушиб урушга кетди.

Ерқин (*хайрон*). Урушга? (*Бир оз жим.*) Қандай урушга? Ким билан урушинга?

Момо. Унисини сўрама, қизим.

Ерқин. Унисини айтмасангиз, бари бир, менга ҳеч нарса айтмаган бўласиз-да!

Момо. Нимага қизим: отангнинг қаерга — нима учун кетганини айтдим-ку?

Ерқин. Уни сиз айтмасингиз ҳам билар эдим.

Момо. Қандай билар эдинг, ойим қизим?

Ерқин. Отам — ўша отам, хон — ўша хон бўлгандан кейин, албатта, одам ўлдиргали кетадир-да! Қўйинг, айтмай кўяқолинг, холажон. (*Бир оз жим.*) Қандай отанг қизи бўлибман, тангрим. Хунари — гўрковникидан ёмон!

Момо (*қизинг оғзини тўсиб*). Хой қизим, нималар деясан? Ўз отанг тўгрисида-я? Уят эмасми? Вой шўрим курсун-э...

Ерқин. Қўйинг холажон, бир ховуч, бир тўда «катталар» деб ҳар қадам, жойни гўр кавлаб юриш яхшими? Пўлатнинг ўша кечаси айтган гаплари ҳали ҳам қулогимдан кетмайдир. Ўша топда ўликдай қотиб, дам чиқаролмай қолган отам... Яна бева-бечорани қон-қора қақшатқали кетибдир! Вой, вой... (*Кўзларини кўли билан тўсиб.*) Пўлатнинг кўлидаги суяклар-э!.. Кечалари тушларимда ҳам ўшаларни кўриб чиқаман... Пўлат бир иш қилди, бир гапларни айтдики, одам бўлса чидаб туролмайдир. Ахир, отамнинг ўзи ҳам ўликдай қотиб қолган дейман-а? Пўлат ўт бўлиб ёниб кетибдир, ҳадеб гапирадир, гапирадир, холос...

Момо. Ўша гапирган гаплари, ховлиқиши, бетоқатлиги мана букун бошига бало бўлди.

Ерқин (*бесарапжом*). Нима бало бўлибдир? Қандай балони айтасиз?

Момо. Қум, чўллардаги энг ёмон, ўз фуқаро ўғриларига бош бўлиб олиб, юртни бесарапжом қилиб ётгани яхшими?

Ерқин. Қандини есуи! Ўғриларга ўғри бўлиб бас келмаса, қандай бас келиб бўладир? Тангри берса, юрт

хаммаси ўшага эргашиб кетиб, мана бу ўрдадаги ўгрехонани тўзитсалар нима дейсиз? Ёмон бўладирми?

М о м о. Жоним қизим, (*кулиб*) сен «яхши бўладир» деган иш сира ёмон бўлмайди. Лекин иш, ўша сен хоҳлагандай бўлмайди-да...

Е р қ и н (*қизиқиб*). Нимага бўлмайди дейсиз? Қасрдан билдингиз?

М о м о. Рост айтасан, қизим: мундан бир-икки ҳафта бурун ҳамма юрт, барча қишлоқ Пўлатнинг йўлига кириб қолган эди. Хонимиз, ахир, уч марта қўшин юборди, хаммаси ҳам тумтарақай бўлиб, тўзиб кетди.

Е р қ и н. Минг марта қўшин юборса ҳам яна тумтарақай тўзиб келса нима дейсиз?

М о м о. Йўқ қизим, бу сафар худо хоҳласа хоннинг қўшини уларни тумтарақай тўздириб келадир. Мунга, ишониб тур, қизим. Иннайкин: сенга ҳар қанча оғир бўлса ҳам «хоннинг қўшини зўр келсун» деб худодан тилаб тур.

Е р қ и н. Нимага? Нимага ахир? Ноҳақ ҳаққа зўр келсун деб тилайми?

М о м о. Йўқ қизим, энди гапни очиб айта қолайин: отанг Пўлатга зўр келсун, деб тилагил!

Е р қ и н (*бирдан ўзгариб, танг қолиб*). Айтдим! Айтдим! (*Жим.*) Отам яна... яна ўша гўрковлигига борибдир-да! (*Жим, бирдан.*) Холажон, қўрқиб кетаётибман! (*Маҳжам Момони қучоқлар, жим қолурлар. Бир оздан сўнг.*)

М о м о. Қизим, кеча отангдан севинчли бир хабар келган эди.

Е р қ и н (*яна қизиқиб*). Нима гап экан?

М о м о. Сенга оғир бўлса ҳам, қизим, ота ҳурмати боланикидан ортигрок бўлгани учун севинчли деб айтдим.

Е р қ и н (*шошган*). Ота ҳурмати деб мени ўлдира-турганга ўхшайсиз? Майли энди, хабарни айтинг.

М о м о. Ҳеч гап йўқ, тегишиб айтдим...

Е р қ и н (*бирдан бақириб*). Хола!!!

М о м о. Ҳа, нима гап, қизим? Мунча бебардошлик? Унчалик ваҳимага арзийтурган гап эмас.

Е р қ и н. Нима гап ахир?

М о м о. Отанг саломат экан, сенга дуо дебдир, «Холаси дебдир, пешонасидан, дебдир, менинг учун бир ўпиб қўйсун» дебдир...

Е р қ и н (*яна бақириб*). Хола!!!

М о м о. Ҳа, қизим, бу нимаси? Менга қара, рангинг ўчиб кетди-я. Нима бўлди? (*Силаб сийпайдир.*)

Е р қ и н (*бир оз жим, сўнгра секин*). Бу билан бўлмайди... Бу алдаш билан мени баттар қийнайсиз...

Отан томондан нима хабар бўлса тўғрисини айтиб берасиз... Пўлат тўғрисида ҳам нима гап бўлса, ҳеч бир беркитмасдан айтиб берасиз. Мен мундай алдашларни сира кўтаролмайман... Қайта, ўша ҳақиқатни билсам, оғир ва қийин бўлса ҳам ўша дуруст... Мени алдаманг, рост гапни айтиб беришг... (*Яна бақириб.*) Энди алдашларга бардошим қолмади!

М о м о. Айланай қизим, мен ҳам қандай қилай: икки ўтнинг ўртасида қолдим! Бир томонда — отанг, бир томонда — сен... Отанг 35—40 йилдан бери менга туз берадир, ўшани ҳалоллаш керакми, йўқми?

Е р қ и н. Ўша тузнинг ўзи ҳаромдан келган бўлса... Яна ҳам ҳалоллашми? Шуича йил қилган хизматингиз-чи? У — ҳалоллаш эмасми?

М о м о. Э... қизим, отанг берган нон-тузнинг олдида менинг хизматларим хизматми?

Е р қ и н. Энди ҳалол-ҳаромни сурштириб кетиб, хабарни айтмайсизми?

М о м о. Айтдим-ку, болам?

Е р қ и н (*яна бақириб*). Хола! Айтмасангиз бўлмайдир, бўлмайдир, бўлмайдир!

М о м о. Уҳ-ҳ... Болам, болам! Қаердан ҳам мен сенга шу хабар ўлгурни гапириб қўйдим... Энди айтмасам бўлмайди, шекилли. Робтини айт дейсан, ростини айтсам, хабар жуда қайғули хабар...

Е р қ и н. Ҳар қандай қайғули бўлса ҳам алдашдай эмасдир, айта беришг.

М о м о (*бир оз жим.*) Отанг борганидан бери Пўлатнинг иши тангликка тушиб қолибдир...

Е р қ и н (*ачигиб*). Ажаб бўлибдир! Жуда яхши! Иннайкин?

М о м о. Иннайкин: ҳозир қишлоқилар унга кўмаклашгани келмай қўйибдирлар...

Е р қ и н. Иннайкин?

М о м о. Иннайкин: ўзининг йигитлари ҳам бўшашиб қолган эмиш... Иннайкин: яқин ўртада яраш бўлса-ю, Пўлат бошқа мамлакатга ўтиб кетса керак эмиш...

Е р қ и н. Шуми севинчли хабар деганингиз?

М о м о. Шу қизим, шу.

Е р қ и н (*ўйлашиб кетар*). Чинакам севинчли хабарлар... Пўлатнинг енгилгани рост бўлса... Бошқа мамлакатга ўтиб кетадирми, қоладирми, ўладирми — бари бир! Ноҳақликка зўр кела олмаганидан кейин, албатта, ўлгани яхшироқ...

М о м о (*Ерқинга тикилган, оғир*). Ўлгани яхшироқ...

(Жим бўладирлар. Момо яна китоб ўқишга бошлар. Ерқинг секингина ёнбошлаб бир нуқтага тикиладир. Бир оздан сўнг оғир хаёл билан бошини кўтариб қиличга тикилиб қоладир. Бирмунча вақтдан кейин уйқудан уйғонгандай бўлиб.)

Ерқин. Холажон, хийла вақтдан бери қилич ўйини ўйнаб кўрганим йўқ, ҳозир жуда қилич ўйнагим келган эди. Ўйнашатурган одам йўқ; Пўлат ҳам кетди, отам ҳам.

Момо *(китобдан кўзини ололмай)*. Қандай қилайлик, жон қизим, ман қилич ўйинини билмасам?

Ерқин *(ялингандай)*. Қорол бола-чи?

Момо. Қайси қорол бола?

Ерқин. Оти нима эди? *(Эслаб.)* Ҳа, Йўлчибек-чи, Йўлчибек.

Момо. Айтканча, у йиғит қиличбозликни биладир-а? *(Кўзи китобда)*.

Ерқин. Пўлатча, отамча билмаса ҳам... Менимча биладир.

Момо *(китобини ёпиб кулимсираб)*. Сенча билса, отангдан ҳам, Пўлатдан ҳам яхши билар экан-да?

Ерқин *(кулимсираб, ясама таъзим билан)*. Ўша йиғитни чақришликнинг иложи бормикан?

Момо. Кимни? Йўлчибекним? Энди сендан беркитатурган гап қолмади, чақирсам бўлар. *(Ўрнидан тура бошлаб.)* Қилич ўйнагинг келдим?

Ерқин. Жуда!

Момо. Хайр, бўлмаса мен бориб бир хабар олай-чи, қани... *(кета бошлайдир.)*

Ерқин. Агар бўлса бир йўла қиличини ҳам олиб кела берсин. Қиличи бўлмаса отамнинг қиличларидан биттасини ўзингиз ола чиқинг. *(Момо чиқадир. Орқасидан.)* Шошманг, хола! Айтканча, отам қайси қиличини тақиб кетди?

Момо. Отанг садаф сопликни тақиб кетди. Қалқонни бўлса ўша ёқдан олиб келган эди.

Ерқин. Ферузакўз соплик қиличи шу ердами?

Момо. Шу ерда бўлса керак.

Ерқин. Бўлмаса ўшани олиб чиқинг, қалқонлар бўлса ҳаммаси шу ерда экан, қайси биттасини бўлса ҳам ола беринг.

Момо *(чиқа бошлаб)*. Айтканча, қоролни бу ерга чақирсам, дарвозага кимни қўяман?

Ерқин. Бу нима деганингиз? Ўлмас Ботирнинг хизматкорлари битта холосми? Ташқари тўла одам-ку!

Момо. Хизматкор мингта-ю, пойлоқчи — битта:

отанг ташқарини Йўлчибекдан бошқага ишонмайди, болам...

Ерқин. Пойлоқчи бўлмаса ҳам тураберади. Озгина вақтга жин урадимми? Бора беринг? (*Хола чиқадир.*) Ўша тикилган бало, ўша келатурган қазо менга кела қолсун; мен ўзим гаплашаман!

ИККИНЧИ МАЖЛИС

Ерқин ёлғиз

Ерқин (*ўзича*). Бу даргоҳда Ўлмас ботир йўқким, уни ўлдирмак қасдида келсалар. Иннайкин: Ўлмас Ботир бу юртда худодан бошқа ҳеч кимдан қўрқмайди. Агар Ўлмас Ботирнинг давлати ва бойлигига қизиққанлар бўлса, келсинлар, олсинлар, мен бу ерда бўлсам ҳеч ким эгри қараёлмас! (*Қилични қўлига олиб.*) Агар сен бўлмасанг эди, агар мен сенинг тилингни билмасам эдим... Бу хотин бошим билан қандай хорликларни кўрмас эдим? Истаган кишиларига берарлар, тилаган ишларини қилурлар, мени қўғирчоқдай ўйнатар эдилар. Аммо, бу бор... бу билан бирга бўлсам агар, хотинликдан келган бўшанглигимни ҳеч қайда ва ҳеч нарса олдида сездирмайман. (*Момо кирадир.*)

УЧИНЧИ МАЖЛИС

Ерқин, Момо

Момо (*кириб*). Иш катта.

Ерқин. Хўш, нима бўлибдир?

Момо. Хизматкорларимизнинг букун азиз бир меҳмонлари бор экан.

Ерқин. Меҳмон? Ким экан у?

Момо (*кулиб*). Бир кал...

Ерқин. Кал? Ундай бўлса қизиқ одамдир?

Момо. Шундай бўлгани учун азиз меҳмон дедим-да.

Ерқин. Хайр, нима қилиб ўлтирибдирлар?

Момо. Кал бобой «ҳа» деб қовуз чалиб, қизиқ байтларни ўқиб ётибдир.

Ерқин. Қулки, хушчақчақлик экан-да?

Момо. Жуда.

Ерқин. Хола, берироқ келинг! (*Момо келади. Эркалаб.*) Жуда сиқилиб, қайғига кўмилиб ўлтирган эдим. Ўша кал меҳмонни шу ерга чақирсак, бир оз қовуз чалиб, сайраб берса... Нима дейсиз?

М о м о . Қизим, мен сенинг кўнглингни хурсанд қилиш учун ҳар нимага ҳам кўнабераман-у... энди...

Е р қ и н (*кўзига қараб*). Энди-мендиси йўқ! Менга айтиб беришг, Моможон: ўзи ёш йигитми? Қарн кишимми?

М о м о . Ёш йигит қаерда! Боя айтдим-ку: 60 ларга яқинлашиб қолган бир бобой, ўзи кўримсиз, хунук, бадбашара бир одам.

Е р қ и н . Бўлибдир, бўлибдир! Боринг! Чақириб келинг!

М о м о . (*Ерқиннинг сочларидан силаб*). Қизим, қорол болалардан бирортаси мабодо отанг келганда айтиб-нетиб қўйса?

Е р қ и н . Айтса айта берсин; отам мени Пўлат билан ёлғиз бир ерда кўрганда ҳам ўлдириб қўймади-ку?

М о м о . Ўлдирмаса ҳам ундан берисини қилди. Иннайкин: ўзи ҳам қандай кунларга тушмади, болам?

Е р қ и н . Хайр, энди чақириб бермайсизми?

М о м о . Чақириб бераману, қизим, энди...

Е р қ и н (*тескари бурилиб*). Қўйинг, қўйинг чақирманг, сира кераги йўқ. Мени қизим ҳам деманг... Сизнинг қизингиз ҳам йўқ. Бўлди, бас!

М о м о . Бўлди, Ерқин... қизим...

Е р қ и н . Бўлди, бас! Керак эмас!

М о м о (*ўрнидан туриб*). Қўй, қизим, хафа бўлма. Мен ҳозир чақириб келаман. (*Кета бошлайдилар.*)

Е р қ и н (*бир оз бурилиб*). Қўйинг, қўйинг хола. Керак эмас! (*М о м о кула-кула кетадир.*)

ТҲРТИНЧИ МАЖЛИС

Е р қ и н ёлғиз

Е р қ и н (*ўзича*). Жуда қўрқоқ хотин-да! Отам эшитса нима бўлар эди? Еб қўярмиди? Қорол болалар эмиш... Йўлчибекми битгаси? Унинг иши ўз қўлимда!.. (*Ироқларга жим тикилиб қараб қоладир. Сўнгра оғир.*) Тоғлар... Бошлари кўкка тегатурган қорли тоғлар! Уларнинг салқин, кўм-кўк, ёнбағирларида Пўлатнинг чодирлари тикилгандир. Пўлат, Пўлат... Баланд тоғларда, қиррали тошлар устида кийикдай сакраб, сапчиб юргандирсан. Билмадимки, ҳозир нималар ўйлайсан? Ёвларни, урушларни, қўшин ва ботирларни ўйлайтургандирсан... Найзалар, қиличлар, ўлдирган ва ўлдирилганларни ўйлайтургандирсан... Лекин, мени, ўзингнинг қилич йўлдошингни, ёшликдан сен билан қилич ўйнашиб ўсган қадрдон

йўлдошинини ўйламайтурсандирсан! Мен, фақат менгина кўнглимда сендан бошқанинг ёдини уйғотолмайман! Мен ҳам сен қадар уста қилич чопар бўлиб туриб... қаерларда келиб кетдим, а? Қўли боғлиқ қул каби деворлар орасида... (М о м о киради.)

БЕШИНЧИ МАЖЛИС

Ерқин, Момо, Кал

Момо (кириб, Ерқиннинг хаёлга берилиб ўлтирганига бир оз қурулиб қарагандан сўнг). Қизим, нима хаёллар билан ўлтирибсан? Мехмоннинг келди!

Ерқин. Қани? (Кал кирадир.)

Момо. Ана. (Кулар.)

Кал (жуда кулгили қиёфада, икки қўлини кўксига қўйиб, эгилиб салом берадир). Омонмисиз, пошшахон?

Ерқин. Худога шукур, ота. Ўзингиз қалайсиз?

Кал (қизиқ қиёфат билан яқинлаша туриб). Отдай!

Ерқин (кулиб). Отдайми, итдайми?

Момо (Ерқинга секин). Ҳой, қизим, ҳой!

Кал. Бўлмаса, сояйи давлатингизда итдай!

Ерқин. Қачон келиб эдингиз?

Кал. Алмисоқда!..

Ерқин. Шунчадан бери биз билмаган эканмиз-да?

Кал. Билишни хоҳласангиз билар эдингизу, лекин, билишни хоҳламадингиз, шекилли.

Ерқин. Киши ҳар нарсани била берса... Иннайкин ҳамма дунёда луқмони ҳаким бўлиб кетмайдими? (Момога.) Хола, отамнинг келганларига 1—2 ҳафта бўлган экан-да? Нима учун менга хабар қилмайдирлар?

Момо. Йўқ, кечагина келган эканлар.

Ерқин. Бўлмаса «алмисоқ»нинг нима даҳли бор?

Момо. У... калчилик-да, қизим... (Калга.) шундай эмасми?

Кал. Рост айтасиз, янга. Лекин, «калчилик» деганингиз бир оз ўзингизга камчилик! «Гулчилик» десангиз эди, албатта бўлар эди севинчилик! (Куладирлар.)

Момо. Ҳа, боринг, гулчилик, гулчилик... Менинг қизим тушунмаган-да, ёш эмасми...

Кал. Ҳа, ҳали жуда ёш эмасларми? «Ёш» деган бебош бўладир. Айниқса, ёш қизлар кўпроқ бебош бўладирлар. Шу учун ёш йигитлар ҳаммавақт «бағри тош»лардан дод дерлар-да... (Ўзича.) Ҳали менинг билан гап бошлаганда сувдай шовлаб, ўтдай ловуллаб, чумчуқдай чириллаб,

шамолдай пириллаб кетган эдилар-а... Ёш эмиш, ёш... ёш эмас — «бебош» (*секин*) эри йўқ, ўйнаш... (*эшитдириб.*) Аммахон, қизингиз ёш бўлгани билан далланинг келинига ўхшаб келадирлар. Даллани биласизми? У... Боғдоддаги Қўзибой ямоқчининг ўртанча қизи бор-ку... ана ўшанинг аммасига хола, холасига эгачи, эгачисига бола бўладир... Билдингизми? Ана мана бу ўзи ёш, сўзи тош, кўзи бебош, қорақош, эси чош, вош-вош қизингиз аслда боғдодлик экан, шу учун боя мен билан гап бошлаган вақтда «ўлпон»дан тушиб «луқмон»дан чиқди-да! Баракалла, неча хирмон эси бор бу боланинг, фақат йиғиб олатурган дехқон керак, дехқон!..

Ё р қ и н (*уялиб*). Қал бўлмай ўлсун! Хола, айтсангизчи, бир қовуз чалиб, ўқиб берсин.

М о м о. Ҳой, сиз менинг қизимга бир қовуз чалиб, ғазал ўқиб беринг!

Қ а л. Хўп, тасаддуғинг бўлай, хўп!

Ё р қ и н (*калга*). Қовузингиз қани?

Қ а л (*дарров орқамачасига бурилиб*). Биз қовузимизни орқамизга осиб оламиз-да, ойимпошша, Пўлат ўғри бўлса, лаънат тавқини бўйнига осиб олибдир...

Ё р қ и н (*бирдан ранги ўзгариб*). Пўлатни сиз ҳам биласизми?

Қ а л. У ўғрини билмаган ким бор? Каттадан тортиб кичиккача. Итдан тортиб мушуккача ҳамма биладир уни!

Ё р қ и н (*хаёл суриб туриб*). Шунчами?

М о м о (*калга*). Гапни кўн чўзмасдан чалақолинг!

Қ а л (*қовузни олиб созлайдир*). Нима чалиб, нима ўқиб берсам экан?

М о м о (*Ёрқинга яқинлашиб*). Қизим, нимага нафасинг ўчиб кетди? Айт, нима чалиб берсин?

Ё р қ и н. Менга ҳеч нарса керак эмас, бўлди!

Қ а л. Хола, нима бало бўлди? Ойимпошшанинг кўнгилларида ҳам шамоли юриб қолибдирми? Бўлмаса, биз ҳам дўконни йиғиштирайлик. Бу ерда бозор олмайтурганга ўхшайдир. Хайр, майли, бу бозор бўлмаса нариги бозор-да! «Чор бозорчи»га буниси бўлмаса, у бошқаси... (*Жавоб кутгандай қараб турадир.*)

М о м о. Кўп гапирмасдан бирорта янги ғазалдан ўқий беринг!

Қ а л! Чалаберамиз, ўқий берамиз, лекин... (*Секин.*) Ойимпошша шайтонлаб қолмасинлар, дейман...

М о м о. Гапни чўзмасдан бошланг, тезроқ!

Қ а л. Хўп, амма, садағанг кетай, қулинг бўлай! (*Бошини қашиб, ўйланиб.*) Янги ғазал дедингиз... Энди

битта янги газалим бор, кеча эрта билан пишиб, банд берган ўзи... Ўшани ўқийман, бўлмаса. (Бошлар.)

(Чолғи)

Бек бўлишга, хон бўлишга, иноҳ бўлишга иштиласиз, Пўлатжон ўғри! Аслингиз ким? Наслингиз ким? Ким бўласиз? Гапнинг тўғри!..

(Чолғи)

Бакабумбурбанг... бакабумбурбанг...

Банг... банг...

Ёрқин (зарда билан). Тўхта, кал! Бас, бўлди! (Момо хайрон.)

Кал (қовузни қаттиқ «ғийт» эддириб, ўша «ғийт» товушига «хўп» сўзини тўғрилаб тўхтайдир). Хайр, мана тўхтадик! Пўлат ўғрининг таърифини эшиткали қўрқдингиз, шекилли. Лекин, Ойпошша, икки оғизгина эшитсангиз бўлар эди. Муни айтган одам жуда рост айткан. Пўлат ўғрини сиз танимайсиз... Мен танийман, жуда яхши танийман; бир ярим ойдан бери бирга эдим... (Момо яна ўтириб китоб ўқигали бошлайдир.)

Ёрқин (ишонмайроқ). Пўлат биланми?

Кал. Ҳа, худди ўзи билан.

Ёрқин. Бўлмаса ўша беаъни газалларини қўйиб туриб, унинг қилган ишларидан гапириб берсанг бўлмайди-дирми?

Кал. Жуда яхши, пошшам! Уни, менимча, билатурган ҳеч ким йўқ! Гапни мендан сўранг! (Бошини қашиб ўйлашиб.) Лекин... Лекин пошшахон, у гапларнинг орасида қанча баланд-пасти, бирмунча удир-будури, ҳа, анчагина яхши-ёмони ўтадир... Энди ўшаларни қандай қиламиз!

Момо (китобдан бошини кўтариб). Кал ўлгур, ҳеч бир дуруст гапнинг йўқ экан-да; ҳаммаси тиканли, ҳаммаси аччиғ-заҳар гаплар экан-да? Қўя қол бўлмаса!

Ёрқин (қаттиқ). Йўқ, йўқ! Холажон, сиз аралашманг!

Кал. Холажонингиз аралашмайтурган бўлсалар, бу ерда шамдай қотиб туришларидан нима фойда бор? Бу ердан чиқиб туришлар-да, у... нарига борганларидан кейин, аралашмаслик ўшанда бўладир... Ҳа, иннайкин, гапни ҳам жуда тасбеҳ қилиб чиқиб, ўсал топиб эзиб юборсак бўладир... Унда ўзимиз ҳам, хонпошша, минг пошша... Андиша хархашаларини олиб ташлаймизу... тез

пишар бўлиб олиб... ўтдай қизиб, булоқдай сизиб, гап-сўз кўчаларини ялангоёқ бўлиб кезиб берамиз!

Ёрқин. Пўлат тўғрисидами, ахир?

Кал. Ҳа-да, шоҳим!

Ёрқин (*Момога эркаланиб*). Холажон... Холажон... сиз жиндаккина... (*Момо индамасдан ўрнидан туриб кета бошлайдир.*)

Кал (*ўзича*). «Жиндаккина чиқиб туринг! Ҳа, жиндаккина...» Бошланди-ку, бошланди-ку эркалик, бошланди-ку лўлилик! Хулқ ҳам дейман ўзи, шу қизга хатм бўлган экан-да! ¹ (*Момо чиқиб кетадир. Кал унга тақлид қиладир.*) Ана холагиз ҳам майда босиб, йўргалаб кетдилар... Кетишини қаранг, юришини кўринг, бедана уятли, қарга шарманда, ҳаққа армонда. (*Тақлид қиладир.*) Марҳамат, Ойимпошша, биз тайёр.

ОЛТИНЧИ МАЖЛИС

Ёрқин, Кал

Ёрқин. Қани, гапир энди, Пўлат тўғрисида нима биласан?

Кал (*яқин келиб, ҳар тил кулкими ҳаракатлар билан бошлаб*). Пўлат тўғрисида эмас, Пўлат билан Ўлмас ботирнинг қизи Ёрқинной тўғрисида бирмунча нарса биламан!

Ёрқин (*сесканиб*). Нима? Нима дейсан? (*Ўзича.*) Худойим, мен қандай бир балога йўлиқиб қолдим? (*Калга.*) Ёрқинной тўғрисида?

Кал. Ҳа, Ёрқинной тўғрисида.

Ёрқин. Ёрқинной деган ким экан?

Кал (*пиқиллаб кулиб*). Ҳҳо... Ҳҳхе... Ёрқинной, ахир... Ёрқинной... (*Бирдан.*) Ҳозир мен сизга унинг кимлигини айтсам ўзи эшитиб қоладир-да!

Ёрқин. Ўзи йўқ одам қаердан эшитсун?

Кал. Ҳа, рост-а, бу ерда, дарҳақиқат, мен билан Ёрқиннойдан бошқа ҳеч ким йўқ-а...

Ёрқин (*жиддий*). Вой ўлгур Кал, сен кўн нарсадан хабардор кўринасан. Ёрқин деганинг мен эканман, шундайми?

Кал. Худди ўзлари!

¹ «Шу қизга боғланган, аталган, маҳсус қилинган» мазмунида.

Ерқин. Хўш, гапнинг ўзига кел: Пўлат билан меннинг тўғримда нималар биласан?

Кал. Нималар дейсизми? (*Бошлаб.*) У... апорзорнинг ёнида бир кун кечаси бўлиб ўтган ишларни... Қумри деган қизнинг чақиб қўйишини... оталарининг қилич кўтариб чиқишларини... орага одам суяклари билан эски аризаларнинг келиб тушишини... Пўлатнинг ўша ердан қочиб кетишини... Ўша ерда сизнинг эмас, Ерқинной деган қизнинг кўнгли кетиб йиқилиб қолишини — ҳаммасини, ҳаммасини биламан.

Ерқин (*ўзича*). Тангрим, нималар эшитаман? (*Калга.*) Бу гапларни қаердан эшитдинг?

Кал. Тоғдан — тошдан...

Ерқин (*бўғилиб*). Тоғдан — тошдан гап эшитиларми-ди, Кал ўлгур?

Кал. Ҳа, ундай бўлса, «кимдан эшитдинг» денг! Мен уларни Пўлатбекдан эшитдим.

Ерқин. Пўлатбекдан?.. Қачон?

Кал. Боя айтдим-ку: бир ярим ойдан бери биргамиз, бир ярим ойдан бери эшитиб келаман.

Ерқин. Ҳозир ўзи қаерда?

Кал. Шу ерда. пошшам!

Ерқин. Гапнингга сира тушуниб бўлмайдир. Ҳали тоғ-тошда дединг, энди шу ерда дейсан...

Кал. Ҳа, рост айтаман: илгари тоғ-тошда эди, ҳозир шу ерда.

Ерқин. Яна англамайман! Шу ери — қай ер?

Кал. Англамасангиз, англамайсиз экан-да! (*Қўли билан кўрсатиб.*) У... ана шу ерда.

Ерқин. Оҳ, худойим, сира-сира тушунмайман! Ипини мунча чувалтирасан. Кал?

Кал. Пошшахон, бўйига етган қиз бўлсангиз ҳам, ип эшишни билмайсиз экан-да? Хайр, майли, хафа бўлманг, ҳозир тушунтириб бераман: Пўлат сизнинг даргоҳингиздан чиқиб кетгандан кейин қум чўлларидаги ўғриларга бориб қўшилди, шундан кейин бир қур «Пўлат ўғри» деб ном чиқарди (*Секингина.*) ўғри деганда ҳам энди ўғрики, ўғриларнинг адабини бературган ўғри... Ҳозирда бўлса сизнинг отангиз кўп кўшин билан бориб, ўраб қолди. Энди аҳвол ёмон... Ҳозир отангизнинг қўлига таслим бўлмоқчи. Шунга энди ўзи билан отангизнинг ўртасига сизни восита қилиб қўймоқчи...

Ерқин. Тушунтирмай ўл. Яна тушунмадим. Мени қандай қилиб восита қилар экан?

Кал. Ипининг у чигали жуда ёмон, уни мен ҳам еша

олмайман... Уни, ўз оғзидан эшитасиз. Мен бўлсам...
(*Секин.*) сизни олиб кеткали келдим. У сизни (*Кўрсатиб.*) ана у ёқда, бир ўртоғининг боғида кутиб турадир.

Ё р қ и н. Шундай дегил, Қал. Энди тушундим. Демак, сени қовузчи қилиб, ҳийла билан юборган Пўлат экан-да?

Қ а л. Ҳа, баракалла, топдингиз; ақлингиздан айланай, пошшам!

Ё р қ и н. Пўлатдан бирорта нишон ё аломат бўлмаса, мен ҳар бир келгинчи-кеткинчининг сўзига ишона берармидим?

Қ а л. Пошшам, адашасиз: мен келгинчи-кеткинчи эмасман. Мен, сизни олиб кеткали келган катта бир элчиман. Сизни олмасдан кетмайман. Пўлатбекнинг нонтузини еганман, ҳалол қилмасам, тинчлана олмайман, сизни ишонтиратурган бир аломат, бир нишон бўлмаса мен овора бўлиб келмас эдим. Нишон бор, пошшам!

Ё р қ и н. Қандай нишон у?

Қ а л. Тилла узук! (*Тескари бурилиб қўлидан оладир.*) Мана, худди ўзиники! (*Ёрқин олиб кўрадир.*) Ухшайдирми? У... Қошининг ўртасидаги кичкина чизиқни кўринг... Қошнинг бир чеккасидаги майда хатни кўрдингизми? (*Секин.*) Худо биладир, Ёрқин пошшанинг ўзлари берган узукми, дейман?

Ё р қ и н (*севинган, кўзлари кула-кула 'хаёлга берилгандир*). Гаширма, Қал!

Қ а л. Йўқ... сиз бергансиз деганим йўқ... Ёрқин пошша бергандир дейман...

Ё р қ и н (*хаёл билан*). Жим! (*Илжайиб ўйланадир.*)

Қ а л (*секин*). Нима бўлди, пошшам? Узук сиз айтган нишонга тўғри келадирми, йўқми? Нима деддингиз?

Ё р қ и н (*ўйда, бир оздан сўнг бирдан*). Хайр, худди ўзи... бўлди! Қандай қилиб борамиз?

Қ а л (*секин*). Бўлди деддингиз-а? Унаддингиз-а? О-о... баракалла, дадил экансиз!

Ё р қ и н. Тез бўл, айт: энди қандай қилиб борамиз?

Қ а л (*секин*). Сиз шу ҳовлидан ана у... орқа томон кўчага ўта олсангиз бўлди, мен бу томондан бориб отни ҳозирлаб тураман. Лекин эркак кийимида чиқинг.

Ё р қ и н. У нимаси тағин? Мен эркак кийими кийиб ўлтираманми?

Қ а л. Эркак кийими кийиш ҳам қийин иш эканми? Бошингизга бир қалпоқ илиб, устингизга бир чакман ташладдингиз, бўлди-да?

Ё р қ и н. Хайр... эҳтиёт ҳам зарур, қилич-қалқон-чи?

Қ а л. Уларнинг кераги йўқ. Менинг ўзимда бор, ўша

бас. Пўлатбек жуда саксон тош йўлда эмас. Мана шу ердагина, бир пасда бориб қоламиз. Иннайкейин: Пўлатбекнинг hozирги аҳволи битта-яримта қилич билан тузалатурган эмас... (*Ерқин ўйлаб кетадир.*) Менга рухсат берасизми, кетсам? (*Жим.*) Хайр бўлмаса, оймпошша, мен кетдим. (*Кетабошлайдир.*)

Ерқин (*ўзига келиб*). Хой бебош кал, қаерга?

Кал. Рухсат сўрасам индамадингиз, хаёлингиз, нима бало, тоғ-тошларга учиб кетканмиди? Бекни ўйлаган бўлсангиз, арзийдир, бемалол ўйлайберинг, мен кетдим. (*Чиқадир.*)

Ерқин (*орқасидан*). Хой эси пас, Кал, қайси вақтда учрашамиз? Айтмадинг-ку!

Кал (*қайтиб*). Ҳа, айтканча-я: эртага мана шу вақтларда. Эсни қаранг-а, оймпошша-я... Шўр дарёдан ҳам ўтиб кетиб қолибдир-а...

Ерқин (*орқасидан*). Пўлатга бориб айт, эртага албатта кўришасиз, де.

Кал (*яна қайтиб, шошилиш ва наст овоз билан*). Эртага албатта, кўришасиз, оймпошша! Эртага, албатта, кўришасиз, эртага, албатта, қовушасиз, эртага, албатта, муродингизга етиб, мақсаднинг нақ белига тепасиз! (*Югуриб чиқадир. Ерқин орқасидан кесак отиб қоладир.*)

ЕТТИНЧИ МАЖЛИС

Ерқин ёлғиз

Ерқин (*огир ўйда*). Кўз олдимда ҳозир икки нарса баробар кўриниб турадир: бири бениҳоя чуқурлик, жар, яна бири гуллар — чечаклар тўлиб тошган бир боқча... (*Жим сунага келиб ўлтирадир.*) Менда ҳозир ақл деган нарса йўқ! Ақл, эс, андиша... Мундақа нарсалардан ҳеч биттаси қолмади! Менинг қошимда биргина Пўлат бор, унинг қилич яланғочлаб, қалқон тутиб турган гавдаси бор. Пўлат! Пўлат! Золим Пўлат! Жаллод Пўлат! (*Секингина босиб Момо кирадир. Ерқиннинг сўзлаб турганини эшитиб индамасдан, билдирмасдан тинглайдир.*)

САККИЗИНЧИ МАЖЛИС

Ерқин, Момо

Ерқин (*Момонинг борлигини билмасдан ўзича сўзланадир*). Марҳаматсиз Пўлат, шафқатсиз, бағритош Пўлат! Сенинг учун мен ҳар бир маъқулдан юз ўгириб, ҳар

бир намаъкулга «хўп» дейман... кўрдингми, билдингми, бир Кал... бир ифлос Кал...

М о м о. Қизим, Кал нима бўлди?

Ё р қ и и (*чўчиб*). Оҳ, хола, сизмисиз? (*Шошиб.*) Калми? Кал... (*Бирдан.*) сиз қаерда эдингиз?

М о м о. Мен ичкарида эдим.

Ё р қ и и. Ичкарида дейсизми? Ичкарида нима қилдингиз?

М о м о (*огир, эзилган, ғийналиш билан*). Нима қилар эдим, «Кал билан бемалол дардлашиб олсин қизим» деб ўша ерларда йўқолиб турдим... Қани қизим, нималарни дардлашдинг?

Ё р қ и и (*ўзини ўнглаб олиб*). Э... Кал ўлсун, Пўлат тўғрисида бирорта янги гап айтармикан десам... оғзига келган беҳудаларни жоврадию... Иннайкейин қувлаб юбордим.

М о м о (*огир дам олиб*). Оҳ, қизим, менинг биттагина қизганим; сен кимсан, нимасан, ўзинг биласанми? Уйлайсанми?

Ё р қ и и (*қўрамас*). ¹Мен, юртининг энг катта ботири, энг обрўли сардорининг қизи... Ёрқинпошша бўлман! Ҳа, нима бўлибдир.

М о м о. Бугина эмас: хонимизнинг бўлғуси келини, хонзодамиз Товхонбекнинг келгусидаги йўлдоши!

Ё р қ и и (*қаҳ-қаҳ отиб*). Ҳа-ҳа-ҳа-ҳа! Хонзоданин хотини эмиш!.. Тушингизни сувга айтинг! Мен, унақа шаҳзодалардан мингасини қатор қилиб чишиб кўйганда от-қоровулликқа ҳам олмайман! Хола, хонзодангиз осмондаги ёруғ юлдузга тега олур, кўлидан келар, лекин, менга асло, сира тега олмас.

М о м о. Қизим, сен ҳали нима хаёлларда юрибсан?

Ё р қ и и. Хола, сиз ҳали нима хаёлларда юрибсиз?

М о м о. Менда хаёл-маёл йўқ. Сен Хонзодамизники бўласан, бошқа гап йўқ!

Ё р қ и и. Қандай? Қандай? Ахир?

М о м о. Қандай-мандайин йўқ. Сен отангнинг қизисан, отанг шаҳзодага ваъда берган, урушдан келдими, тангри тиласа, тўй.

Ё р қ и и. Ҳа-ҳа-ҳа-ҳа!

М о м о. Кулма, қизим. кўп кулма, бир кун йиглаб қолмагин! Биласанми, отанг сени Хонзодага бёрмак учун кўп ердан келган совчиларни қайтариб юборди. Биласанми,

¹ Писанд қилмас мазмунида.

ана у Нишобсойнинг беги бор-ку? Бу мамлакатда отангдан кейин энг катта одам ўша. Унинг гапини қиччоқ хон ҳам қайтармайдир. Ундан ҳамма мамлакат кўрқадир, хатто хонимиз ҳам кўрқадир... «Ҳайт!» деса борми, мамлакат тўз-тўполон-да!

Ё р қ и н. Хўш?

М о м о. Ҳа... сени Хонзодага бераман деб, отанг ундан келган совчиларни ҳам қайтариб юборди.

Ё р қ и н. Қайтармасми эди, берсин эди, Хонзодангиздан кўра ўша яхши эди...

М о м о. Ҳой, ҳай қизим... Ҳали сендан келган гап шуми? Гавҳар билан тошни ажратқундай ҳам ақлинг қолмадими? Хонзода нимаю Нишобсой беги нима? Орада ер билан вўк қадар фарқ бор. Хонзода ёш, ишайкейини, ер юзида битта-ю битта чиройлик йиғит, Нишобсой беги бўлса 40—50 га бориб қолган, отанг тепелик ҳуқуқ¹, нечта хотини бор одам... Хунуқликда у ҳам дунёда битта, ҳай қизим, ҳай...

Ё р қ и н. Хола, нима десаңгиз деиғ, менга хонзодадан кўра ўша бек яхши, минг-минг мартаба яхши. Хонзодага бературган бўлсаңгиз, Нишобсой бегига «жон» деб, ялиниб-ёлвориб юриб тегаман!

М о м о. Мунча яхши кўрсанг, бор, ўша Нишобсой бегига тегиб олақол! *(Бурилиб кета бошлайдир.)*

Ё р қ и н. Тегаман, тегаман, рост, тегаман! Совчи юборинг! *(Ўрнидан туриб.)* Ҳой хола, қаерга кетаётибсиз? Совчиликками?

М о м о *(бурилмасдан)*. Ҳа, совчиликка! Нишобсой бегининг ёнига совчиликка!

Ё р қ и н *(қаттиғ кулиб)*. Ҳа-ҳа-ҳа!.. Мендан салом айтнинг! Сенини яхши қилсуи, тўйини катта берсуи, жойини қалии солесуи! Эртага кечаси — мана шу вақтда халиги Қалии «вакилота» қилиб — бирга келади, деиғ! Ҳа-ҳа-ҳа!.. *(Хола кетади, бу сунанинғ қирғоғида қараб қолади.)*

Парда тушади

¹ Ҳуқуқда отанг билан баробар мазмунда. Бу ўрида ўша давр услубида битилган.

УЧИНЧИ ПАРДА

Бу парда ўн мажлисдан иборатдир

АРАЛАШАДИРЛАР
(жириш тартиби билан)

Ерқини — бурунгидай.

Нишобсой бегини — хунук, қўнол, тўнғ, мағрур.

Кал — Нишобсой бегининг одами. Бурунгидай ҳирсли бир одам — 50 ларда.

Иккинчи парда билан учинчи парда орасида
бир ҳафта.

Нишобсой бегининг боқчаси, Тўрида қалин, гулдор, баланд эски девор
йироқдан кўринадир. Дарахтларнинг орасида кичкинагина бир сунача.
Устида гилам, кўрна-тўйнак, пўстак ва бошқалар.

Кундуз. Суначани қўшининг тигларидан қари, қалин дарахтларнинг
шоҳлари ва баргчалари сақлайдирлар. Кўланка, вақт кечга яқин.

Ҳеч ким йўқ. Жимлик. Бир оядан сўнг Ерқини келиб чиқадир.

БИРИНЧИ МАЖЛИС

Ерқини ёлғиз

Ерқини (*хафта, паришон, эзилган бир ҳолда чиқиб келадир-да, уёқ-буёқни яхшилаб қараб олгандан сўнг дармонсизгина суначага ўлтириб, оғир гапирадир*). Пўлат деганда ҳар нарсадан кечатурган бўлиб қолибман. Пўлат учун ҳар бир ҳалокатга югуриб боратурган ҳолга келибман. Бир Кал, бир ифлос Кал келди-да, тўрт оғиз сўз билан авраб, олиб чиқиб кетди. «Пўлатнинг ёнига одиб бораман» деб алдаб, мана бу қонхўрнинг қўлига келтириб берди. Мен ўзим эмас, ҳатто отам ҳам мушнинг совчиларини қайтариб юборган эди. Хонзодага, шундай чиройлик ёш йигитга теккали унамасдан букун мана... кимнинг қўлига келиб тушдим? «Пўлатнинг ёнига бораман» деган хомхаёл билан холамга нималар дедим-а? «Нишобсой бегинга

тегаман, бориб айтинг: жойни қалин солсин, эртага кечаси ўзим бораман!» дедим — бу гапларим холам бечоранинг юракларини қопқора қон қилгандир. «Жойни қалин солсин» деб холамга аччиғ қилган эдим, «Хонзодангиздан ўша Нишобсой беги минг мартаба яхшироқ» деган эдим... Энди, унинг панжасига келиб тушганимдан кейин мундан кўра Хонзода яхши эди деб қолдим... (Жим.) Йўқ. Йўқ! Хонзода ҳам қурсин, бек ҳам! Пўлат, Пўлат... Ялангоёқ, ўғрибоши Пўлат керак! (Жим.) Пўлат дейман, Пўлат учун ёнаман. Аммо, кимнинг панжасида турганимни ўйласам қўрқиб кетаман! Рангини кўргундай бўлсам юзимда қон асари қолмайди, юзим оппоқ пахтадай бўладир. У жаллод бўлса сира парво қилмасдан, менга, худди ўз хотинидай муомала қиладир. Тортинмайди, тўппа-тўғри устимга босиб келаберадир, «Ойимпошша» дейди, куладир... Кулмай ўлсун, кулганда ҳам алвастилардай ёввойи куладир... (Жим.) Келганимга мана буқун уч қун бўладир; шу уч қуннинг орасида ҳар йўл билан мени унатишга ҳаркат қилиб кўрди; кўз ёши билан, жиннилик билан, унамай келдим. Энди бу бераҳим, албатта, кучлаш йўлига кирадир. Кучласа, ҳар нима қилса қўлидан келади. Мен, у билан олишолмайман, енгиламан... Ёлғиз мен, кучсиз мен... (Хаёлат билан.) Агар... агар битта қилич билан қалқон бўлса, мен бу ердан қутилар эдим! Йигирма, ўттиз, юз киши келса ҳам сўз бермас эдим! Йўқ... йўқ... бир пичоқ, бир темиртак ҳам йўқ... (Жим.) Шу кеча муқаррар қилиб қўйган ўйларим яхши, ўшанга қараб иш қилмоқ лозим. Қалнинг ўзгинасини йўлга сололсам ҳам марра меники. (Ўйланиб кетади.) Йироқдан одам товушлари; бирдан уйғонгандай бўлиб. (Келарлар! Туриб қараб.) Кимлар у? Ҳа... бири бекнинг ўзи, бири... ҳа... Қал ўлгур экан. Бек ҳозир мени чақириб, яна гапга солса керак. Агар иш ўнғидан келиб қолса, бир бошини ер эдим-а, бу қопхўрнинг! (Жим.) Энг аввал Қалнинг бошини айлантириш керак бўладир. (Чиқиб йўқолар. Ташқаридан товуш: «Хизматни катта қилдинг, катта хизмат қилдинг, Қал! Берган пон-тузимни ҳалол қилдинг!» Шу сўзларни айтиб Нишобсой беги кирадир, ёнида Қал. Теварак-атрофга қарамасдан тўғри келиб супачага ўлтирадилар).

ИККИНЧИ МАЖЛИС

Бек, Қал

Бек. Қал, катта иш қилдинг, жуда катта иш қилдинг. Хонзодаларга лойиқ бўлган бир қизни келтириб бердинг.

К а л. Қуш уясидан учди, сизнинг қафасингизга келиб тушди; ёзга айланди қишингиз, лекин... қафасдаги қушни саломат сақлашлик энди сизнинг ишингиз! Бегим!

Б е к (*кулиб*). Ҳа, албатта.

К а л. Нишобсой беги деган киши жуда катта. Ақлда, ишда, фаросатда хонимизнинг қошида сизнинг обрўйингиз жуда баланд, лекин, Ўлмас-ботирники — гапнинг рости — сизникидан ҳам нечанд...ҳа, агар бир киши чиқиб, сизнинг обрўйингизга илиқиб... бир оғиз бир нарса, деб қўйса борми?.. Сиз ва бизга кенг дунё ҳам торми...эхтиёт бўлиш керак, ўзингиз ҳам жуда зийраксиз, бегим!

Б е к. Бу сирни сен-мендан бошқа яна ким биладир?

К а л. Сиздан-мендан бошқа, олақашқалар яна бор, ҳаммаси сизга қадрдон, бизга ёр... бири — ҳалиги терак доvon, яъни... новча полvon, яна бири кампир бола, яъни... ичкаридаги оқсоч хола...

Б е к. Яхши. Уларнинг ишини ўзим тугатаман!

К а л. Айланай бегим, хайр хачир кийгим, қанақасига тугатасиз? Бизга ҳам жиндак баён этасиз.

Б е к. Қанақасига бўлар эди? (*Ишорат билан бош кесдиришни кўрсатиб.*) Мана мунақасига!..

К а л (*орқасига тисарилиб кетиб*). Бек!

Б е к. Оғзингни очма! Бас! (*Сўзни буриб*). Қани, гапириб бер энди. Қандай олиб келдинг? Кечаги гапнинг чала қолиб эди.

К а л (*дудуқланиб*). Ке... Ке... кеча нима деб эдим. (*Жим.*) Ҳа, боқчада кўришганларимни айтиб берган эдимми?

Б е к. Юрагинг курсин. Қал, мунча кўрқасан? Рангинг ўчиб кетди-я, уят эмасми кап-катта одам? Хайр, гапнинг бошла! Кеча узук берган жойга келиб эдинг.

К а л (*ўзини тўхтатиб олиб*). Ҳа, Пўлатнинг узугини бердим. Дарров ишона қолди. Эртаси куни кечаси орқа томондаги даричадан чиқди, от тайёрлаб туриб эдим, миниб келаберди. Бирмунча йўл юриб тонг ёриша бошлагач, «Қал ўлғур, алдадинг шекилли!» деди. Мен яна алдаб-сулдаб олиб келдим-да, ярим йўлга келгандан кейин бир қишлоқда — бировникига кириб қиттак сув ичиб чиқдим. Уша жойдан бир баҳона топдим: «Пўлат нарига жилибдир, келсалар орқамдан борсинлар деб тайинлабдир» дедим. Шу билан алдаб-сулдаб буёққа олиб келдим... Мана шу холос!

Б е к. Узукни кўрган ҳамон ишониб келаберди дегин!

К а л. Кўрдию ишона қолди.

Б е к. Узукнинг хизмати катта бўлибдир-да?

К а л. Қўлга тушириш ҳам осон бўлган эмас, бегим.

Бек. Унисини биламан. (Жим.) Пўлат ўғришинг ишқи ҳам дейман, қизинг тоза жигар-бағридан урган экан-да, а?

Кал. Шунини айтаман, бегим.

Бек. Ўлмас ботирдай одамнинг қизи шундай енгил, беандиша бўладир деб ким ўйлай оладир?

Кал. Э... бегим, қиз беандиша эмас; қизда гап кўи. Уишларнинг ҳаммаси ўша ишқ ўлгурнинг кучлилигидан... Ўзингиз айтгандай, жигаридан урган бўлса нима дейсиз? (Бир оз ўйлаб.) Бегим, бу буюм жуда бебаҳо. Нодир буюм... Шундай бўлгандан кейин муни сақлаш ҳам жуда қийин бўладир. Ўлмас ботир мардлар майдонида хоини деб ўғрилар билан солишиб ётибдир. Агар қулоғига чалингудай бўлсами? Худо сақласун!

Бек (бирдан севиниб кетиб кибр билан). Э... Кал, сенинг ҳеч нарсадан хабаринг йўқ. У буюмни сақлаш учун мен шундай тадбирлар қилганманким, бир ўзим биламан-у, бир худо биладир. Айтканча Тошлоқбой келдими?

Кал (ўйлаб). Келиб эди, шекилли.

Бек (аччиқланиб). «Шекилли»ни кўшмай гапир. Келганми, йўқми?

Кал. Қасрга кетиб эди ўзи?

Бек. Астаъфуруллоҳ! Сенинг у билан ишинг бўлмасун: келганми, йўқми?

Кал (ўйлаб). Ҳа, келган экан, келган!

Бек. Аниқ биласанми?

Кал. Аниқ биламан, энди эсимга тушди. Буқун тонгга яқин қоровул дарвозани очиб «Тошлоқ, севмисан?» деб сўраган эди.

Бек (хурсанд). Ҳа, бўлибдир, бўлмаса, энди Ўлмас ботир қизи тўғрисида хотиржам бўлсак бўладир. (Кал зайрон.)

Кал. Энди бояги (Кўли билан курсатиб.), мапа «мунақаси» бўлмайдими?

Бек (ёввойи кулиб). У ўз йўлида бўла берадир. Ҳалигини «Ўлмас ботир сирдан огоҳ бўлмасун» деб қилинган тадбир; бу «мунақаси» сирдонлар сирни фони қилиб қўймасун деб қилингуси тадбир... Ҳаммаси ўз йўлида, сен бу ишга аралашма! Сен катта хизмат қилдинг, ҳалол хизмат қилдинг, баракалла сенга!

Кал. Хизматин-ку ҳалол қилдим-а... Лекин, ҳароми энди чиқатурганга ўхшаб қолди-да! (Ўзича.) Бормай ўлайин, шу ишни қилмай ўлайин!

Бек. Яна нималар деб гудранасан, Кал?

Кал. Икки кишининг қони беҳуда тўкиладир-да...

Бек (жеркиб). Жим! Жим! Бўлмаса сенинг би-

лан менинг қоним тўкилганими? Ҳа, эҳтиёт бўл Қал, бу сирни сен ҳам биласан, сенинг ҳам қонинг тўкилиб қолмасин!

Қ а л (*зўрға, ясама ботирлик билан*). Майли... менинг қоним тўкилса садқан сарига... Бошқаларники тўкилмаса яхши бўлур эди.

Б е к. Менга ақл ўргатма, Қал! Мен ўз ишимни билиб қиламан. Қал, сен менга қиз тўғрисида гапир! Муни нима қиламан энди? Гапга сира унамайдир-ку? Минг хил йўл билан айлантириб кўрдим, йиғлайдир, кўнирадир, тошадир холос! Нима қилай, энди куч билан янчайинми? Уч кунгача хўп ялиндим, ёлвордим, кўрқитиб ҳам кўрдим, алдаб ҳам кўрдим, бўлмади. Энди сабрим тугади, никоҳга рози бўлмаса, беникоҳ ҳам қўл узатаман!..

Қ а л. Бегим, мен сизнинг бир итингизман; энг камтариш, энг настарин бир итингизман... «Ма!» десангиз келаман, «кет!» десангиз кетаман. Лекин, ҳар нима бўлса ҳам ёшим сиздан улугроқ, дунёни сиздан кўра кўпроқ кўрганман... Менинг насиҳатимни ҳам тинглашг: қизга зўрлик қилмай туратуришг, яхши гап билан ҳам унатамиз. Сиз ҳозир чақдириб олиб юмшоқлик билан бир айтиб кўринг, кўнмаса мен ҳам гапирарман. Ҳа, шундай қилишг, бегим! Кичкина одамнинг қизи эмас, Ўлмас ботир, ахир, маълум. Ширинлик билан, рози-ризалик билан бўлса, кейинча Ўлмас ботир ҳам индай олмай қоладир. Қиз ўзи ўз ризолиги билан сизнинг кўйингизга киргандан кейин бир ота эмас, минг ота ҳам жим қола берадир. Ўлмас ботирдай одам ҳам ўшандай вақтда дамани чиқара олмай қоладир. Мен букуш эмас, эртани ўйлайман, бегим!

Б е к (*ўйчан*). Рост айтасан, қал! Гапларинг маъқул, майли яна бир оз бардош қилайлик. Лекин қиз сира унамасми экан дейман?

Қ а л. Сизга унамай кимга унасин? Дарров уч куннинг ичида унаб кўйса яхши бўладирми? Бир ҳафта, ярим ҳафта... бир ой, ярим ой...

Б е к. Пулат ўғрига нима учун бир кечадаёқ унаб кўйди?

Қ а л (*жулиб*). Э... бегим, боя ўзингиз айтгандай «жигар-бағридан урса» нима қилсин?

Б е к. Оҳ! Жигар-бағри қурсин! Бор, бор, тез топиб кел! Яна бир насиҳат қилиб кўрай!

Қ а л. Ҳа, баракалла, шундай бўлсун бегим. Мен ҳозир топиб келаман! (*Чиқадир.*)

УЧИНЧИ МАЖЛИС

Бек ёлғиз

Бек (*жим, ўйланадир*). Сир билганлардан иккитасининг боши кетар эмиш-да, биттасиники қолар эмиш. Кал ўзи, яхши киши. Яхши, ҳалол хизматкор. Берган нон-тузини ҳеч ҳаром қилмайдир. Йўқ. Кал ўз қилган ишини ўзи бузмас! (*Жим.*) Қани, қиз энди нима дер экан? Бу сафар ҳам ўзим яхшилаб айтиб кўраман. Юмшаса, юмшади, юмшамаса Калнинг ўзини ишга соламан. У билан ҳам бўлмаса... Иннайкин аяб ўтирмайман. «Қизнинг нози қачонгача?» дерлар... Кейин ноз қилолмай қолалар. (*Жим.*) Отаси катта одам, обрўлик одам, ундан ҳайиқиш керак эди. Лекин, мен хийлани шундай жойига қўйдимки, Ўлмас ботир қизини икки қўллаб эмас, тўрт қўллаб менга тутадир! Қиз ҳам менинг тўғримда отасига яхши гапдан бошқа ҳеч нарса айта олмайдир, айтса ҳам отаси ишонмайдир. Бу тарафдан ҳам хийлани ўрнатқанман. (*Бир оз жим.*) Минг ёқдан айлантириб келганда ҳам қиз меники! (*Эслаб.*) Тошлоқбой бериб келибдир. Эртага энди иккинчи хатни ёзиб юборсам ҳам бўладир. То бу хат боргунча Пўлат ўғрининг иши ҳам тугаб қолар. Иннайкин, худо хоҳласа, тўй... (*Ташқаридан Калнинг товуши:* «Ойимпошша, сиз менинг худо берган қизимсиз, кўксимда кулган юлдузимсиз, қўлимга қўнган қундузимсиз, яйраб юрган қўзимсиз, учиб ўйнаган қўнғизимсиз, қараб турган кўзимсиз, қизариб турган юзимсиз, тўкилиб турган сўзимсиз, мана бу бек ўғлига совға қилиб олиб келган юзимсиз...») шу сўзлар билан Ерқинни олдиға солиб Кал кирадир.)

ТҮРТИНЧИ МАЖЛИС

Бек, Кал, Ерқин

Бек (*Калнинг гаплари нашъа қилиб ўлтирибдир; Ерқинга жой кўрсатиб*).

Ерқин (*ўйчан кўринадир*). Ўлтира берсинлар, бегим, мен мана шундай тураман. (*Бир чекада ерга қараб адабли турадир.*)

Бек. Ўлтурсанғиз бўлар эди, Хонпошша. Мен сиз билан букун хушчақчақ қилиб сўзлашмоқчи эдим.

Ерқин (*бир оз дадил*). Бегим, хушчақчақ қилиб

жаноблари сўзлашадирларми. (Кални кўрсатиб) Ё бу кишимми?

К а л (қизга хўмрайиб қараб, ўзича). Ҳа, қиз ўлгур, ишни буздинг. Мени шу суҳбатдан маҳрум қилдинг! (Питиллаб қоладир.)

Б е к (завқланиб). Ҳа-ҳа-ҳа-ҳа-ҳа-ҳа!... Хўп, хўп Ойимпошша, хўп. (Калга ишора қиладир, К а л хоҳла-масдан — гудраниб чиқиб кетар.)

БЕШИНЧИ МАҲЛИС

Б е к, Е р қ и н

Б е к (хурсанд). Ана Ойимпошша, Кални ҳам ҳайдадим, айтганингиз бўлди.

Е р қ и н (дадил). Калингиз шундай нарсани, уни чақирини ҳам қийин. Ҳайдаш ҳам... (Ўзи бориб қараб келар.) Дуруст кетаётибдир, сизнинг буйруғингизга яхши итоат қилар экан.

Б е к. Менинг буйруғимга бўйин эгмайтурган ҳеч ким йўқ, ҳамма бўйин эгадир. Фақат, бир сизнигина гапимизга уната олмадик.

Е р қ и н. Нима амрлари бор эди?

Б е к (яна жой кўрсатиб). Ўлтурсангиз-чи, Хонпошша!

Е р қ и н. Қуллик бегим, ўлтираберсинлар, Ўлмас ботир бизга озроққина адаб ҳам ўргатиб эди. (Бир оз жим.) Менга яна бир мартаба айтиб берсалар: бизга нима амрлари бор эди?

Б е к. Мен сизни ҳалол йўлдош қиламан, деган эдим.

Е р қ и н (бирдан ранги ўчиб, дадиллашиб). Бегим, орада бир монёъ бор.

Б е к. Ойимпошша, қандай монъедир у? Ҳар қандай монёъ бўлса ҳам мен уни орадан олиб ташлайман.

Е р қ и н. Монёъ деганим бир андишадир. (Жим.) Бегим, менда катта бир андиша, бировларнинг андишаси бор.

Б е к. Ким экан у «бировлар» деганингиз? (Кулиб.) Тоғ кийиги эмасмикан?

Е р қ и н. Боғда бўлган бир одам, албатта, тоғни ўйлайдир демакчиларми?

Б е к (ўзича). Гапни қаранг, гапни... (Ерқинга.) Сиздаги андиша тоғ кийигининг андишаси бўлса керак, албатта?

Е р қ и н. Овчининг рўбарўсида турган кийик ўзидап бошқани ўйлай оладирми, бегим?

Бек. Сиздай кийикни ҳар қандай овчидан сақлаб қололсам, нима дейсиз?

Ерқини (нозик). Агар бегараз бўлса, қуллуқ дейман.

Бек (ўзича). Дод! «Агар бегараз бўлса» эмиш... (Ерқинга.) Хонзодаларга «қуллуқ» қилиб эгилмаган бўй, биздай бир бечорага эгилса... Шунинг астойдил дея ола-мизми?

Ерқини. Ихтиёр ўзларида... Кийикни овчининг ўқидан сақлагучи агар хонзода бўлатурган эса, кийик кўксини овчининг ўқиға «жон» деб тутиб берадир...

Бек (завқланган, ўзича). Айланай ўша кийикдан. (Ерқинга.) Ундай бўлса, агар сиз уларнинг андишасини қилатурган бўлсангиз, уларни ҳозир чиқариб ҳайдайман!

Ерқини. Йўқ бегим, уларга қилча ҳам озор бермасинлар. Мен сизнинг ҳарамингизга кирсам, уларга кундон бўлиб эмас, чўри бўлиб кираман... У тўғрида сира... сира ўйламасинлар. Агар мен уларнинг ёнларида бўлсам, ўзлари ҳам мени ўз болаларидай кўрарлар эди.

Бек (оғир нафас олиб). Ойимшоша, сиз мени жуда зўр бир хурсандликка етказай-етказай дейсиз-у... шу андиша орага кириб қолаётибдир-да! Мен сизнинг бояги гапларингизни эшитгандан кейин, гапининг ростини айтсам, Ойимшоша, маст бўлиб қолдим. Келинг, ўша андишани ўртадан олиб ташлайлик, айттинг: у қандай андиша? Кимнинг андишаси?

Ерқини (яқинлашиб, яширин товуш билан). Сирининг андишаси, бегим!

Бек (бир қадар ҳаяжонли). Сирининг? Қандай сир?

Ерқини. Менинг бу ерда эканимни биров билмаслиги керак эмасми? Шу ўзи катта бир сир эмасми? Ана ўша сирининг сақлаш андишаси мени қийнаб турадир.

Бек. Андиша қилманг, пошнам, сир асло очилмайдир!

Ерқини (чўчиб). Қандай очилмайди, дейдилар? Уни билар кишилар бор-ку, бегим?

Бек (чўчиб). Билган кишилар? Кимлар экан улар?

Ерқини. Хола, ҳалиги новча полвоилари. Сўнгра Қал...

Бек (қулиб). Э... ўшаларни айтасизми? Уларнинг иши жуда осон: оғизларига бир сиқим тупроқ ташлаб қўйсақ бўладир. Сира андиша қилманг, Хонпошша, бир сиқим тупроқ билан иш битадир.

Ерқини. Бегим, менга мазмун билан гапириб ётибдилар. «Хотин киши ўлимдан кўрқар» деб шундай гапирадиларми? Мен ўлимдан сира кўрқмайман, менинг отам қассобдан баттар эди. Хайр, хола билан Полвоининг бошларини кесдирар эканлар, Қал-чи?

Бек. Кал ҳам ўшаларнинг биттаси-да!

Ерқин. Йўқ, бегим, Кални ўшаларнинг биттаси деб бўлмайди. Кал жуда қимматбаҳо, топилмайтурган бош. Шу учун ўшанинг андишасини қиламан.

Бек. Катта қимматбаҳо бўлса ҳам, сизча эмас.

Ерқин. Мени сизга келтириб берган ўша!!!

Бек. Келтириб бергандан кейин икки ўртада «чақир тиканак» бўлиб турган ҳам ўша... Шундай бўлгандан кейин уни ҳам йиғиштириб қўя қоламиз! Хайр, айтинг Пошша-хон, Калдан хавф борми?

Ерқин. Катта хавф Калдан!

Бек. Қандай?

Ерқин. Қандай-шундайи йўқ. Кал қизиқ одам, қизиқчилик билан оғздан ҳар гап чиқаберадир. Бу иш жуда нозик, саз шарпаси чикдими, тамом!

Бек (*ҳатъий*). Бўлмаса, уни ҳам тугатамиз! (*Жим.*) Рост айтасиз, Ойимпошша, Калдан ҳар дамда бир хавф бор. Уни бу кундан қолдирмай тугатмоқ керак.

Ерқин. Сабр қилсинлар, бегим, Калнинг ўлмасдан бурун қилатурган озгина хизмати бор: у хизматни бошқа киши бажара олмайди. Уни менга уч-тўрт кунга берсалар, менинг ишим тугагандан кейин, албатта, бир ёғлик қилиш керак. Қанча қимматбаҳо одам бўлса ҳам... (*уялган бўлиб.*) Сиз-биздан қиммат эмас!

Бек. Шундай деи-э, Ойимпошшае, бошим осмонга етди. (*Жим.*) Ҳалиги буюрмоқчи бўлган ишингиз қандай иш экан, билсак бўладирми?

Ерқин. Ишимни жанобларига айтсам яна ҳам яхши бўладир! Мен ўз уйимиздан бир кечанинг ичида йўқ бўлиб қолдим. Бу хабар қандай бўлса ҳам шу уч-тўрт кунинг орасида отанинг қулоғига етади. Отам тажани одам, урушни ташлаб қайтиб келади. «Менинг йўғимда уйимни бузиб кетар эканлар-да, шунга қарши ҳеч нарса қила олмаган хонга хизмат қилдимми?» деб бутун саройни бузиб юборади. Шу учун отамга бир хат ёзиб юбораман; «уйда, мен, соғ-саломатман» деб ёзсам, унинг кўнгли тинч бўлади. Бу...

Бек (*ғурур билан кулиб Ерқиннинг сўзини бўлади*). Э... Хотиржам бўлинг, Ойимпошша. Бу тўғрида отангиз томондан асло хавф йўқ. Мен тегишлик тадбирларни қилганман.

Ерқин (*сўзини бўлиб*). Яъни ўлмас ботирдан кўрқмасликларини айтмакчиларми?

Бек. Йўқ-э... ўлмас ботирдан кўрқмасак ҳам унга тиг тортарми эдик? Мен бошқача тадбир кўрганман; яъни,

отангиз сизнинг воқеангиз тўғрисида ҳеч нарса эшитмайдир, эшитса ҳам ишонмайдир. У тўғрида хотиржам бўлинг! Мен, ҳамма ишни тўғрилаганман. (*Бир оз жим. Ерқин ўйга ботади.*) Ойимпошша, шундай бўлгандан кейин Калинин андишалик вужудини ҳозир ўртадан олиб ташлайлик. Ундан кейин, қани менинг илтимосимга нима дер экансиз?

Ерқин (*шошилиб*). Бегим, Калга яна ҳам қўл тегизиб бўлмайдир. Унинг яна ҳам менга кераклиги бор. Уйга, холамга хат ёзиб уни тинчлантириб қўяй. У бечора, муштипар кампир, ҳам менинг қайғимда, ҳам отамнинг билиб қолиши хавфида ўлиб бўлади. Отам томондан мени хотиржам қилдилар. Энди мен ҳам холани хотиржам қилиб қўяй.

Бек (*огирроқ*). Хайр, майли, Калинин бир неча кулик ихтиёри сизда. Ишингиз биткач, менга айтинг, шу ёмон андишани тезроқ ўртадан кўтарайлик! (*Ўрнидан туриб Ерқинга яқинлашади.*)

Ерқин (*орқасига тисарилиб*). Қуллуқ бегим.

Бек. Андиша орадан кўтарилгандан кейин нима бўлади?

Ерқин (*уятчан*). Нима бўлсун, бегим?

Бек. Мен сизни ҳалол йўлдош қила оламанми?

Ерқин (*уятчан*). Лойиқ кўрсалар...

Бек (*завоқ билан кулиб*). Ха-ҳаҳ... Уёғини сўраманг! Бўлди! (*Яқинлашмоқчи бўлади. Ерқин орқага тисарилади.*)

Ерқин. Бегим, сабр қилсинлар! Мен, жақнобларининг амрларидан чиқмайман. Сиз хурматли, улуғ кишисиз, сабрингиз ҳам улуғ бўлиши керак.

Бек. Оҳ сабр, сабр! (*Чиқади.*)

ОЛТИНЧИ МАКЖИС

Ерқин ёлғиз

Ерқин (*орқасидан бориброқ*). Кал йўлиқса, айтиб юборсалар! (*Узоқ жим.*) Хой аҳмоқ, хой! Ишонди, дархол ишонди. Энди сен менинг қўлимга тушасан! Тузоқ яхши қурилди; Кални ҳам ўз тарафимга ағдариб олишим энди осон гап! Уни орага қўйсам, повча полвоини ҳам йўлдан урадир. Биз учовимиз биргалашсак, қўлимга бир қилич билан бир қалқон тегса, иш тамом! (*Бир оз жим.*) Бу ердан қутилгандан кейин уйга қайтиш йўқ. Мумкин эмас, тўғри тоғ кийинининг ёнига! Сенинг ёнига, э, Пўлат! Билсанг, билсанг эди кўкрагимда ёнган оловларни!.. (*Жим, ўйчан.*)

Аммо бир сир мепдан беркилиб қолди. Отамнинг билмаслиги, билса ҳам ишонмаслиги учун бу жаллод қандай ҳийлаларни қилди экан? Ўзи жуда мақтаниб гапирди. (*Жим, ўйланадир.*) Тағин бошқа бировга тўнкаган бўлмасун? Бу одам — ҳар бир ёмонликка тайёр одам. (*Бир оз жим.*) Йўқ... йўқ! Сир мепдан беркилиб қолди. У сирни билмагунча ҳеч нарса деб бўлмайди. Балки, мени хотиржам қилиш учун айтгандир. Мен уйдан йўқ бўлсаму отам бу хабарни эшитиб ишонмаса... Йўқ, йўқ, бу мумкин эмас! Ҳозир мен ҳеч нарса қилолмайман. Бир иш қилиб сирни билиш керак, ундан кейин ўшанга қараб иш қилмоқ мумкин, бошқа илож йўқ... Ҳалиги муомилани қилиб турсам, сирни ҳам билиб оларман. Лекин, дунёда энг ёмон кўрган одамига кулиб, ўзини сотиб гапирини... Воей, бу қандай ёмон, оғир нарса!.. (*Ташқаридан Калнинг товуши: «Пўлат ботир тоғда ётур, ажали етмай ўлиб кетур, гули очилмай сўлиб кетур, ёри бу ёғда қолиб кетур!»*) Бу сўзларни айтиб кула-кула кирадир.)

ЕТТИНЧИ МАЖЛИС

Е р қ и н, К а л

Е р қ и н. Нималар деб ётибсан, Кал? (*Кал куладир.*) Яна бир айт, қани, Кал!

К а л. Кулаётибман, кула-кула ўлиб ётибман, Пошшам!

Е р қ и н. Кул, кул! Кулиб қол, кулиб олганинг ганимат!

К а л (*яна кулиб*). Хўш, яна нима бало бўлибдир? Яна қандай қазо устимизга юриш қилибдир? Яна сафармафарга, хавфу хатарга, тилла камарга, баланд жарга, ёмон ишларга, кўр-карга, ё яна бирорта сизга ўхшаган қулларга юборатурган бўлиб қолибдиларми?

Е р қ и н. Сафар ҳам ганим? Бир йўлки, борса-келмас!

К а л. Йўл бўлса «борса-келмас», Ойпошша. (*Кўкракига уриб.*) Хон поччангиз ундай йўлларни кўзга илмас, писанд қилмас, мушкул билмас, бормаи кўймас! Ҳов!.. Яна бирорта сизга ўхшаган қилва-олифта, отанинг қизи, ернинг юлдузи чиқиб қолган бўлса... Кал тоғангиз, (*кўксига уриб*) хунарманд оғангиз... бораберадир, олаберадир, чопаберадир. топаберадир!.. Ҳов, ҳов!..

Е р қ и н (*бемалол*). Ҳали олиб келиб берганингга хун тўласанг ҳам! Яхшики... (*Секин, қулоғига яқинлашиб.*) Ўлиб қутиласан! Бўлмаса, хун тўловмай қийналар эдинг... Яхшики, хунга — хун! Қонга — қон!..

К а л (*жиддийлашиб*). Нима дейсиз? Нима, нима?

Е р қ и н (*уёқ-буёқни қараб келиб*). Ажалнинг яқинлашган, Кал! Мана бу кал бошнинг кесиладир, Кал!

К а л. Энди кулишни тўхтатдим, энди чинакам гап-лашайлик. Сизнинг гапларингизда қизиқ мазмунлар бор...

Е р қ и н (*жой кўрсатиб, ўзи ҳам ўлатирадир*). Мазмун йўқ, тўппа-тўғри гап...

К а л. Бояги жинниликлар учун кечиринг, Ойимшоша! Менинг турган-битганим шу. Қандай қилай? Мен шундай одамман... Менга ҳалиги мазмунларни очиқроқ айтиб бера олмайсизми? Қизиқчиликларни, мана, бутун ташладим. Мана кўринг, сиз билан чинакам гаплашмакчи бўламан.

Е р қ и н. Мазмун деган нарса йўқ. Тўппа-тўғри гап, очиқ ҳақиқат. Майли, мен сенга яна ҳам очиқроқ қилиб айтиб берайин. Мени шу ҳолга туширган сен бўлсанг ҳам, мен сенга бир яхшилик қилай. «Балиқ билмаса, халқ билур» дерлар; сен билмасанг, худо билар. Менга бари бир, қандай қилсам ҳам ўзим! Мен энди ўзимга кўзимни (*қўли билан очиб кўрсатиб*.) мана шундай қилиб қарайман!

К а л (*юмиш*). Ойимшоша, сиз менга агар шу ҳолда туриб яхшилик қилатурган бўлсангиз, мен ҳам сизга кўлимдан келган яхшиликни қиламан. Сизни бу ҳолга мен солган бўлсам, сизни бу ҳолдан яна ўзим қутқариб оламан!

Е р қ и н. Қўй, қутқариб олишинг ҳам керак эмас. Ёлғиз, мен охири чокда сен билан очиқ гаплашмакчи бўламан. (*Туриб қараб келиб*.) Бек мени куч билан бўлса ҳам хотин қилмоқчи, ишнайкин, шу сирни билатурганлардан уч кишини йўқ қилмоқчи, яъни бошларини кесдирмакчи!

К а л (*чўчиб*). Бўлди, бўлди! Ҳаммасини билдим, билдим! Боя икки киши эди, учинчиси ҳам қўшилган бўлса... у, албатта, мен бўламан! Оҳ, хайф унга қилган хизматларим!

Е р қ и н. Сендан бошқа ҳам икки бечора бор-ку, уларнинг ким эканликларини биласанми?

К а л. Бўлди, бўлди, биламан! Ҳалиги кампир хола билан новча полвон! Улар тўғрисида боя ўзимга ганириб эди. Менинг тўғримда нима деди? Айтиб беринг, пошшам, нима деди?

Е р қ и н. Сир билатурганлардан сенинг ҳам бошнинг кетар эмиш. Буни менга бекининг ўзи айтди. Энди гап бундай, Кал, мен бекдан қанча жиркансам ҳам никоҳига рози бўлдим. Қани, сен нима қиласан?

К а л. Нима қилар эдим? Сизнинг икковингизни топиштириб қўйдим, энди ўзим қурбон бўламан, шу!

Е р қ и н (*яна қараб келиб*). Кел, шимага биргина

бекнинг ўзи тўрт бечоранинг бошини ейдир-да, унинг бошини ҳеч ким емайди.

К а л. Қим есин? Шайтон есинми?

Е р қ и н. Агар бир киши, озроқ ёрдам қилса, унинг бошини мен ер эдим! Сен ҳам қутилар эдинг, полвон билан хола ҳам...

К а л. Бечора юрт ҳам денг! Муниг зулмидан дод деган юртни айтсангиз-чи! Қошки эди... Лекин, мен тақир миямга сиздира олмайман.

Е р қ и н. Сенда ақл бўлса бўладир-да. Агар бир пичоқ, бир кичкина темиртак бўлса, мен унинг ишини, албатта, саранжом қилар эдим. Агар битта қилич билан қалқон бўлса шу даргоҳдан буткул қутилиб чиқиб кетар эдим...

К а л (*ўйлаб туриб, бирдан*). Ойимпошша! Агар шунча қилган хизматларим учун менга бератургани шу бўлса, шундай кишини ҳеч аяш керак эмас! (*Бир оз жим.*) Бу қонхўрни биров бир нарса қила оладир деб сира ақлим етолмас эди. Лекин, сиз қила оласиз, бунга ақлим етадир. Бир хотин киши бундай ишларни минг эрақдан яхши бажара оладир, айниқса, ҳозир бекнинг сизга жуда илиқиб турган вақти... (*Қараб келиб.*) Пичоқ билан қилич-қалқонни мен топиб бераман, бўлди!

Е р қ и н (*севиниб*). Агар топиб берсанг, уни дарров йўқ қилиб, ўзимиз тоғларга чиқиб кетамиз!

К а л. Тоғларга? Пўлатнинг ёнигами? Сизнинг хаёлингиз ҳали ҳам ўшанда экан-да?

Е р қ и н (*уялиб, ўнғайсизланиб*). Пўлатнинг ёнига эмас, ўша уруш бўлаётган жойга! Мен сенга айтаман: қутулайлик шу ердан, борайлик уруш жойига, қарайлик: ким зўр келса ўшанинг томонига ўтамиз-да кетамиз! Енгган тараф кейин сизга катта амаллар берадир, мен шу мақсадга етсам бўлди. Ундан кейин дунёнинг менга кераги йўқ! Мен бу дунёда кўнглим хоҳлаган эрни топа олмадим. Бундан кейин ҳам топилишига ақлим етмайди. Шу учун бутун аччиғимни қилич билан қалқондан оламан! Сиз менга эргашинг: сизни бахтли қиламан! Ўзимни ҳалол қилиб бўлса ҳам сизни бахтли қиламан!

К а л. Хайр, ҳали мана шу ишни тугатайлик, қолганини кейин маслаҳат қилармиз...

Е р қ и н. Сен, аҳтимол, менинг сўзларимга ишонмай-тургандирсан. Бўлмаса, бекнинг ўзидан мазмун қилиб яна бир сўраб кўр, қани нима дер экан, ақлинг бўлса фаҳмлаб оласан.

К а л. Сир билганларни ўлдириш тўғрисида боя ўзимга

хам айтган эди. Лекин, ўз тўғримда... (Эслаб.) Ҳа, менга ҳам жиндек ишорат қилиб эди.

Ё р қ и н. Яна бир мазмун билан сўраб кўр, дарров сездирадир. У мағрур, ўзига ишонган одам; дарров мазмун билан сездириб, қўядир. Фақат, фаҳмлаб олиш учун мия керак.

К а л. Уни кўйинг, буни кўйинг, пошшам, мана шу оғир кунларга сизни солиб кўйган мен бўлсам, сизни қутқариб олатурган ҳам ўзим бўлай! Дунёга келиб мен ҳам бир яхши иш қилай.

Ё р қ и н. Сен ёрдам қилсанг, бўлди. Қутқариш бўлса сени, Полвонни, холани — ҳаммаиғизни мен қутилтирмам! (Туриб қараб.) Лекин, Қал, тезрак қимирлаш керак. Қанча кечикса шунча зарар, биласанми? (Қора кўриб.) Ана биров келаётибдир!

К а л. Ким? Ким у?

Ё р қ и н (яқинлашиб, секин)). Жаллод! (Калнинг елкасига қўлини қўйиб.) Иш бошланди, тугатиш керак! Яна бошқа гаплар бор, уларни кейин гаплашармиз! Сергак бўл, ўлимга ҳукм қилинган кишисан! (Югуриб чиқиб кетадир. Кал бошқа томондан чиқади. Бир оздан сўнг мағрур кулиш билан кулиб Бек кирадир, орқасидан К а л.)

САККИЗИНЧИ МАЖЛИС

Б е к, К а л

Б е к (келиб ўлтирадир). Ҳа-ҳа-ҳа! Мен Ўлмас Ботирнинг куёви бўлдим! Марра меники!

К а л. Хўш бегим, унадими? Рози бўлдимми? (Бекнинг ёнига ўлтирадир.)

Б е к. Рози бўлиш ҳам гапми? Жўда олижаноб қиз экан-ку! Шу қадар одоблик, ҳийлагарки...

К а л. Ўзи ўз оғзи билан «розиман» дедими?

Б е к. Ҳа-ҳа-ҳа! Уни айтасан-а? «Агар лойиқ кўрсангиз» дейдир...

К а л. Ҳа, баракалла, бегим, шундай денг! Боя айтган эдим-ку, сизга унамаса кимга унайди, ахир? Хонзодага теккани унамагани, сизга ўхшаган билаги қувватликка тегмак учун эди, бегим. Қолган-қутганини мен ҳам хўп қулогига қуйиб, тайёрлаб кўйдим. Менга шаҳар берсангиз арзирдир, бегим.

Б е к. Э... шаҳар дейсан-а... Дунё дегин, дунё! Бутун бошлиқ бир дунё бериш керак сенга! Сенга бературган дунё ер юзидан топилмасми экан, дейман.

К а л. Э... бери роқ бўлса ҳам бўладир, бегим. Илоҳим умр — давлатингиз зиёда бўлсин! Бояги гапни тегиниб айтдим, сиз саломат бўлсангиз, ўша бизга катта мукофот!

Б е к. Йўқ, Қал, сенга албатта бир мукофот бериш керак. *(Кулиб.)* Сенга, хизматингга яраша ғалати бир мукофот бераман. Сени қанот қоқдириб осмонга учиртира-мен! *(Куладир.)* Сени катта бир элга хон қилиб юбораман. Ҳали, ана у Хонпошшанинг сенга озгина иши бор экан, ўшани қилиб бергил, ундан кейин мукофот нақд! *(Эслаб.)* Ҳа, айтканча-я... *(бирдан)*. Бор, новча полвон билан холанинг мукофотини берсинлар! Бор, айт! Боя ўзингга айтиб эдим-ку! Бўронбойнинг қулоғига қуйсанг бўладир, ўзи ҳам биладир. Бор тез!

К а л *(чўчиб ўзича)*. Ана мазмун... Қизнинг гапи рост экан. *(Бекка.)* Менга ҳам шунақа мукофот бўлатурган бўлса, бегим...

Б е к *(кулиб)*. Бор, тез! Сенга ундан ҳам ғалати, ундан ҳам қизиқ, жуда катта мукофот бераман! Бор! Тез бор!. *(Қал чиқадир.)* Бор! Тез бор! Мукофот вақтида берилсин! *(Буёқдан отилиб Ерқин чиқадир.)*

Тўққизинчи мажлис

Б е к, Е р қ и н

Е р қ и н *(шошилиб чиқиб)*. Бегим, борсинлар, Қални тўхтатсинлар! Мукофот беришнинг вақти яна жиндак бор. Ҳаммасини бир бермак керак! Бўлмаса Қални чўчитиб қўясиз, Қал чўчигандан кейин сир сақлаб қолмайдир!

Б е к. Бўлмаса илгари унинг ишини тугатайлик!

Е р қ и н. Йўқ... унда менинг буюратурган ишим қолиб кетадир. Боя ўзларига айтиб эдим-ку!

Б е к. Айтканча-я... *(Жим.)* Нима қиламиз бўлмаса?

Е р қ и н. Борсинлар, мукофотни тўхтатсинлар. Вақтида ўзим айтаман. Ҳозир ўзим бориб Қални тўхтатар. Жанобларини овора қилмас эдим-у, лекин, менинг бу ишдан хабардор бўлиб кўринишим яхши эмас.

Б е к. Жоним билан, Хонпошша! Нима десагиз мен рози. *(Яқин келиб.)* Лекин, Хонпошша, тоқат қолмади. Қачон шу андишалардан қутилиб, *(Кулиб.)* бир отамланамиз? *(Қаршисига бориб оладир.)*

Е р қ и н *(ерга қараб, қизариб туриб)*. Қал менинг ишимни бажариб келеди, ундан кейин Қал билан бирга бир базм қилиб, Қални тоза ишга соламиз, ҳамма ҳунарларини

бир бир кўратганидан кейин уни «борса-келмас» са-
фарга узатиб... ундан кейин...

Бек (*этикиб*). Ундан кейин? Ундан кейин-чи?

Ёрқин. Камина қулингиз жанобларининг ихтиёрла-
рида...

Бек (*оқ тортиб*). Дод! Қалин шу кечаёқ ишингизга
жўватинг, бўлмаса. Эртага кечкача етиб келсун!

Ёрқин. Қуллуқ! (*Таъзим қилиб эгиладир, Бек
«маст» бўлиб чиқадир.*)

Парда

ТЎРТИНЧИ ПАРДА

Бу парда йигирма икки мажлистан иборатдир

АРАЛАШАДИРЛАР

(кириш тартиби билан)

Пишобсой беги — бурунгидай.

Новча полвон — новча, йўгон, хайбатлик, фақат чиройлик одам.
40 ларда.

Кал — бурунгидай.

Хола — пакана, бужур, қотма, оғир бир кампир, 55 ларда.

Бўронбой — пакана, пишиқ, гайратли бир йигит, 30 — 35 ларда.

Ерқни — бурунгидай.

Пишобсой бегининг ҳарам уйларидан бири, оқ бўр билан бўрланган, кенг, ҳашамли бир уй: «келин тушди» га мувофиқ яхшилаб зийнатланган. Тўрида кичкинагина супача, у ҳам яхши безалган: унинг икки ёнида иккита ўйма меҳроб, иккала меҳробга биттадан қадим замоннинг ёғоч ва ҳашамлик сандиқларидан ўрнатилган, устларига турли-туман тоза кўрпалар ёйилган, кўрпаларнинг устига яхши, тоза чойшаблар ёпилган.

Уйда ҳеч ким йўқ, бир оздан сўнг мағрур, шод, лекин бир оз андиша аломати бўлган ҳолда Бек кирадир. Яхши ясанган, лекин белида на камар ва на қилич бор.

БИРИНЧИ МАЖЛИС

Бек ёлғиз

Бек (уйнинг зийнати ва жойларини яхшилаб қарагандан сўнг). Жойида, жойида, келин келатурган уйга ўхшайдир. Лекин, шундай уйга келатурган келин тўй-томоша, вода-ванг билан келса бўлар эди. Аттанг... Аттанг... Мен билан келиндан бошқа уч киши биладир, холос. (Супачага ўлтирадир). Хайр, мол яхши нарса, унинг қўлга келгани ўзи катта бир тўй-томоша, қийнаб-қийнаб бўлса ҳам охирда «гаҳ!» деганда қўлга қўнгани яна ундан катта тўй-томоша! (Эшикдан новча Полвон кирадир).

ИККИНЧИ МАЖЛИС

Бек, Новча полвон

Полвон. Ассалому алайкум!

Бек. Ҳа, Полвон, кел!

Полвон (*кўзлари уйда*). Жойида, жойида. Уй бопланибдир.

Бек. (*мағрур қарашлар билан полвонга қарайдир*) Буқун Қални ҳам қаторимга ўтқуздим, кел, сен ҳам ўлтириб қол? (*Ёнидан жой кўрсатадир.*)

Полвон. Қуллуқ бегим! (*Бир чекага ўлтирадир*).

Бек. Қалай, уй бопланибдирми?

Полвон. Жуда жойида, бегим. Қал боя мақтаниб туриб эди. «Ўғлимнинг уйини жуда галати қилиб ясаддим, кириб кўриб чиқ» деб, сизнинг йўғингизда киргани кўрдим... Қал ўлгурда хунар кўи, Қал жуда уста қал.

Бек (*ниҳинг қилиб*). «Ўлгур» дема, «бор бўлгур» дегин, бировнинг ўлимини тилаш яхши эмас.

Полвон. Э бегим, яхши кўрганимиздан айтамин-да, бўлмаса Қал ҳаммамизнинг отамиз эмасми?

Бек. Ҳа, шундай дегин (*Жим.*) Лекин, Қалга яна бошқа бир иш топшириб эдим. Яхши бажардимми экап? Сен ҳам уёқ-буёққа сарасон солиб юрибсанми?

Полвон. Қайси тўғрини айтасиз, бегим?

Бек. Сенинг, айтқанча, бу ишдан хабаринг йўқ. У сирини сену, холаю қал — учалаи биласан, холос. Мен сизга ишонаман. Шу учун бу ишни ҳам айтиб кўя қолай.

Полвон. Ҳа, албатта, бизнинг жонимиз ўзимизники эмас, сизники, бегим. Сиздан умидимиз ҳам шу-да.

Бек. Қиз ўзи рози бўлди, бирмунча нарсани шарт қилди, мен ҳам унадим, қилиб бердим; бошқа яна шартлари бор, уларни ҳам қилиб бераман. Қиз, жуда хурсандлик билан унаб турибдир. Ҳозиргина имом-домла келиб, никохни ўқиди (*эслаб*) Ҳа, айтқанча, имом-домланинг ишини нима қилдилар экап? Сен биласанми?

Полвон. Йўқ, мен у ишни билмас эканман. Ҳали ҳозиргина Қал оталаб юрган эди.

Бек. Ҳа, дуруст, Қал тўғрилагандир бўлмаса. У ҳам учала сирдошнинг биттаси-ку... (*Дарров сўзи буриб.*) Ҳали нима деб туриб эдим?

Полвон. Қиз хурсандлик билан унаб турибди, деган эдингиз.

Бек. Ҳа, Ҳа... қиз қафасга тушди, қўлга ҳам вақти чоғлик билан кўнди. Лекин, шу қизга унча ҳам ишониб ета

олмайман. Бу ўзи ўша ўзимиз билган Ўлмас ботирнинг қизи эмасми? Мунда гап кўп. Унинг достонини кўп эшитганман. Ўз ризолиги билан ўйнаб-кулиб қўшилиб олгунча жуда эҳтиёт бўлиш керак. Қўшилиб олгандан кейин, албатта, тинчиб қоламиз.

П о л в о и. Никох бўлса бўлибдир, бу кеча ўз ризолиги билан қўйингизга кирар экан, яна тагини нимасидан кўрқасиз?

Б е к. Шундай бўлса ҳам эҳтиётини қилдим-да. Хотин кишининг кўнглини худодан бошқа ҳеч ким билмайди. Оғзида кулиб гапиргани билан дилида, худо билади, қандай шайтонлар бордир? Шунини ўйлаб қўлимдан келганча эҳтиёт қилдим. Уйининг зийнатини Қалга топширганам ҳам шу сабабдан эди. «Бирорта ханжар-манжар, пичоқ-пичоқ шу уйда чикиб қолмасун; темиртак чикиб қолса ҳам сен жавобгарсан!» дедим. (*Полвон дандон соплик пичоғини орқароққа суриб қўядир.*) Қал, албатта, у ёғини тўғрилағандир.

П о л в о и. Ҳа, Қал деганингиз қўядирми?

Б е к. Қизининг ясап-тусанини бўлса холага тоширдим. (*Полвон сесканиб кетадир.*) Унга ҳам «ёнидан битта темиртак чиқса, бошингиз билан сиз жавобгарсиз!» дедим. (*Полвон яна сесканадир.*) У кўрқоқ хотин, албатта, ўз ишини билиб қиладир.

П о л в о и (*зўрға*). Хола деганингиз ким, бегим.

Б е к. Э... Холани билмайсанми? Пон ёпатурган пакана, бужур кампир бор-ку?

П о л в о и (*сесканиб, қалтираганроқ*). Биламан... Биламан... Ҳа, кўрқитмасангиз ҳам сизнинг оғзингиздан чиққан гапга жонини бермайди, бегим!

Б е к. Ўшандоқ бўлса ҳам кўрқитиб қўйган яхши. Хотин кишини сиз билмайсиз, мен биламан. (*Бир оз жим.*) Яқинда худо хоҳласа, сенга яхши бир хотин олиб бераман. Дуруст, обрўлиқ бир одамга ўғил қилиб қўяман. Сенга ҳам мана шунақа уй ясаиб бераман. (*Секим.*) Иннайки, ҳали ҳеч кимга айтмагил, Бўронбойни йўқ қилиб сени Бўронбойнинг ўрнига — кўрбоши қилмоқчи бўламан. Шунини билиб қўй. Лекин — оғзингдан чиқа кўрмасин. Ҳа!..

П о л в о и. Қуллуқ бегим. Мен дуои жонларини қилиб юра берай. Бўронбой ўзи яхши йнгит.

Б е к. Бўронбой айтганингдек яхши йнгит эди. Аммо, кейинги кунларда анча бузилди. Йнгитлар яхши кўрган учун темир пайдо қилиб қолибди. Баъзи бир беҳуда ишлар қилиб, бўлмагур гапларни гапирибдир. Мен

хайдаб юбораман... (Жим.) бор, қўлингга қилич — қалқонингни олиб эрталабгача шу эшикни пойла. Сенга ишонаман-а, Бўронбойнинг ўрнига сен қоласан! Эсингдан чиқарма! Мен қақирганимда кирасан, ҳеч кимни яқин йўлатмайсан, Қалдан бошқа ҳеч кимни ёни-верингга яқинлаштирмайсан. Қалдан бошқа ким лозим бўлса, ўзим қақираман, ўшаида тегмайсан. Бўлмаса чоп! Ким бўлса ҳам айма, чоп! Ичкаридан хотин-мотинлардан чиқиб қолса ҳам айма! Эртага эрта билан рутбангни улуғ қиламан. Бир кечалик пойлоқчисан-а, билиб қўй! Ўзимга маҳрам қилиб оламан, жуда чиройлик — 16 яшар, қирчиллама қизни олиб бераман: маза қилиб ётасан!

П о л в о н (*ўрнидан туриб таъзим қиладир*). Қуллуқ бегим, қуллуқ! Жоним ўзимники эмас, сизники, агар бир жоним экан, минг жоним бўлса ҳам сизники. (*Эшикдан К а л киради.*)

УЧИНЧИ МАЖЛИС

Б е к. П о л в о н. К а л

Б е к. Ҳа, мана, Қал ҳам келди. Кел, кел, ота, кел.

К а л (*яқин келиб*). Имом-домлани жўнатдим, саломат жўнатиб бегимизга арз этдик.

Б е к. Ҳа, баракалла, бор бўл, Қал! Ишқилиб хурсанд қилдингми? Хафа бўлмай жўнадиларми?

К а л (*кулиб*). Хурсанд бўлишга кўнгиллари тўлмади, хафа бўлишга вақтлари бўлмади. (*Новча полвон ҳайрон.*)

Б е к. Хўп, майли, Қал, балли, ҳалиги ишни нима қилдинг?

К а л. «Ҳалиги иш» қайси иш? Қийин бўлди тушуниш...

Б е к. Дарров эсингдан чиқиб қолдимми? Хўп одамга иш буюрган эканман!

К а л (*ўйланиб кетадир, бирдан уйнинг зийнатига кўзи тушиб*). Ҳа, уйни ясаш тўғриси, бир темиртак тўғриси?

Б е к (*кулиб*). О... тўқимай ўлгур Қал-э... Тўғри гапира берсанг калчилик бўлмай қоладир-а?.. Ҳа, ўша уйнинг тўғриси.

К а л. Айтканча-я, бегим, ўзимнинг қадимги бегим: уйингиз қалай бўлибдир? Маъқул бўлдимми? Кўнглингиз тўлдими?

Б е к. Уйнинг ясаллини жойида, жуда жойида. У тараф нима бўлди дейман, ҳалиги позик тарафи?

К а л. Битта темиртак, ё чўну халак, ё синиқ тутак чиқиб қолса, мен жавобгар, бегим!

Бек. Баракалла, баракалла, хола нима қилди экан. Бор, айтиб чиқчи!

Кал. Холанинг ҳам гули очилгандир, ҳиди сочилгандир, туркий қилиб айтсак, келинойимни тайёр қилгандир. *(Чиқадир.)*

ТўРТИНЧИ МАЖЛИС

Бек, Полвон

Бек. Полвон, Калнинг енгиллигини қара, гаплари оғзидан қуйилиб тушаётибдир. Ичидаги гаплар тошига қайнаб, барқ уриб чиқаётибдир. Шу сир сақлай оладирми? Сен уруш кўргансан, пишкансан, оғир сен, ховлиқмайсан, сенинг оғзингдан гап чиқмайдир. Лекин, Калдан кўрқаман, ўзим кўп тайинладим. Сен ҳам сирдошлардансан. Тайинлаб қўй: оғзидан бир гап чиққундай бўлса, боши кетадир-а!

Полвон. Албатта, албатта, мен ҳам айтаман. Кал, сизнинг тўғрингизда ундай қилмайди, бегим.

Бек. Қилмайди деб бўлмайди. Унинг оғзи бўш, ҳар нарсани қизиқчиликка олиб гапира берадир. Бор энди, чиқ, ишинга пухта бўл! *(Кулиб)*. Бир кечалик кўриқчисан, яхши кўри. Берган нон-намагимни ҳалол қил! *(Полвон қуллауқ қилиб чиқмоқчи бўладир)*. Ҳа, айтканча: Бўронбойни менга чақириб юбор, эҳтиёт бўл, у сирдан огоҳ эмас! Оғзингдан бир оғир гап қочмасин, ҳа! *(Полвон «хўп» деб чиқадир.)*

БЕШИНЧИ МАЖЛИС

Бек ёлғиз

Бек *(ёлғиз, ўзича)*. Ишлар ҳаммаси жойида, эрта билангача ҳамма иш бартараф бўладир. Қизнинг ўз ризолиги билан қўшилиб олсам, ундан кейин Улмас ботирнинг ҳам нафаси ичида қоладир. Тузоқ яхши қурилди. Ўтган сафар юборган хатим теккандир, эртага иккинчи хатни юбораман. Учинчи хатни худо хоҳласа келинчакнинг ўзи ёзар. *(Эслаб)* Ҳали, хатни қаерга қўйдим? *(Қўйинларини қарайдир.)* Ҳа, мана экан. *(Олиб кўриб кула-кула яна қўйнига соладир.)* Қиз ўзи унайтурганга ўхшайди. Май ичкали унаб берса, у ёғи осон... Ўзим ичсам, ўзим қуйиб берсам, йўқ дея олмайди, албатта. *(Ичкарига салом бериб Х о л а кирадир.)*

ОЛТИНЧИ МАЖЛИС

Бек, Хола

Бек. Ҳа, хола, келинг, қалай ҳамма ишлар жойидами?

Хола. Худога шукур, болам, ҳамма иш жойида.

Бек. Қиз тайёрми?

Хола. Қайлигингиз тайёр, болам.

Бек. Ҳалиги айтганларимни қилиб ён-берини қарандингизми?

Хола. Айланай болам, янги уст-бошларини ўзим кийгиздим? Бу ерга олиб кираётиб яна қарайман.

Бек. Ҳа, баракалла, боринг энди, насихат қилиб, кулоғига қуйиб ўлтиринг. Керак вақтида Кал хабар берадир. Сиздан миннатдорман, эртага эрта билан инъом-эхсонни катта оласиз. Лекин, оғзингизга эҳтиёт бўлинг!
(*Кампир хола ичкари эшикдан чиқадир.*)

ЕТТИНЧИ МАЖЛИС

Бек ёлғиз

Бек (*ёлғиз, ўзича*). Бўлди, бу иш ҳам бўлди. Бу кампирнинг ҳам бир кечалик умри қолди. Э... ўзи ҳам ёшини яшаган, ошини ошаган, энди ўлаберса ҳам бўладир... (*Бир оз жим.*) Хайр, энди ишнинг энг каттаси қолди. Уни ҳам тўғриласак, иннайкин, ишимиз ёлғиз қизга қараб қоладир. Қизга унамаслик учун энди баҳона ҳам қолгани йўқ. (*Бир оз жим.*) Йўқ, йўқ... Ўлмас ботирнинг шу қизи меники бўлмаса асло мумкин эмас! (*Бир оз жим.*) Сирдонларнинг ишини тугатайлик, қизнинг кўнгли жойинга тушсин. Бўронбой шу чоққача келмадингиз-ку? (*Бўронбой кирадир-да, йироқда қўл қовуштириб туради, кўзи уйинг зийнатида.*) Кел, Бўронбой! Салом беришни ҳам билмайсан.

Бўронбой (*яна кўзи уйда*). Бурунги меҳмонхона эмасми шу, бегим? Жуда бошқача қилиб юборибсиз-ку!

Бек. Ҳа, ўша меҳмонхонанинг ўзи. Ҳали ҳозирча кичкина хотинимни шу ерга кўчириб чиқмоқчи бўламан.

Бўронбой. Ҳали ҳозирча деб ётибсиз, янги иморат солгунчами?

Бек. Йўқ... сени уйлантиргунча!

Бўронбой (*уялиб*). Қуллуқ бегим, умру давлатингиз зиёда бўлсун!

Бек. Берироқ кел, гапни очиб айтай. (*Яқинлашадир.*)

Ўтир, мана бу ерга. (*Секин ўтирадир.*) Ҳеч кимга айтма, дамнингни чиқарма: сенга ғалати, қирчиллама қиз топиб кўйдим!

Б ў р о н б о й (*уялиб*). Қуллуқ бегим... Мен ҳали ёшман...

Б е к. Э... ёш эмиш? Биз 16да уйланганмиз; ёш эмиш... Қўчқор пансотни биласанми?

Б ў р о н б о й. Қайси Қўчқор пансот?

Б е к. У Кўтармадаги кўрбошимиз бор-ку? Чиройлик. Баҳайбат киши?

Б ў р о н б о й. Э... у... бирда қийғир ови қилиб берганми?

Б е к. Ҳа... худди ўзи. Ана ўшанинг битта жуда қирчиллама 16 яшар қизи бор экан. Ўшани сенга олиб берай деб кўйдим. Мана бу уйни сизга бўшатиб бераман. Худо хоҳласа?

Б ў р о н б о й. Қуллуқ бегим, қуллуқ, ҳали ҳам жуда кўп нон-тузингизни едик, ўшаларни ҳалолласак ҳам катта гап...

Б е к. Сенга берган нон-тузим-ку ҳалол бўлди-я. Лекин йигитлардан бир-иккитаси берган нон-тузимни ҳаром қилишиб кўйишди. Неъматга нонкўрлик қилишди...

Б ў р о н б о й. Худо сақласин, бегим! Ундай йигитлар бўлса бетларини кўрмайлик, плоҳим!

Б е к. Сени чақиртирганнинг сабаби ҳам шу эди, мен сенга бўлган гапни илгари айтиб берайин: бошлаб Қал, иннайкин (*секин*) мана бу эшикнинг олдида турган новча Полвои, ичкарида нон ёпатурган бу «оқсоч» кампир бор, у... тил бирлаштирибдилар-да, катта бир иш бошлабдирлар.

Б ў р о н б о й (*танг қолиб*). Худоя тавба! Шу ўзимизнинг Қал билан мана шу новча Полвои-а?

Б е к. Буларнинг бошлаган ишлари нима экан, дегин: сенинг йигитларингдан бирмунчасини йўлдан уриб ўшалар билан бирга бир кун бу ердан қочмоқ. Кўп яроқ-аслаҳа, иложи бўлса, пул-мол олиб кетиб, тўппа-тўғри Пўлат ўғрига қўшилмоқ экан!

Б ў р о н б о й. Пўлат ўғрига?

Б е к. Ҳа, Пўлат ўғрига... Пўлат ўғри бўлса ҳозир жони бўғзига етиб қолди. Эрта-индин ҳамма нарсасидан, ҳатто жонидан ҳам жудо бўладир!

Б ў р о н б о й. Улар шу аҳволни билмас эканлар-да?

Б е к. Билсалар ҳам хом хаёлга борадилар, хом хаёлга... Ғўё булар Пўлат ўғрига бориб қўшилсалар, у зўр келар эмиш-да, кейин буларга катта амал тегар эмиш...

Б ў р о н б о й. Ўғридан амал олиб нима бўлар эди? Шу ҳам гапми, бегим.

Бек. Шунн айтаман-да, Бўронбой. Бу ҳам ҳали қаймоғи, иложи бўлса, мени ҳам ўлдирмакчи эмишлар...

Бўронбой (*сесканиб*). Е нирим-э!..

Бек. Ичкарида кампир Хола, ташқарида Қал билан Полвон қулай фурсатни пойлаб ётган эмишлар... (*Жим.*) Яхшики, мен бу ишларнинг ҳаммасини бурунроқ билиб қолдим.

Бўронбой. Сизнинг тўғрингизда ёмон ният қилган бўлсалар ўшаларнинг ўзларини йўқ қилиш керак эди!

Бек (*бирдан, лекин сескин*). Ҳа, балли, Бўронбой! Сени шу учун чақириб эдим. Ўзинг бил, йигитларингдан биттаси билсин, Тошлоқми, Эргаши — қайси биттаси бўлса ҳам эслироғи, бошқа ҳеч ким билмасин. Иннайкин: эрта билангача ҳалиги учаласини жойлаймиз! Эртага қолмасин! (*Жим.*) Лекин, бу кеча атайлаб мен ўзим ёлғиз шу уйда ётаман, тешикнинг ёнига атайлаб новча Полвонни пойлоқчи қилиб қўяман, Қални атайлаб бу кеча ишга соламан. Қани, кўрайин-чи, нима бўлар экан. Менинг тўғримда сира кўрқманглар, мен эҳтиёт қиламан, иннайкин: булардақаларнинг мингтасига ҳам сўз бермайман!

Бўронбой (*турар*). Энди мен чиқиб тараддуд қилай бўлмаса!

Бек. Тараддуднинг керағи йўқ. Чиқиб, бемалол ётабер. Азон вақтида Қални ётган жойидан, Полвонни шу ердан, холани ошхонадан топасан, аввал Қални йиғиштир, кейин муни, ундан кейин «бек чақирди» деб холани уйғотиб чиқасан-да, уни чакалақзорда тўғрилайсан! Бор, чиқ энди! (*Бўронбой юрадир.*) Шошма, менга қара! (*Келадир, сескин.*) Ўликлардан, қондан асар қолмасун, дурустми?

Бўронбой. Хўп, албатта уёғини тўғрилаймиз!

Бек. Баракалла, пухта бўл! Шу тўй, ҳамма зийнат, сепасбоб иннайкин 16 яшар қирчиллама қиз сеники... маза қиласан. (*Бўронбой ўйланиб чиқиб кетадир.*)

САККИЗИНЧИ МАЖЛИС

Бек ёлғиз

Бек. Эрталабгача Бўронбой ҳам бу ишни бажарадир. Эрта-индин Бўронбой билан шеригининг ишини (*аста*) ўзим бажараман. Ундан кейин сирдошлардан битта ҳам қолмайдир. Қизнинг ўзи бўлса унгача ўзимники бўлиб қоладир. (*Ташқари ёқдан Қал кирадир.*)

ТЎҒҚИЗИНЧИ МАЖЛИС

Бек, Кал

Кал (*кириб таъзим билан*). Ҳамма ётди, ухлади, бек қалайлар? Ер-ёр, ичкарида қайлиқлари бўлди тайёр... Ер-ёр.

Бек. Ҳамма ётдими? Ухладими?

Кал. Ҳа, қачонлар эди-я. Ёлғиз Бўронбойгина ивирсиб юрибдир.

Бек. У ҳам ухлагали кетди. Хотиржам бўл!

Кал. Сиз билан чинакам гаплашай, бегим. Бўронбойни сиз ўзингиз чақиртириб эдингизми?

Бек. Бўлмасам-чи!

Кал. Орадаги сирни Бўронбой ҳам била берса, бошқа ҳам эшита берса, жазони Полвон билан хола тортса-ю, мен тортсам, яхшими?

Бек. Э... лақилламай ўл, Кал! Мен Бўронбойга сир айтиб ўлтираманми! Миянг борми сенинг?

Кал. Нимага бўлмаса бевақт, мана шу нозик кечада, нозик жойларга кириб юрадир?

Бек. Менинг бошқа ишим бор эди, чақиртирдим. Сенинг нима ишинг бор. Ё сен менинг устимга катта бўлиб келганмисан? Бошингни олиб қўяйми, ҳозир?

Кал (*тезгина*). Ишқилиб сирдан огоҳ қилганингиз йўқми?

Бек (*ер тепиниб*). Бир мартаба айтдим-ку, бас-да!

Кал (*тез кета бошлаб*). Хўп, бўлибдир! Бўлмаса, мен келини олиб кетдим!

Бек. Шошма? (*Кал орқасига қайтадир*.) Бор, келини чақириб чиқ. Холага айтсанг ўзи ичкари эшикдан олиб чиқади. Ичкарида хотинлардан эҳтиёт бўл. Иннайкин, (*аста*) майларни олиб кириб қўй! Ўзинг эшикнинг олдида тур. Мен чапак чалсам кирасан. Дурустми?

Кал. Жоним билан!

Бек. Лекин эшикнинг ёнида турганингда Полвон билан бир оғиз ҳам гаплашмайсан. Агар шарпангни эшитсам, бошингни оламан! Аввал мана бу жойларни тузат! Мен эшикка чиқиб келаман. (*Бек чиқа бошлайдир, Кал жойларни тузатгали борадир*.)

Кал (*бирдан бурилиб*). Шошманг, бегим! (*Бек тўхтайдир*.) Сиз билан яна астойдил гаплашай. Сиз ўзингиз кўп эслик одамсиз, баъзида эсингизни еб қўясизми дейман.

Бек (*аччиғланиб*). Яна нима демакчисан. Кал?

Кал. Бу кун оҳингиз худога еткан, бошингизга тожи

давлат биткан. Айшингиз Жамшиднингидан ўтган. Э... унда ҳам неча тош нарига кеткан кечаю, сиз, сиз менга азоб қиласиз! Мен нима гапирсам сиз кулиб, иржайиб жавоб беринг. Нима бу, йўнса?

Бек (*кулиб*). Гапиратурган гапинг шумиди?

Кал. Йўқ, гап бошқа: мана бу уйда бир темиртак қўйма дедингиз. Мен сиздан қўрқиб ёғоч қозилларни ҳам суғуриб ташладим. (*Теваракка қараб.*) Борингки, чўп жинсидан ҳеч нарса қолмади, ишқилиб учлик нима нарса бўлса, ҳаммасини йўқ қилдим.

Бек. Жуда яхши қилибсан, баракалла, Кал, иш бундай бўлибдир.

Кал. Гашим тугагани йўқ, шошманг.

Бек. Яна борми ҳали?

Кал. Қаймоғи энди келадир.

Бек. Бўл, тезроқ!

Кал. Уйингиз ҳозир сипоҳнинг уйига ўхшайдирми, йўқми? (*Ўзи қараб.*) Йўқ, йўқ... асло ўхшамайди, бу уй: қиз болалар «келин-келин» қилиб қўғирчоқ ўйнашатурган уйга ўхшайдир, унда ҳам битта-яримта чалабузар ё темиртак бўладир. Хайр, уй майли, ўзингизни қаранг! Сиздай сипоҳ одам ҳаммавақт тилла қиличини савлат қилиб тақиб юрмайдирми? Кепатагизни қаранг! Тошлоқ маҳалланинг сўфисига ўхшайсиз!...

Бек. Шундай кечада қилич тақиб юрсам яхшимми? Шундай нозик одамнинг олдида-я?

Кал. Э... Бу кевата билан юрсангиз, эрта-индин у далла қиз елкангизга миниб оладир. Бу — умр савдоси, бегим. Сиз унинг олдида қилич тақсам яхши бўлмас дейсизми? Бекор — гап. Бу қизнинг ёнида қилич йўқ одам одам эмас, кимнинг қизи, ахир, биласиз-ку? Қилич ўйинида отасини шоширган нарса бу!.. Э... бек, бек... Неча жуфт хотинингиз бор-ку, ҳали ҳам хотин кишининг нима эканлигини билмайсиз: хотин киши кучли эркакни яхши кўрадир. Қишлоқ қизлари улоқчи йигитларни таълаб тегадирлар... «Юрагида ёли бор йигит» деган гап қаердан чиққан? Хотинлардан!.. (*Бир оз жим.*) Э... Бек... Бек... қиз, минг қилса ҳам энди сизники, сипоҳликни қўлдан берманг. Садафсолик тилла қилични ярқиллатиб тақиб олинг. «Базм вақтида белимда турмасун» десангиз, рўбарўингизга савлат қилиб илиб қўйинг! Иложи бўлса (*секинроқ*) қайлиқ тўрага буюринг, таъзим билан олиб илиб қўйсун! Нима бу бўшанглик? Энди бекликни қўлдан бериб қўяди-чи, шу одам!

Бек (*мулойим кулиб*). Гапинг рост, Кал, хўш, қиличимни тақиб кирайини, бўлмаса.

Кал. Ҳа, баракалла, отангга раҳмат сипоҳбачча!
(*Бек чиқадир.*)

ЎНИНЧИ МАЖЛИС

Кал ёлғиз

Кал (*севиниб, ўйнаб*). Қойил қилдим, шайладим! Бу хўкиз шу гапларга ҳовлиқиб қилич тақиб кирса борми? Худо берди денг! Иш қизда. Қиз, отасининг қизи, Пўлат ўғрининг ҳалигидақаси бўлса... эплаб кетадир! (*Ўйлаб.*) Хўш... Энди мен мана бу жойларни тузатайин. (*Тузата бошлайдир.*) Ундан кейин чиқиб келинойимни чақириб келайин. (*Эсига тушиб.*) Иннайкин, «базми жамшид»ни қизитмоқ учун май олиб кирайини... (*Ўйлаб.*) Иннайкинчи? Иннайкин... Иннайкин... Куёв поччанинг буйруқлари билан қўйдаё бўғозлатайин! Ҳимматингга балли, куёв почча, ҳимматингга! Қилган хизматимизга хўп ғалати мукофот бермақчисан, билиб юрибмиз. Дунёда ўзингдан бошқа эслик одам йўқ дейсан-а?.. Бўронбойни бизга қайраб солмоқчи бўласан, биламиз, биламиз! Билиб ишимизни қиламиз! (*Тез чиқадир.*)

ЎН БИРИНЧИ МАЖЛИС

Ҳеч ким йўқ (*одамсиз сазна*).

Уй анча вақт бўш қоладир. Ичкари эшикни секингина очиб Хола кирадир. Уёқ-буёққа қараб ҳеч кимни кўрмагандан сўнг индамасдан чиқиб кетадир. Бир оздан сўнг ташқари эшикдан П о л в о н бошини тикиб қарайдир. Ҳеч ким йўқ-ку, мец, келинойим бормиканлар деб эдим, дейдир, бир оз уёқ-буёққа қараб тургач, бошини олиб эшикни ёнадир. Бир оздан сўнг эшикдан Кал кирадир; кўлида феруза гулли, чиройлик тилла чавгинча билан битта катта ва битта кичкинагина қимматбаҳо хитой пиёласи.

ЎН ИККИНЧИ МАЖЛИС

Кал ёлғиз

Кал (*чавгинча билан пиёлаларни сўрининг бир чеккасига қўйгач, чойшабнинг орқасидан — токчадан катта бир лаъл, яъни мис тобоқ оладир-да, сўрининг ғирғогига — ўрта ерга жойлашдирадир, сўнгра ҳалиги нарсаларини ўша лаълнинг ичига олиб қўядир*). Мана

бунинг оти — «майи ноб»... Узумнинг суви... шу сувни ичкандан кейин, бизнинг марҳаматли бегимиз, бевабечораларнинг кўз ёшларини тўкадирлар... Биздай бевабечоралар бегимиз учун кўз ёшларимизнигина эмас, қонларимизни ҳам тўка берамиз. Биздайлардан мингтасини жони— бекнинг бир оғиз амри-я! Лекин, Улмас ботирдай одамнинг нозли қизи ҳам ёш тўкиб қолди-ку! Ҳа, дунё — шунақа: бировнинг кўз ёшини биров қолдирмайди. Улмас ботир ҳам бир кун йиглаб қолар, худо биладир, ҳозир ҳам йиглаб ётибдирми?.. Бек келгунча мана бу узумнинг кўз ёшидан жиндак ичиб олайин! (*Қуйиб ичадир.*) Бу кеча «базми жамшид» кечаси: сал ширакайф бўлмасам бўлмайди. (*Ичкари эшикдан хола чиқадир — олдида Ерқин. Ерқин ясанган.*)

УН УЧИНЧИ МАЖЛИС

К а л, Е р қ и н, Х о л а

К а л (*ўйнаб-ўйнаб*). Келинг-э, келинпошша-э... кўзларимиз тўрт, қулоқларимиз ўн тўрт, интизоримиз бир юз тўрт, сабру тоқатимиз мўлт-мўлт бўлди... (*Холага яқинлашиб*). Оқарган сочларингизга қурбон бўлайин, аммажон! Холажон! Келинни хўб ясантириб, оро бериб, хонларнинг қизидай қилиб олиб кирибсизми? (*Хола куладир. Ерқин жуда хафа.*) Келинни қолдириб ўзингиз секин-секин ичкарига қараб йўрғаласангиз ҳам бўладир. (*Йўрғалаб кўрсатадир.*) Ҳозир куёв тўра, бизнинг жўра келадириллар!

Х о л а (*Ерқинга нима қилай, дегандай қилиб қарайдир, Ерқин индамагач*). Хайр, яхши қол бўлмаса, болам! Куёвинг билан ширин-ширин ўйнашиб, кулишиб тонг отдиргил! (*Қизнинг пешонасидан ўйиб чиқадир.*)

УН ТўРТИНЧИ МАЖЛИС

К а л, Е р қ и н

Е р қ и н (*жуда эзилган, умидсиз*). Кал, бери кел. (*Кал борадир.*) Қани у?

К а л. Ташқарига чиқди.

Е р қ и н. Бир-иккита гапим бор эди, айтиб олай деб эдим, кириб қоларми экан?

К а л. Йўқ, гапираберинг. Ташқарида Полвон бор, у кириб келаётганида йўталадир, гапираберинг.

Е р қ и н. Полвонга айтиб қўйганмисан?

Кал. Ўзи биладир.

Ерқин. Чик, айтиб кел, бўлмаса кўнглим ишонмай-
дир. *(Кал эшикдан бошини чиқариб айтадир.)*

Кал. Гапиринг, энди, кўрқманг!

Ерқин. Ҳали ҳам кўнглим тинчлана олмай ётибди.
Хайр, майли, секинроқ гапираман. *(Оғир, қалтираб гапирадир.)* Иш ёмон. Хола ҳеч нарсамни кўймади,
шочоқчамни ҳам олиб кўйди.

Кал *(кулиб)*. Мен ҳам уйда ҳеч нарса қолдирмадим,
ҳамма нарсани олиб кўйдим.

Ерқин. Бу нима гап? Мен энди бўғиб ўлдираманми?
Қандай қиламан. Уни бўғишга кучим етмайдир...

Кал *(кулиб)*. Ноз билан ўлдириш, ноз билан...

Ерқин *(тажанг, лекин оғир)*. Кал, сен мени алдаб
юрганга ўхшайсан. Агар шу йўл билан жон сақламоқчи
бўлсанг, алданасан. У вақт мен сени бир дамда йўқ қилди-
ришга ярайман. Лекин, мен сенга яхшилик қилайин деб
эдим.

Кал *(кулиб)*. Мен ҳам сизга яхшилик қилмоқчи
бўламан. *(Жиддий.)* Хотиржам бўлинг, мен сизни алда-
майман, ваъдамиз-ваъда. Сиз фақат, уёқ-буёққа кўз солиб,
хушёр бўлиб турсангиз бўлди. Ишайкин, сиз унга «Кал бу
кеча тугайдир, охири марта бир ўйин қилиб берсин!» дег.
Шу — бас.

Ерқин. Бу нимага? Фойдаси борми?

Кал. Ойимпошша, Кал тоғангиз фойдаси йўқ гапни
гапирмайди. *(Жағидан силайдир.)* Мен ўзим ташқари-
да — худди мана шу эшикнинг олдида бўламан. Лозим
бўлса чапак чаласиз. *(Кулиб.)* Хотирингиз жам, кўнглин-
гиз бегам, вазифангиз кам, айшингиз «таралаш» бўлсин!..

Ерқин. Қизиқчилигингни кўятур, қилич-қалқон-чи?

Кал *(секин)*. Қилични у ўзи олиб кирадир. Қалқон
кейин керак бўлатурган нарса, ҳозир қалқонсиз ҳам иш
қилаберасиз. *(Полвоннинг йўталган товуши.)* Ана, энди
келаётибдир!

Ерқин *(секингина)*. Йигитлар тайёрми?

Кал. Э... у кейин бўлатурган нарса. *(Эшикдан Бек
кирадир.)*

УН БЕШИНЧИ МАЖЛИС

Кал, Ерқин, Бек

Кал *(Бекни севинч билан қарши олиб)*. Келинчак
тайёр. Ўғрилиқ мол бўлса ҳам, лекин, жуда жойида келин,
куёв почча, келинг. Қизгинамиз мунтазир сизга... *(Бек*

яқинлашади, Ёрқин бир чекага чекиниб туриб, Бекка таъзим билан салом берадир.)

Бек. Э қуллуқ, э, Ойимпошша, қуллуқ! (Белидан қиличини еча бошлайдир.)

Ёрқин (дарров бориб). Менга берсалар... (Олиб супачанинг бир чеккасига қўядир.)

Бек. Йўқ, э, Ойимпошша. У ерга қўйманг: бу— сипоҳнинг қиличи; басавайт қилиб қозиққа илиб қўяйлик! (Бориб қилични оладир. Ёрқин бесаранжон. Бек қозиқ излаб уйни айланадир.) Оббо кал ўлгур-э, хунарини кўрсатаман, деб уйда битта ҳам қозиқ қўймабсан-да! Чиройлик бўлсун деганингдир-да энди. (Балад бир қозиқ кўриб узалиб туриб сопидан осадир.) Қалай, Ойимпошша, чиройлик бўлдимми?

Ёрқин (зўрға). Жуда чиройлик бўлди... (Ёрқин билан Кал бир-бирларига ҳайрон бўлишиб қарашадирлар.)

Бек. Шу кеча ҳамма нарса чиройлик бўлсун-да! Қани, ўлтуринг!

Ёрқин (Кални кўрсатиб ишорат қиладир.) Хўш, ўлтирамиз...

Бек (Калга). Бор, чиқ, чақирганимда кирарсан. (Кал таъзим қилиб чиқади.)

ҲИ ОЛТИНЧИ МАЖЛИС

Бек, Ёрқин

Бек. Қани энди, Ойимпошша, ўлтуринг. (Ёрқин секингина, адаб билан ёнига ўлтирар.) Қандай давлатга эга бўлганимни ўзим ҳам билмайман. Ўнгимми бу, тушимми?

Ёрқин. Ўнглари, худо хоҳласа...

Бек. Хурсандмисиз, ойим?

Ёрқин (уялиб). Минг марта...

Бек. Ҳа-ҳа-ҳа! Шу чоққача нимага мунча таранг қилдингиз?

Ёрқин. Илгарироқ етганларида шошилиш бўлар эди-ю, аҳтимол, оз муддат учун бўлар эди. Энди сабр билан, қанот билан бўлди, энди умрлик бўлди...

Бек. Сиз умрлик туришни хоҳлайсизми?

Ёрқин. Мен отамнинг қизиман, шохдан-шохга қўниб ўрганганим йўқ эди...

Бек. Ҳа-ҳа-ҳа! Маъқул, маъқул! Пўлат ўғричи, у — шох эмасми?

Ёрқин (қийналиб). У... оти бор, ўзи йўқ экан... Унинг отини эшитканман, лекин, элининг оғзини тўсиб бўлмас

экан, юкени хам менинг бүйнимга юкладилар... *(Ийглагандай бўладир.)*

Бек *(қўлини Ерқиннинг елкасига қўйиб)*. Қўйинг, ийгламанг. Тегишиб айтаман. Келинг, ийгини қўйинг, кулайлик, ўйнайлик. *(Ерқинга кичик, ўзига катта пиёлага май қуядир.)* Келинг, мана, ийгингизни тарқатиш учун гулдан ясалган дори бераман.

Ерқин *(оладир)*. Тикан суҳбатида гул бўлмаса бўлмайди, бегим... *(Ичадир.)*

Бек. Май ўткир бўлибдирми?

Ерқин. Менинг учун жуда ўткир.

Бек. Мен учун ўткир эмас-ку? *(Яна қуядир.)*

Ерқин *(уялиб)*. Ўткирга ўткир таъсир қилармиди?

Бек. Ха-ха-ха-ха! Маъқул, маъқул... Қани ичайлик!

Ерқин. Менга шу биттаси бас эди.

Бек. Э, бу нима гап? Сизни «Ўлмас ботирнинг қизи» деб ким айтади? Ичаберинг!

Ерқин. Ўлмас ботирнинг ўғли эмас, қизи деб ҳамма айтади.

Бек. Ха-ха-ха! Маъқул, маъқул... Майли шу бир пиёлани ичинг!

Ерқин *(оладир)*. Мен бу кун жанобларининг ҳамма буйруқларига хўп дейман, лекин, буйруқларни танлаш ишини ҳам ўзларига ҳавола қиламан. Ўйлайманки, буйруқлар ўзларига муносиб, шанларига ярашар буйруқлар бўлур деб... *(Бек ичадир, Ерқин Бекнинг кўзини галат қилиб туриб майни тўкиб ташлайдир.)*

Бек. Бу гапингиз ҳам маъқул... Буйруқни ҳам орқа-олдимизга қараброқ буюратурганга ўхшаб қолдик. Майли, майли! Хўп!

Ерқин. Йўқ, бегим, буюра берсинлар.

Бек *(ўзи қуяиб ичиб)*. Ишқилиб буйруқларни қайтармайсизми?

Ерқин. Йўқ, асло.

Бек. Кўп бўлса ҳам-а?

Ерқин. Қанча бўлса ҳам, қандай бўлса ҳам... Лекин менинг буйруқ эмас, кичкина бир илтимосим бор, агар қабул бўлса...

Бек *(ўзи қуяиб ичиб)*. Ха, балли-е. айтинг, жон билан. Кўз билан...

Ерқин. Жонлари билан кўзларига арзимайдир. Фақат бир оғиз сўз билангина...

Бек *(яна ўзи ичадир, боши қизиган)*. Айта беринг, айта беринг!

Ерқин. Кални охирги кунда бир ўйинга солсак деб эдим... Базм қизиса...

Бек (маст). Кални? Калними? Хўп! Нима қилса дейсиз?

Ерқин. Ўйинга солсак.

Бек. Ўйинга? Хўп! Калними? Хўп! (Чапак чаладир.)

Кални ўйинга солса! Хўп! Дунёни ўйинга солсак ҳам майли! (Тикилиб Ерқинга қараб туриб бирдан бўйнига қўлини ташлайдир.) Мана ўйин... Ўйин... Юсуф-Зулайхо ўйини... (Ерқинни ўрмак истайдир, Ерқин юзига қўлининг олди томонини қўядир, Бек ўнадир. Эшикдан Кал кирадир.)

ЎН ЕТТИНЧИ МАЖЛИС

Бек, Ерқин, Кал

Кал (кириб, ўзича, бирдан). Оббо, худо урди! (Куладир.)

Ерқин (бирдан қизариб). Ана, Кал кирди!

Бек. А? Кал? Қани, Кал?

Кал. Мана мен, бегим! (Ўзича.) Арши аълога етиб қолибдир-ку, бу қари куёв...

Бек. Буқун, биласанми, охирги кун!.. (Келиб.) А... Охирги кун деганимки... а... қизингнинг охирги қизлик куни!.. Шу буқун бир ўйнаб берасан, Кал!..

Кал. Хўп, бегим, хўп. Охирги кун бўлатурган бўлса, мана мен ҳам ўйнайман, сиз ҳам биргалашиб ўйнайсиз!

Бек. Мен? Мен ҳам ўйнайманми?

Кал. Албатта, шу қизинг тўйида сиз ўйнамасангиз бўладирми?

Бек. Хўп, хўп! Бошла ўйинингни!

Кал. Ўйиннинг аввалида биз ҳам жиндак томоқни хўллаб, бек бўлиб олайлик!

Бек. (бақариб). Нима билан Кал?

Кал (Бекка ўхшатиб бақариб). Гул билан...

Бек (кулиб). Кал... Кал... Гул билан... Гул билан бек бўладирми? (Қуйиб бериб.) Хайр, бўлсун! (Кал ичадир.)

Қани, бошла энди! (Кал, турли ҳайвонларнинг тақлидини қилиб, охирида айиқ бўлиб ўйнайдир.)

Бек. Ҳа-ҳа-ҳа! Балли, Кал, балли!

Кал (ўйинни тугатгач таъзим қилиб). Қани, туринг энди куёвnochча, бир эшикка чиқиб келайлик!

Бек. Нимага?

Кал. Сиз ҳам ўйнамоқчи эдингиз-ку!

Бек. Эшикка чиқмай... шу ерда... шу ерда ўйнасак бўлмайдим.

Кал. Дарров чиқиб келамиз. Шундай эшикнинг тагига... Мен сизни ясантириб қўяман, қизим кулатурган бўлингда! *(Бек «хўп» деб ўрнидан турадир, Ерқин ҳам туриб қўл қовуштирадир. Кал Бекни етаклаб олиб чиқиб кетадир.)*

УН САККИЗИНЧИ МАЖЛИС

Ерқин ёлғиз

Ерқин. Бу нимага ишорат? *(Бир-икки қадам босиб.)* Кал ўлгур нима учун Бекни олиб чиқиб кетди? *(Ўйлайдир, кўзи бирдан қиличга тушиб.)* Ҳа... яхши, яхши. Кал ўлгур найрангини бошлабдир. *(Қиличга яқинлашадир.)* Тузоқ яхши қурилган. «Мен Бекни олиб чиқиб кетдим. Қайтиб киргунча яроғли бўл!» дегани экан. *(Чўзиладир, бўйи етмайдир; ирғишлайдир, сапчийдир, яна етмайдир.)* Ох, бўлмади! Бўлмади! Иш бузилди... *(Ўйлаб.)* Тўхта! *(Ел-берисига қарайдир.)* Қўйиб чиққундай нарса йўқми? *(Девордаги чойшабларни кўтариб қарайдир.)* Йўқ! *(Май қавгинчасини ерга қўйиб — бир оёғи билан устига чиқа-дир. Бўйи етмайдир, қўли қалтираб яна тушадир.)* Бўлмади, бўлмади! Эшикдан бирор нарса тошиб кирайин. *(Чавгинчани жойига қўйиб ичкари эшикка борадир, эшик берк, очилмайдир.)* Эшикни ҳам беркитиб қўйибдирлар... *(Бўшашиб.)* Иш қўлдан кетди, Бек Калнинг хийласини тушуниб қолган бўлса керакки, қиличини жуда баланд жойга илибдир. Ҳой Кал ўлгур, аҳмоқ Кал, мени нобуд қилди! Илгарирак Кал ўлгурни йўқ қилиб бошқа бир ақли борроғи билан гаплашсам бўлар экан. Келиб-келиб шу мияси йўқ Калга ишонаманми? *(Ўйлаб туриб бирдан супачага чиқар, супачадан такчага ўтар, ундан яна бир такчага ўтиб қиличга чўзилар. Етай-етай деганда Полвоннинг йўталгани.)* Ох! *(Ирғиб ерга тушар.)* Нобуд бўлдим!.. Расво бўлдим! Тугадим!.. Энди қутилиш йўқ! *(Эшикдан Бекни етаклаб Кал киради, Ерқин Бекни кўрганч, ихтиёрсиз кулиб юборадир.)*

УН ТУҚҚИЗИНЧИ МАЖЛИС

Ерқин, Бек, Кал

Кал *(Бекни Ерқинга кўрсатиб)*. Мана бу киши, шолিপоянинг қоровули бўладир. Ҳозир шолিপояда ўйинга

тушганини кўрасиз. (Бек тентиракланиб юрадир.) Бошласинми?

Ерқин (зўрга кучаниб). Майли, хоҳласалар бошласинлар.

Бек (Ерқинга яқинлашиб). Уйнасам... сиз... сиз ўйнасам... хурсанд бўласизми?

Ерқин (огир). Албатта, букун хурсандлик кунинда, бегим...

Бек. Сиз нима билан... ишқилиб нима билан... хурсанд бўласангиз. (Рақс бошламоқчи бўладир.)

Кал. Шошманг бегим, қайлиқтўра най чалиб берсинлар-да!

Ерқин. Мен най чалишни билмайман.

Кал (қўйнидан кичкинагина бир най олиб бериб). Бу кеча ноз сизгайдир, Ойимпошиша! Бек ўйнаганда сиз чалиб берасиз. Сиз ўйнаганингизда Бек! Ҳа, бошланг! (Ерқин хоҳламагандай олиб ўйин кўйини бошлайдир. Кал катта мистобоқни олиб чилдирма қиладир.)

Кал. Ҳа, баракалла, ўйнанг шоввоз, ўйнанг!.. (Мистобоқни чалиб дам уёғига, дам буёғига ўтадир, айланиб юриб қизнинг ёнида тўхтаб секингина.) Қилишни олдингизми?

Ерқин (секин). Мени нобуд қилдинг, Кал... Бўйим етмади.

Кал. Бўйим етмади? Ёмон бўлибдир-ку! (Уйлаб.) Хайр, хафа бўлманг, йўли топилиб қолар. (Бекка.) Чаққон, чаққон ўйнанг шоввоз! Ҳа, мана мен ҳозир ҳаводор топиб келаман! Мундай ўйинчини хон ҳам кўрган эмас! (Мистобоқни чала-чала чиқади. Бир оздан сўнг яна мистобоқни чалиб кирадир. Яна ўйин қизийдир. Бек, яхши ўйнайдир; маст бўлса ҳам берилиб ўйнагани учун яхши чиқади. Бекнинг ўйинида қилич чопиш, бош олиш, от чопиш, отни бирдан тўхтатиш, қалқон ушлаш ҳаракатлари бор. Кал бир оздан сўнг Бекни тўхтатадир.) Тўхтаг, бегим, уст-бошингизни тузатиб кўяй, жиндак бузилиб қолибдир. Орқангизни ўгуриг! (Бек орқасини ўгирадир.) Қизим, куёвнинг камарлари қалай? Яхшими? Чиройликми? Келишибдирми? (Бекнинг камарига орқа томондан оташжурак, қаламдон, сунурги ва бошқа турли-туман нарсалар илинган. Кал. Ўшаларни тузатмакчи бўлиб туриб қўйнидан пичоқ оладир. Ерқинга кўрсатиб туриб Бекнинг орқа томонидан камарига осиб қўядир.) Мана, мана бу заркокилларни, туморчаларни кўрдингми, қизим? (Пичоқни Ерқинга яна бир кўрсатиб.) Маза, қизим, маза! Мундай куёвни иккала оламдан ҳам тоша олмайсан!

Ерқин (*хурсанд*). Бегим жуда қизиқ бўлибдирлар.
(*Куладир.*)

Кал. Шунинг етти нушти ўзи қизиқ ўткан.

Бек. Ҳа-ҳа-ҳа!

Кал. Кулманг, бегим. Ҳали ўйиннинг учдан бирини ҳам ўйнаганингиз йўқ. Ҳа, бошланг шоввоз. (*Ерқин жуда шўх чаладир, Бек ортиқча маст, яна берилиб ўйнайдир.*)

Ерқин (*чалишдан тўхтаб, енгил*). Кал, бас энди, бегимни чарчатмайлик.

Кал (*Бекка*). Бас энди шоввоз, бўлди. Келнинг, ўнтуринг. (*Олиб келиб ўлтурғизадир.*) Энди мен чиқиб кетай, қизим сизга ўйнаб берсин. (*Секин чиқадир.*)

ПИГИРМАНЧИ МАЖЛИС

Бек, Ерқин

Бек (*кўзлари қизарган, ҳирсланган*). Пошшахон, энди сиз ҳам ўйнаб берасизми?

Ерқин (*ноз аралаш*). Ўйин билмайман. Билганимни дойиқ кўрсалар жоним билан... (*Таъзим қилиб туради.*)

Бек. Қурбон бўлайин, ўйнанг! (*Орқасидаги осилган нарсаларни тортиб уза бошлайдир. Ерқин кўриб қўрқиб кетадир.*)

Ерқин (*тез бориб, ғалати қараш билан қараб*). Мен ўзим олиб кўяй! (*Пичоқдан бошқасини олиб ерга ташлайдир, пичоқнинг ўзи билан боғланган ипини кесади-да, пичоқни белнинг камарига — орқа томондан қистириб қўядир.*) Бўлди, бегим. Кал ўлгур камарларига анча нарсани илиб кўзидан экан ...

Бек. Дунёнинг ҳаммасини илиб қўйса ҳам майли, шу кеча ... ўйнанг, қўйган!

Ерқин (*ноз билан найни бериб*). Чалиб берсинлар бўлмаса... (*Бек найни олаётиб Ерқиннинг қўлидан тутиб оладир. Иккаласи бир оз жим қоладирлар. Бекнинг ҳирсланган кўзлари қизда, қиз кулиб-қизариб ерга қарайдир.*) Ўйиндан кейин, бегим. Чалсинлар!

Бек. Қайси машқни чалай, кўзидан?

Ерқин. Хоҳлаганларини...

Бек (*қўлини яна ҳам ўзига тортиб*). Айтинг, кўзидан!

Ерқин. Бўлмаса «Дилхирож»ни чалсинлар! (*Бек Ерқиннинг қўлини бўшатиб юбориб «Дилхирож»ни секин-секин бошлайдир. Ерқин секин-секин ерга қараб уйни айланадир. Шавқ кучайиб-тезлангандан сўнг Ерқин ўйинга бошлайдир.*)

Ерқин узоқ, чиройлик, ғирс қўзғатувчи қилиб ўйнайди, тез-тез Бекнинг қаришисига йўргалаб бориб муқом қилади. Бек жуда қизиб кетади. Бек бирдан найни иргитиб ташлаб Ерқинга қараб югуради. У, ўзини ўнглагунча мажкам қучоқлаб олиб супачага ётқизади, Ерқин пастда, Бек устида; Ерқин Бекни қучоқлаган бўлиб туриб белидан пичоқни олади-да, тўшакчанинг тагига жойлайди.)

Ерқин (қалтираб, зўрга.) Бегим, турсинлар, қийна-либ кетдим...

Бек (овози титроқ, юраги ўйноқ). Бўлмайдир, кўзидан... Тоқат қолмади... Энди ҳеч бир баҳонага унамайман... Меники бўласизми, йўқми? (Ерқин жим.) Бўласизми, йўқми?

Ерқин (зўрга). Шамнинг биттасини ўчириб, биттасини токчага олиб кўйсинлар!

Бек. Иннайкин-чи?

Ерқин (зўрга қалтираб). Иннайкин... билганлари!.. (Бек туриб шамнинг биттасини ўчиради, биттасини токчага — бир бурчакка олиб қўяди; супача қоронғиликда қолади. Бу орада Ерқин пичоқни олиб энгизга жойлайди. Бек яна қичқириб кела бошлагач, ўрнидан ирғиб туриб қочади. Бек қувлайди. Узоқ қувлашади. Бек қутирган туядай бўкириб, қучоғини очиб, ғирс билан қувлайди. Ерқин, бир бурчакка бориб қисилади. Бек, бериги бурчакдан қучоғини кенг очиб, югуриб бораётганида Ерқин ҳам қучоқ очиб югуриб келади-да, пичоқни қаттиқ зарб билан Бекнинг кўкрагига қадайдир... Бек бирикки мартаба ёввойи товуш чиқарганидан кейин «ғурс» этиб йиқилади. Ерқин пичоқни суғуриб ташлайди, рангги ўчган, оппоқ оқарган. Бир оз қўрқиб қараб тургандан кейин ўликнинг қўйнида бир қоғоз кўриб қолади-да, дарров энгашиб олади). Бу қандай қоғоз. (Бошини ўқиб кўриб.) Отамга! (Югуриб бориб иккала шамни ҳам ёқадир. Хансираб туриб ўқийди.) Бу нима? Бу қандай гап? Сира тушунмай қолдим? (Ўйлаб кетади.) Мана бунинг қилган ҳийлаларидан бири бўлмасин? Отамни алдаш, мени осонгина хотин қилиб олиш учун қурилган тузоғи бўлмасин? (Ўйлаб). Ҳа... ўзи ҳам кеча мақтаниб туриб эди... Шу хил ҳийлалар Пўлатнинг бошига етарми экан? (Ўйлаб туриб бирдан ўрнидан туриб кетади.) Агар бошига еткан бўлса-чи!.. Йўқ! Йўқ!.. Мунинг олдини... Гап яна Қалда. Қал чинакам одам бўлса бу ишни эплайди. (Ўйлаб, бирдан севиниб кетиб.) Пўлатни илинтириш учун қурилган тузоқ билан ёвларини илинтирсак-чи? (Ўзи кулади. Бирдан қарсак чалади.)

Кал, Кал!.. (Эшикдан Кал кирадир.) Полвонни ҳам чақир!.. (Кал Полвонни чақирадир.)

ИИГИРМА БИРИНЧИ МАЖЛИС

Ерқин, Кал, Полвон

Кал (кириб). Бу нимаси, Ойимпошша! (Орқасига тисариладир.)

Полвон (кириб). Ҳа, иш саранжон бўлибдир-ку! (Сира кўрқмасдан ўликни томоша қиладир.) Шундай азамат киши-я... (Ерқин ўйланадир.) Кал, менга қара, ҳалиги мендан олган пичоқ қани?

Кал (гаранг). Қайси?

Полвон. Э... ҳалигина дандонсоплик пичоғимни олмадингми?

Ерқин (уйғонгандай бўлиб). Қандай пичоқ? Дандонсоплик деддингми? Бекнинг бошини еган пичоқдир? Мен ирғитиб юборган эдим, қара!..

Полвон (қараб топиб оладир). Қип-қизил қон бўлиб ётадир. (Олиб арта бошлайдир.)

Ерқин. Кал! (Кал жим). Ҳой, имонсиз, кўрқоқ Кал, менга қара! Бўронбойлар нима бўлган?

Кал (зўрға). Бўронбойлар тайёр...

Ерқин. Сирдан огоҳми?

Кал. Огоҳ...

Ерқин. Бўлмаса, бошқаларини кўйиб туриб энг каттасини — Бўронбойни чақириб кел, бор! (Кал индамасдан, секин чиқади.)

ИИГИРМА ИККИНЧИ МАЖЛИС

Ерқин, Полвон

Ерқин (секин юриб қиличнинг ёнига борадир. Кўзи қиличга тушгач тўхтайдир). Полвон, бери кел! Тўнкак бўлиб ёт! Пастроқ! (Устига чиқади.) Сал кўтарил! Тагин ҳам озроқ! Ҳа, бўлди! (Қилични олиб ирғиб тушади.) Қуллук, сенга Полвон! Хизматларингни асло эсимдан чиқармайман. (Полвон Ерқинга яқинлашади. Кўзлари зирсланиб — ёниб кетади. Ерқин сезиб қолиб ғалати бир кулиш билан куладир, сўзни буриб.) Пўлат ботирни танийсанми?

Полвон. Танийман.

Ерқин (қилични кўрсатиб). Мана шундай тоза

қиличлар мана бу Бекка ўхшаган ноинсоф золимларга эмас, ўша Пўлат ботирга ўхшаган инсофли, ҳақ йўлида тортишиб ётган азаматларга келишадир. Бу золимларга сенинг ҳалиги пичоғинг ҳам увол, хайф!... Лекин сенинг у пичоғинг табаррук пичоқ!.. У ноинсоф бир бекни ўлдирди-ю, лекин мени, Кални, сени, ҳаммадан кераклиги бечора Холани ўлимдан қутқазди!

Полвон (*бирдан рангги ўчиб*). Холани? Қайси холани?

Ёрқин. У... ичкарида ошхонада ётиб туратурган бир муштинар кампир бор-ку? (*Полвон жим, рангги қаттиғ оқарган, пичоғи қўлидан тушадир. Ёрқин унга қарайдир.*)
Ё... Ё... Бечора кампирни ҳам саранжом қилдингларми? Нимага рангинг ўчди? Полвон!..

Полвон (*зўрға*). У кампир... менинг онам!!

Ёрқин (*ларзага келиб*). Сенинг онанг!! (*Иккаласи ҳам жим.*)

Парда тушадир

БЕШИНЧИ ПАРДА

Бу парда ўн уч мажлисдан иборатдир

АРАЛАШАДИЛАР

(кириш тартиби билан)

Ч о л — дилқаш, нуруний чехрали бир чол, 60 ларда.

Қ о р о в у л й и г и т — қўшиндаги ёш йигитлардан бири, 30 ларда.

1 в а 2 й и г и т л а р — булар ҳам шундай.

П ў л а т — бир оз ўзгарган, уруш қиёфатида.

1 в а 2 ч о п а р й и г и т л а р — юқоридагилар каби.

Ў л м а с б о т и р — жуда оз ўзгарган, фақат изтироб асари бор.

К а л — ўша Кал, бу жойда жуда жиддий.

П ў л а т н и н г қ а р о р г о ҳ и

Тоғ ёнбағрига тикилган чодир, кенг, уй каби. Зийнат йўқ. Ёлғиз деворларига қиличлар, қалқонлар илинган. Тўрида тошдан бир кишилик сунача. Устига битта пўстак ёпилган. Унинг ёнларига тўнгалардан суначалар қилинган, уларнинг устларида гиламлар.

Чол ёлғиз, бир чекада ўлтириб хаёл суради. Бир оздан сўнг ўзича сўзламакка бошлайди.

БИРИНЧИ МАЖЛИС

Ч о л ё л ғ и з

Ч о л (*ўзича*). Бу ишларнинг охири нима билан саранжом топаркан? Бу боғбондан чиққан ботиримиз ҳеч бир кучга бўйин эгмак истамайди. Билмайман, унинг кўнглида хонга қарши тоғ-тоғ адоват борми? (*Жим.*) Инсоф қилинмайдир; энг ақлли, донишманд одамлар ҳам инсофини қўлидан берганлар. Ўлмас ботирдай донишманд, зийрак одам борми? У ҳам бўлмас хоннинг этагига ёпишиб олиб, буқун, бутун эл-юрт дод деб турган хонни қутқазмоқ учун тортишиб ётади. Тавба, замонамизнинг донишмандлари золимларнинг дуоғўйи бўлдилар. Афсус, афсус!

(Жим.) Лекин, хонлик бизнинг боғбондан чиққан Ботири-
миздан бошқага келишмайдир. Бошда 13—14 киши билан
иш бошлаб, мана 3 ойнинг ҳаддида печанинг кишилик хон
қўшини билан саваштурган бир кучга эга бўлди. Ҳамма
қилиқларидан кўринадирким, мунда маҳзи адолатдан
бошқа нарса йўқ. Шундай одамнинг қўли юқори бўлмас-
дан, агар бир қонхўр, золимнинг қўли юқори бўлса... фалак
тугил ҳар кимдан қайтиб кетаман! (Жим.) Бу кунлар ишни
узил-кесил қилатурган кунлар. Ҳозир Пўлат ботир билан
Ўлмас ботир ўзлари майдонга тушканлар. Бу кун ё эрта бу
кураш бартараф бўладир. (Жим.) Шу чокқача майдондан
бирорта одам келмади, билмадик, нима хол бўлди экан? Кеч
ҳам яқинлашиб келади, бу кун ҳам бартараф бўлмай,
эртага қолармикан? Қани, йигитлар сўрай-чи, нималар
эшитди экан. (Чақирадир.) Ҳой йигитлар! Йигит! («Хов!»
деган товуш эшитиладир.) Буёққа кир! (Эшикдан Қорову-
л йигит киради.)

ИККИНЧИ МАЖЛИС

Чол, Қоровул йигит

Қоровул. Ҳа, ота зерикиб қолдингизми?

Чол. Ўғлим, майдондан ҳеч бир хабар йўқми?

Қоровул. Йўқ, ота, ҳали-ҳозир ҳеч бир хабар йўқ. Ҳеч
ким келмай ётибдир. Баъзида қаттиқ-қаттиқ қийқирган
товушлар сал-пал эшитилиб қоладир. Ёв йигитлари
баландга тирмашиб қолди, шекилли. (Ултирадир.)

Чол. Ундай бўлса букун бартараф бўлиб кетармикан,
ўғлим?

Қоровул. На билай. Кеч яқинлашиб қолди, букун ҳам
қолатурганга ўхшайдир. Лекин ота, ёв йигитлари ўнгурга
етиб қолган эмишлар. Ўнгурга чиқиб олсалар, ишимиз
ёмон эмасми?

Чол. Йўқ, болам, ўнгурга чиқиш жуда қийин. Агар бу
ёқдан биз уриб бериб турсак, ёвни ўнгурга яқин
йўлатмаймиз! (Бир оз жим.) Оҳ, бизнинг Пўлат ботир
енгиб кетсайди, ўғлим, шу мамлакат кўз ёши тўкишдан бир
оз тўхтар эди.

Қоровул. Ҳамма юрт Пўлат ботирнинг тарафида-ку,
шундай бўлса ҳам Ўлмас ботирнинг ошиғи олчи келаё-
тибдир, дейдилар. Билмадик, ҳақ ҳам шундай хор бўларми
экан?

Чол. Ҳақ-ку, ҳеч вақтда хор бўлмайди-я, бир кун яна

юзага чиқади-я. Лекин; болам, Пўлат ботирнинг узуги йўқолганидан бери кўнглим қора, ўша йўқолишдан фолибад қиламан.

Қоровул. Ҳа, айтканча-я: ўша узукни ким олди экан?

Чол. Мендан илгари ботиримизнинг ёнида хизмат қилиб юрган масхарабоз бир Кал бор эди-ку? Ўша олиб кетган. Ундан бошқа одам эплаб ололмайдир.

Қоровул. Рости ҳам, узук билан бирга ўша Калнинг ўзи ҳам йўқолиб кетди-а?

Чол. Ҳа, баракалла, болам, Калда гап кўп эди. *(Жим.)* Мана мен ўша узукнинг йўқолишини фолибад қиламан, ўғлим. У узукда гап кўп эди, табаррук узук эди, биласанми ўғлим, у узукни бизнинг Пўлат ботиримизга ким берган?

Қоровул. Йўқ, ота, билмайман.

Чол *(секин жилмайиб)*. У узукни Пўлат ботирга Ўлмас ботирнинг қизи берган...

Қоровул. Ҳа, ҳа, ўша қиз бизнинг ботирни яхши кўрар экан, деб мен ҳам эшитган эдим.

Чол. Ҳа, баракалла. Пўлат ботиримиз илгари ўша Ўлмас ботирнинг боғбони эди-да. Хоннинг зулмига чидаёлмай, иннайкин ўша Ўлмас ботирнинг ёмонликларига тоқат қилолмай, аллақандай бир дарди кўзгалиб, мана букун тоғларга чиқиб ўлтирибдир. Чиройлик, озода, сўлим боғларни ташлаб, мана, бу сарт тошли тоғларда ярим оч, ярим тўқ юрибдир.

Қоровул. Рост ота, рост. Бор бўлсун, бизнинг ботиримиз, лекин!

Чол. Бу кун «Ўлмас ботир кўшин бошлаб урушгали чиқар эмин», деган овоза бўлиб қолди; унда биз пастда — сойнинг бўйида эдик. Ўша овоза ботиримизнинг қулоғига ҳам чалинган экан, илгари менга ўша овозани айтиб берди, иннайкин кулиб туриб «Ўлмас ботирнинг энг табаррук узуги менинг кўлимда; агар золимларнинг тарафини олиб менга қарши тиг кўтарса, бошини ҳам узукка кўшиб кўя қоламан», деди. Ана шуни ўйлаб туриб узукнинг йўқолганидан фолибад қиламан. *(Ташқарида шарпа, қоровул югуриб чиқади.)* Ким келди экан? Майдондан хабар келди, шекилли. *(Чол ҳам чиқади. Ташқаридан гаплашган товушлар эшитиладир. Бир йўгон товуш: «Э... иш бўлмай қолди, Пўлат ботир уч жойдан ярадор бўлиб йиқилди, ҳозир олиб келаётибдирлар» дейди. Сўзлаша-сўзлаша Чол билан яна иккита йиғит кирадилар.)*

УЧИНЧИ МАЖЛИС

Ч о л, I в а II и ч и йигитлар

Ч о л. Пўлат ботир ярадор бўлиб қатордан чиққан эса, энди нима бўлади, болам?

I й и г и т. Ўзи ярадор бўлиб йиқилди-ю, лекин, дарров Йўлчибекни чақириб олиб ўрнига қўйди: «Маҳкам бўласан, бўшанмайсан, бугун чидаб берсанг, эртага ёв бўшанадир» деди.

Ч о л. Билмадим. Болам, фойдаси бўлармикан?

II й и г и т. Йўлчибек ҳам Пўлат ботирдан қолишмай-дир-ку, лекин, йигитларнинг мазаси қолмади. Айниқса, ўнгурдаги йигитлар жуда ёмон чарчадилар.

Ч о л. Бу гаши гаширма, болам, агар бу гашинг рост бўлса юртнинг яна шўри қуриди. *(Ташқарида шарпа, ғовур-ғовур, «йўл бер! Қоч! Секин-секин!» деган товушлар.)*

I й и г и т. Ботирни олиб келдилар, шекилли. *(Югуриб чиқади, орқасидан II йигит чиқади, чол қолиб Пўлатнинг жойларини тузатади. Пўлат, икки йигит, уларнинг бўйинларига қўлини ташлаган. Қиради. Секингина жойига ўтқазиб, бир неча болишга ёнбошлатиб қўядирлар. Унинг яралари боғланган, ўзи гаранг-карахтдир. Чодир йигитлар билан тўладир.)*

ТўРТИНЧИ МАЖЛИС

Ч о л, П ў л а т, й и г и т л а р

П ў л а т *(бир оздан сўнг бошини кўтариб секингина кўзини очадир)*. Мунча киши бу ерда нима қилиб турибсизлар? Бир менга, жиндек ярага шунча одамми? Боринглар, боринглар, майдонга кирилинглар! Ёвни енгмасдан келсанглар, мен сиздан рози бўлмайман? *(Хамма бир-бир чиқади.)*

БЕШИНЧИ МАЖЛИС

П ў л а т, Ч о л

(Чол ҳам девордан бир қилич олиб чиқа бошлайди.)

П ў л а т. Ҳа, ота, сиз қаерга бетаётибсиз?

Ч о л. Болам, уруш майдонига. *(Қулиб.)* Ёвни, худо хоҳласа, мана мен енгиб келаман!

Пўлат. Ҳимматингизга балли, ота, лекин, менинг ёнимда қолганингиз яхши, сиз билан гаплаштурган гапларим бор. *(Чол илдасдан қилич-қалқонни жойига қўядир.)* Ўлтуринг!

Чол *(яқин келиб)*. Ўғлим, ярагини ўзим дори-дармон қилиб, яхшилаб қайта бошдан боғлаб кўяйми?

Пўлат. Йўқ ота, ўлтуринг. Яра деган нарса ҳеч гап эмас, тездан тузалиб кетадир. Бирдан уч еримга қилич тегмаганда, қатордан чиқмас эдим. *(Чол яқинига ўлтирадир.)*

Чол. Бир қилич ўнг қўлингга тегибдир, болам. *(Бир оз жим.)* Чап қўлинг билан қилич чопа олмайсанми?

Пўлат. Йўқ ота, бизнинг понсотларимиз орасида ҳам чап қўл билан қилич чонатурганлари йўқ. Йигитларимиз орасида ҳам иккитагина бор.

Чол. Ўлмас ботир чап қўлида чопа олар эканмикан?

Пўлат. Ўлмас ботир деманг, Ўлмас денг: Ўлмас ҳам деманг, қонхўр денг, қонхўр! *(Бир оз жим.)* У чап қўлида ҳам чопадир... Ҳатто... унинг қизи ҳам чап қўлида чопар эди... *(Юзида узоқ бир хаёл сезиладир.)*

Чол. Айткан-ча, ўша қиз қаерда экан ҳозир?

Пўлат *(узоқ жим, сўнгра)*. Ота, бир сир бор эди, сизга айтмасам бўлмайдир, бир ҳафтадан бери беркитиб келдим, энди беркитишга имкон қолмади.

Чол. Ўғлим, мендан ҳеч қандай сирингни беркитма. Мен сенинг учун керак бўлса, жонимни беришга тайёрман.

Пўлат. Қуллуқ, ота, қуллуқ. *(Оғир дам олиб.)* Ўша қиз билан менинг ўртамдаги гапларни эшитганмисиз?

Чол. Ҳа, бир оз эшитканман, биламан.

Пўлат. Ўша қизнинг отидан бир хат олдим.

Чол. Хат? Қизиқ, қандай хат?

Пўлат. Хатда: «Менинг бошимга ёмон кунлар тушди, худо хоҳласа, тез фурсатда қутилиб сенинг ёнингга бораман. Иложи бўлса, йигитларинг қаторида бир йигит бўлиб урушга кираман» дебдир.

Чол. Ўғлим, ёмон одамлар яна тағин бирорта шўрни сенинг бошингга ағдариш учун қилмайдиларми экан? Эҳтиёт бўл, ўғлим.

Пўлат. Билмадим, ота, билмадим, мен бу ерда, отаси ҳам бу ерда бўлгандан кейин у қиз қандай қилиб менинг ёнимга кела олар экан?

Чол. Узугинг йўқолганидан, ўғлим, мен фолибад қилиб қолдим. Ишқилиб, эҳтиёт бўл.

Пўлат. Ота, хотин киши аралашган ишда фолибадлар

кўп вақт тўғри келади. Лекин, мен хотин кишидан кўланкага ўхшаб ҳаммавақт қочиб юраман-ку?

Ч о л. Хотин киши қочганини баттар қувалайдир, болам. Сен кўланкага ўхшаб қочсанг, у офтобга ўхшаб қувлайдир. Ишқилиб, сени тангри асрасин, болам.

П ў л а т (оғир). Ота, фолибадингиз тўғри. Ёв йигитлари ўнгурга етиб қолдилар. Бизнинг ўнгурдаги йигитларимиз жуда ёмон чарчаган. Энди, биз ютқизамиз, шекилли... (Жим.) Яраш сўраб Ўлмасга элчи юборсакми дейман? Ҳозир ярашсак, ҳеч бўлмаганда, йигитларимизнинг жонларини сақлаб қолиш шарти билан ярашиб олар эдик. Улар ўнгурга чиқсалар биз тамом бўламиз! (Узоқ жим. Ташқарида шарпа, ғовур-ғувур, бир оздан сўнг ҳансираб-ҳовлиқиб, бир йигит кирадир.)

ОЛТИНЧИ МАЖЛИС

П ў л а т, Ч о л, бир чопар йигит

Ч о п а р (ҳансираб сўзлайдир, қоровул йигит чодирнинг эшиги ёнига келиб тинглаб турадир). Ботирим, ёв йигитлари ўнгурга чиқишиб қолишди. Йўлчибек бериги тарафдаги йигитлардан бирмунчасини ўнгурга кўчирди, ҳозир ўнгурда жуда ёмон қаттиқ чопиш бўлаётибдир, Йўлчибекнинг ўзи ҳам ўнгурда.

П ў л а т (узоқ ўйлагач). Катта-катта тошларни ағдариб сой бўйи йўлини буткул беркитиб ташланглар ва у ердаги йигитларнинг ҳаммасини ўнгурга жилдириглар. Бир иш қилиб ёвни ўнгурдан ҳайдаб тушириш керак. Бир нечта киши баландга чиқиб ўнгурга тош юмалатсин, ўзимизнинг йигитлар қўшилиб нобуд бўлса ҳам майли... Ишқилиб ёвни ўнгурдан пастга ҳайдаш керак. Шундай қилсак ёвнинг анча шашти қайтадир. Унгача биз буёқдан тўғрилаймиз... Бошқа иложи йўқ! Бор! Тез бориб Йўлчибекка айт! (Ғижиниб.) Агар қўлим ярадор бўлмаса ўзим борар эдим! (Ч о п а р чиқадир.)

ЕТТИНЧИ МАЖЛИС

П ў л а т, Ч о л

П ў л а т (оғир). Бўлмайди, отажон, бўлмайди. Ҳар нима қилганимизда ҳам бўлмайди. Ўнгурни сақлаш ёв пастда вақтида мумкин эди, энди ёв йигитлари ўнгурга чиқиб солишаётган бўлса, уни сақлаб бўлмайди. (Уйлаб

кетиб). Яна юзтагина янги чарчамаган йигитим бўлсайди, ёвни ўнгурдан суриб тушириб, йўлларга тош юмалатдириб юборар эдим. Шундай қилсак ёв чарчагунча ўзимиз ҳам туриш бера олар эдик. Ёвнинг чарчасига ҳам кўп қолмаган эди...

Ч о л. Ноумид бўлма, болам. Ҳалиги айтганларингни қилсалар иш яна жонланиб кетар.

П ў л а т (*оғир*). Йўқ, ота, иш қўлдан кетган. Кечгача қаторимизнинг ўзи ҳам бузилғусидир. Йигитларимиз битта-яримта қоча бошладилар. Улар ҳам ишнинг хунук боришини сезиб қолдилар, шекилли. Йўлчибекка ўхшаган эслик, ботир, ўлса ҳам майдонда мард кетатурган йигитларимиз кам. Ўлмас томонда бўлса ундай йигитлар битта ҳам йўқ... Ҳаммаси Ўлмаснинг ҳайбатидан кўрқиб урушадир. Бўлмаса, у қонхўр ўша йигитларнинг биттасига бўлсун кулиб муомала қилган дейсизми? Йўқ, йўқ, ҳаммавақт газабу қаҳр... Бизда, худога шукур, бирмунча мард йигитлар бор. Шундай бўлса ҳам биз ютқизамиз... (*Оғир дам олиб.*) Биз чарчадик. Энди йигитларимиз чидай олмайдирилар. Ҳалиги қочишлари ҳам зерикканларидан. Мен ишнинг хунуклигини ярадор бўлмасдан бурун билган эдим. Йўлчибекни иш бошига қўйиб, йигитларни қизиқтирганимнинг сабаби, шу яраш таълиф қилинган вақтда душмани баъзи бир шартларга кўндирмак учун эди. (*Қатъий.*) Энди, баъзи бир шартларни қўйиб туриб ярашмакдан бошқа чора йўқ!

Ч о л (*оғир дам олиб*). Болам, бу қандай гап? Мен ўзимга фолибад қилиб юрган бўлсам-да, енгилдан сира умид узмаган эдим... Ахир, биз ҳақ эдик.

П ў л а т (*оғир, заҳарли жилмайиб*). Шундай экан-а, ота, ҳақ ҳам жойи келганда, шунақа енгилиб берар экан... (*Қатъий.*) Ҳозир икки тарафли бўлиш мумкин эмас, ишни қизиғида бир тараф қилиш керак.

Ч о л. Яна ўзинг биласан, болам. Мен сендан ажралмайман. (*Бир оз жим.*) Хўш, энди нима қилмоқчи бўласан? (*Пўлат жим, Пўлатга қарайдир!*)

Ч о л. Энди нима қилмоқчи бўласан, дедим.

П ў л а т (*ўйда*). Эндими? Мен ҳам шуни ўйлаб турибман. (*Узоқ жим. Сўнгра бирдан.*) Ота, мен бир иш қилиб майдонга борайин, уёқ-буёққа от чошиб йигитларни қизиқтириб турайин. Сиз йигитлардан иккитасини олиб элчиликка боринг!

Ч о л. Вой, болам-е.. келиб-келиб ёвнинг ёнига омон тилашга бораманми?..

П ў л а т (*қатъий*). Бошқа иложи йўқ. Ҳозир борсангиз

сигилган бўлиб бормайсиз, албатта, баъзи бир шартларни кўямиз. Қабул қилиб ярашса-ярашди, бўлмаса битта қолгунимизча урушиб, мардларча ўламиз-да! Шартларимизга унаса, йигитларимизнинг жонларини саломат сақлаб қолар эдик, ҳаммадан ҳам уларнинг ота-она, қавм-қариндошларини, бизнинг ўз бошимиз майли, кета берсин... шартларимизни, пинайкин, бошқа гапирга турган гапларни йўлда айтиб бераман. Менинг отим шу ердани?

Ч о л. Шу ерда бўлса керак. Хабар олайми? *(Чиқадир, тез қайтиб кириб.)* Шу ерда экан.

П ў л а т. Турайлик бўлмасам. *(Ўрнидан турадир, чол йўламакчи бўладир.)* Қўйинг, ота, ўзим бакувватман. *(Чиқа бошлайдирлар, ташқарида йигитнинг товуши: «Оқ байроқ! Ким у, ғор томондан оқ байроқ кўтариб келаётганлар?» Булар жойларида тўхтаб қоладирлар. Йигит сўзлайдир: «У... буёқдан бир йигит чопиб келаёттибдир. Ҳоёв! Ҳой!..» Булар бир-бирларига қарайдирлар.)*

П ў л а т. Ота, нима гап? «Оқ байроқ» дейдирми? Нима бало. Бизникилар ўзларича оқ байроқ кўтариб юборган бўлсалар-а?

Ч о л. Йўқ, болам, бизникилар сенинг буйруғингдан чиқмайдирлар. *(Ташқарида йигитнинг товуши: «Уруш ҳам тўхтайдими, дейман? Шовқин-сурон эшитилмай қолди. Ҳой йигит, Тез кел! Чоп!!»*

П ў л а т. Йигит ким экан? Бир бало бўлганга ўхшайдир...

Ч о л. Болам, йигит келгунча ўлтириб тур. Бўлмаса толиқиб қоласан. Йигит келсин, аҳволни билайлик, шунга қараб иш қиларсан. *(Секин бориб жойларига ўлтирадирлар.)*

П ў л а т. Кўнглим аллақандай оғир воқеаларни сеза бошлади. *(Бирдан.)* Йўқ, ота, биз қўлимиздан келганини қилдик. Агар енга олмасак ҳам бизни ҳеч ким айблай олмайди. Ҳали ҳам уч-тўрт ойдан бери савашамиз! Ҳеч бўлмаганда номимиз қоладир-ку! Биздан кейингилар жабру зулмга қарши мана шундай бош кўтариб чиқишнинг мумкинлигини биздан ўрганиб қолсалар, шу ҳам биз учун катта гап! *(Ташқарида йигитнинг товуши.)* «Кимсан, ҳой йигит? Чоп! Тез бўл!» Йигит ҳам тезроқ кела қолмади... *(Жим. Ташқарида от юрган товушлар, оёқ товушлари: бояги йигитнинг товуши «Чопармисан? Бор, кир! Орқангдаги оқ байроқ кўтарган отлиқлар ким? Нимага жавоб бермайсан? Ҳой!!!* II чопар ҳансираб, ҳовлиқиб

киради. Орқасидан думма-дум қоровул йигит. У, эшик олдида тўхтаб тинглайдир.)

САККИЗИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат, Чол, Ичонар

Ичонар (*ҳансираб*). Ботир!

Пўлат (*оғир*). Ҳовлиқма! Нима гап?

Ичонар (*бўғиқроқ ҳансираб*). Ёв йигитлари билан ўнгурда жуда қаттиқ уруш бўлаётган эди, ёв томон бирдан ҳар ерда оқ байроқ кўтариб юборди, улар, ҳар жойда баробар урушдан тўхтадилар. Биз ҳам тўхтадик. Ҳозир ҳар ким турган жойида туриб қолди.

Пўлат. Сиз оқ байроқ кўтармадингизми?

Ичонар. Йўқ. Биз кўтарганимиз йўқ. Йўлчибек айтдики, «Ёв урушдан тўхтаеса, биз ҳам тўхтаб дам олайлик. Лекин, байроқни Ботирдан берухсат кўтармайлик!» деди.

Пўлат. Баракалла, жуда яхши қилибдир. Тез бориб айт: ҳали байроқ кўтармай турсинлар. Керак бўлса, ўзим буюраман. (*Чолга.*) Йўлчибекнинг анча эси бор. Лекин қўли юқори бўлиб турган вақтида.. (*бирдан Ичонарга*) Нимага қараб турибсан? Бор, тез!

Ичонар (*секин*). Бошқа гап-молиғиз йўқми экан деб эдим... (*Чиқа бошлайдир.*)

Пўлат. Тўхта, менга қара! Сенинг орқангдан келатган оқ байроқлилар кимлар?

Ичонар. Мен кўрмадим.

Пўлат. Кўрмадим? (*Чақиради.*) Йигит! (*Эшик олдида тинглаб турган қоровул йигит кирадир.*) Боя нима деб турган эдинг, оқ байроқ кўтарганлар дедингми?

Қоровул. Ҳа, боя оқ байроқ кўтарган отлиқлар йироқда кўринган эдилар, энди ҳозир улар ҳам яқинлашиб қолдилар.

Пўлат (*Ичонарга*). Ўшаларни сен кўрмадингми?

Ичонар. Йўқ, мен кўрмадим.

Қоровул. Ботирим, бу билмаса билмайтургандир. Улар мана бу ўнг томондан — ёрнинг тагидаги йўл билан келишиб ётадилар. Бу бўлса мана буёқдан, ўзимизнинг катта йўлдан келди.

Пўлат (*ўйда*). Ҳа... шундай дегин. (*Бир оз жим. Бирдан.*) Бор, ишингга бор! (*Ичонарга.*) Тез бўл, сен бояги гапларни Йўлчибекка етказ! (*Иккаласи чиқадилар.*)

ТУҒҚИЗИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат, Чол

Пўлат (*ўйда*). Ота, ҳали мен нима деб туриб эдим? Гапим чала қолди. (*Чол жим, бир оз ўйлагач.*) Ҳа... мен демакчи эдимки, қўли юқори келиб турган вақтида ёвнинг бирдан бу хилда оқ байроқ кўтариши нимага аломат бўлар экан?

Чол. Бир ҳийла-найранг бўлмасин дейман, болам.

Пўлат (*кулумсираб*). Қўли юқори келган томон ҳеч вақтда ҳийла қилмайди, балки, кучига ишонади. Ҳозир, ҳийлани биз қилсак бўлар эди. Ундан кейин: Ўлмас деган нарса асло мундай жойда ҳийла ишлататурган одам эмас, у ўз кучига жуда ортиқча ишонган кишидир.

Чол. Бўлмаса бу иш нимага ишорат бўлди?

Пўлат. Мен ҳам шунга ҳайронман. Ҳар нима бўлса ҳам бизга анча фойдаси бор: нимага десаңгиз, бизнинг йигитларимиз бир оз дам оладирлар. (*Ўйлаб кетади, сўнгера секин.*) Ё — биз томонда, ё — улар томонда бир гап бўлди, шекилли.

Чол. Биз томонда бўлса, биз билмас эдикми?

Пўлат. Биз томонда ўзимиз билмайтурган нарсалар бўлса ҳам мумкин. Лекин, биз билмаган нарсани, эҳтимол, ёвмиз билатургадир. (*Бир оз жим.*) Нима бўлса ҳамки, агар шу иш бўлмаса, оқ байроқни ё биз кўтарар эдик, ё ер билан яксон бўлар эдик. Ҳозир ҳарна енгилмаган бўлиб тўхтадик. (*Жим. Узоқ жимликдан сўнг ташқарида йигитнинг товуши.*) Ҳой отликлар, кимсан? Шошма! Ўрнингдан қимирлама! Ўзим бораман! (*Пироқдан гаплашган товушлар эшитиладир. Сўнгера от юрган товушлар, оёқ товушлари, гап, бир оздан сўнг қоровул йигит шошилиб кирадир.*)

ЎНИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат, Чол, қоровул

Қоровул (*кириб*). Сиз билан кўришмакчи бўлиб Ўлмас ботир келибдир.

Пўлат (*ҳайрон*). Ўлмас ботир? Ўзими? Билиб айтасанми?

Қоровул. Орқасида битта йигити ҳам бор. У йигит оқ байроқ кўтариб келди. Бизнинг йигитлардан иккитаси бошлаб келибдир.

Пўлат (*ўйлаб*). Ўлмас ўзининг кучини бир кўрсатиб олиб, иннайкин ярашмакчи бўлдимиз экан? Ҳалиги қаттиқ туриш билан бу оқ байроқ кўтариш ўртасида бир алоқа бор. Лекин элчи юбормасдан ўзи келгани нима? (*Бир оз жим.*) Хайр, бор, «Марҳамат қилинг!» дегил. Ота, жойларни тузатиброқ қўйинг! (*Иигит чиқар, чол жойларни ўнглайдир.*) Ўзингиз ҳам шу ерда — бир чекада ўлтуринг. (*Чол бир чекада ўлтирадир. Эшикдан Ўлмас ботир ёлғиз кириб келади. Пўлат бир-икки қадам босиб бориб кўришади-да, ўз жойига уни ўтқазиб ўзи яқинига ўлтирадир. Жим.*)

ЎН БИРИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат, Чол, Ўлмас ботир

Пўлат. Хуш келибдилар.

Ботир (*оғир*). Хушвақт бўл! (*Яна жим.*)

Пўлат. Нима хизматлари бўлса?

Ботир (*оғир*). Уруш тўхтади: қўлим юқори бўлса ҳам оқ байроқни мен аввал кўтардим. Шунинг сабаби тўғрисида сен билан гаплашмакчи бўламан.

Пўлат. Марҳамат қилсинлар, жон қулоғи сизда!

Ботир. Мен, маҳраминни ҳам олиб келиб эдим, уни ташқарида қолдирдим. Сен билан ёлғиз гаплашмакчи эдим.

Пўлат. Бу киши менинг жуда яқин маҳрамин, балки отам ўрнидаги киши. Агар бемалол бўлса, сизнинг маҳрамингизни ҳам чақирсак.

Ботир. Пўлат, ҳозир сен билан бизга дунёда ҳеч бир маҳрам, дўст, ота-она демасдан, ёлғиз гаплашатурган вақт келиб қолди.

Пўлат (*дарҳол*). Ота, сиз чиқиб туринг! (*Чол чиқа бошлайди. Орқасидан.*) Ташқаридагиларни ҳам чодирдан наригароқ олиб бориб туринг! (*Чол чиқади. Ботирга.*) Энди икковимиздан бошқа ҳеч ким йўқ. Марҳамат қилгайлар.

ЎН ИККИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат, Ўлмас ботир

Ботир. Мен сенинг мардлигингни билганим учун сен билан майдонда учрашганимга жуда хурсанд эдим. Шу учун урушда бир мартаба ҳам ҳийла ишлатмадим, ҳаммавақт сенга ҳурмат билан уруш қилдим.

Пўлат. Сиз юртга — элга қарши хон томонидан бир

ховуч золимлар томонидан урушиб ётганингиз учун сизга жуда каттиқ ғазабим бор. Иннайкин: ўша хоннинг ноҳақлигини ўзингиз билла туриб, бизнинг ҳақлигимизга тушуниб туриб бизга қарин тиг кўтарасиз, бу яна бадтар ғазабни келтирадир. Шундай бўлса ҳам, сиздай улуг Ботир билан мардлар майдонида синашиб қолишганим учун мен ҳам кўп хурсанд эдим.

Ботир. Лекин мард деган ҳаммавақт мард бўлиши керак. Иннайкин: ҳар нарсада мард бўлиши керак. Сен, менга кучинг етмаслигини билганингдан кейин мардларча ўлиб кетмасдан, ё — тузукроқ бир шарт қўйиб ярашмасдан, номардлик йўлига кирдинг.

Пўлат. Номардлик йўлига кирдим? Хўш, қандай қилиб?

Ботир (*жуда жиддий*). Пўлат, билиб туриб билмасликка солишинг бу яна катта номардлик. Шу номардлик билан ютмоқчи бўлсанг, хато қиласан: мен яна уруш бошлаймай, лекин, бу сафар сени жуда ёмон қиламан. Шундан кейин сен билан номардларча урушаман. У ҳолда сенга, йигитларингга, уларнинг қавм-қариндош, болачақаларига, қишлоқ элларига зарра марҳамат йўқ! Билдингми? Шунча беҳуда қон тўкилиб, қанча хонадонларнинг ер билан яксон бўлишига сенинг биргина номардлигинг сабаб бўладир.

Пўлат (*ҳайрон*). Нима демакчисиз, Ботир?

Ботир (*бир оз юмшариб*). Агарда шу номардлигингни ҳали ҳеч ким билмаган вақтда бир иш қилиб ювиб юборсанг, менинг беҳадду поён ғазабларимни боссанг... Ўзингга, йигитларингга — ҳаммангга омон бериб, мардларча бир яраш қиламан. Бўлмаса дунё қонга ботадир, қонга! Билдингми? (*Юмшоқ.*) Лекин, Пўлат, мен сени яхши биламан: сенга номардлик қўл келмайдир, ярашмайдир.

Пўлат. Мен ҳеч бир номардлик қилмадим. Қилмайман ҳам. Сиз, қайси бир ишимни номардлик дейсиз? Айтинг, ахир!

Ботир (*кўзига қараб олиб*). Ерқин қаерда?

Пўлат. Қизингиз Ерқинми?

Ботир. Ҳа, ўша бахтиқаро қизим Ерқин.

Пўлат. Мен қайдан билайин уни?

Ботир. У ишинг бир номардлик эди, мана бу тоғнинг иккинчи номардлик бўлди. Пўлат, чинакам шунча номардмисан?

Пўлат. Номард деган сўзни эшитганимдан кўра ўлганим мшиг даража ортиқ. Менинг ҳам ғазабим қайнай бошлади. Айтинг, Ботир, мен нима номардлик қилибман?

Ботир. Рост айт, мардларча гапир. Ерқинни нима қилдинг?

Пўлат. Ҳеч нарса қилмадим ва қилмоқчи ҳам эмасман!

Ботир. Агар қилган ишингни гувоҳ билан юзингга чапласам нима қиласан?

Пўлат. Гувоҳ йўқки, чапласангиз?

Ботир (*ёнидан бир хат олиб Пўлатга иргитадир*). Мана гувоҳ, номард бачча, мана гувоҳ?

Пўлат (*хатни тезгина олиб*). Мен хат ўқинни билмайман, рухсат беринг, мирзамни чақирай. Ё — ўзингиз ўқиб берасизми?

Ботир. Бу сирни сен-мендан бошқа ҳеч ким билмаслиги керак. Ишонсанг мен ўқиб бераман. Шунин билгилким, бу тўғрида на сенга ва на менга қилча ҳийла ҳам тўғри келмайдир; бу иш — менинг бахтиқора қизимнинг номуси тўғрисидаги иш-а? Билиб қўй!

Пўлат. Мен сизга ишонаман. Ўқинг, тезроқ шу тухматдан қутқаринг!

Ботир (*ўқийдир*). Галаба ва музаффарият кўшинининг сардори улуғ ботиримиз Ўлмас ботирга саломдан сўнг андоғ маълум бўлсунким, гисмат харамиди парвариш топган қизингиз Ойимпошшани ўзларининг жанг майдонида бўлганларида фрусат топиб бадкирдор душманлари ва ялангоёқ — бесаруполар сардори Пўлат ўғри одам юбориб, бир кечада ўғирлатиб кетибдир. Албатта жанобларини жанг майдонида азмларидан қайтармоқ ва ўзининг шайтони нафсига фидо қилмоқ учун бўлса керак. Бу сирдан ёлғиз мен огоҳ бўлдим ва ёлғиз жанобларига маълум қилдим. Камина қуллари ҳам исматпаноҳ ҳамширани баднафс душманининг қўлидан қутқазиб олишга ҳар йўл билан кушиш қилгумдир. Тангри мадад берса яқин фурсатда ҳамширанинг қутқарилганини севишчиласам керак, деб Нишобсой босқоқлигининг беги камина қуллари». (*Хатни яна Пўлатга отиб уриб.*) Бу нима, бу?

Пўлат (*ёнидан бир хат олиб Ўлмас Ботирга қараб иргитадир*). Нима бу? (*Ўлмас ботир тез очиб ичида ўқий бошлайдир*.) Овозингизни чиқариб ўқинг, мен ҳам эшитай. Иккаламиз баробар гувоҳ бўлайлик!

Ботир (*ўқийдир*). «Пўлат! Бошимга ёмон қийин ва оғир қулар тушди. Ўзимни қутқариш чорасига кирдим. Яқинда ёқамни шу ҳалокатдан қутқара оларман, деб умид қиламан. Агар сиҳат ва саломат қутилсам, уйга қайтмайман, тўппа-тўғри сенинг ёнингга бориб, бир йигит қаторида урушга кирмакчи бўламан. Дунёда ҳеч бир хотин киши

қилмаган ишни мен қилай! Дунёда ҳеч бир эркак қилмаган ишни сен қилиб турасан, дунёда ҳеч бир зolim қилмаган зулмин менинг отам қилиб турадир. Бўш келма, ҳақсан! Ҳақ йўлда сенинг, менинг номусим кетса... майли!

Дийдорингга муштоқ: Ерқин».

Пўлат. Бу нима, бу?

Ботир (*хайрон*). Чинакам, бу нима?

Пўлат. Менинг хат-саводим йўқ. Хатни ўзингиз ўқидингиз, нима гап бу? Қандай гап?

Ботир. Ерқинни ўғирлаган сен эмасмисан?

Пўлат. Мен қиз ўғриси эмасман ва бўлмаيمان ҳам! Мен, тожу тахт ўғрилари билан мардларча олишиб турган бир йиғитман! Сизнинг қизингизни ўйлашдан ҳам қўрқаман...

Ботир. Ўйлашдан ҳам қўрқасан? Нимага?

Пўлат. Жанг майдонида ёлғиз жангини ўйлаш мумкин. Ҳаёл ёлғиз жангда бўлини керак. Ҳаёли бошқа нарсаларга бўлинган кишилар, жанг майдонида ютқизадирлар.

Ботир (*ўзича*). Ҳаёли бўлинган кишилар жанг майдонида ютқизадирлар... Тўғри, рост! (*Пўлатга*.) Пўлат, мен қизимни қайда бўлса ҳам топишга тегишман. Сен ўғирлатдирмасанг ким ўғирлатдирадир уни? Унинг сенадан бошқа илингани йўқ...

Пўлат. Ботир, у — менга элинган бўлса, элингандир, мунга мен айбли эмасман, қизингизнинг ўзи айбли... Мен унга элинганим йўқ... Айниқса, ҳозирги вақтда мен сизни мардларча енгилдан бошқа нарсага элина олмайман!

Ботир (*оғир*). Шу учун сен бахтлисан, Пўлат! Жанг майдонида кўнгли тинч бўлганлар енгадирлар. Менинг кўнглим вайрон бўлди... (*Жим*.) Жанг майдони сенга ўхшаган — хотини, қизи, бола-чақаси, ишқилиб, бошқа илинчаги бўлмаганларининг майдони! Менинг ҳам ҳеч кимим йўқ... Фақат биргина қизим борки, у — мен учун ҳар нарса (*қаттиқ*) қизимнинг номуси ўртага тушса мамлакатни, юрти, хони, хонбаччаси... ҳар нарсасидан кечиб юбораман! (*Бир оз жим*.) Менинг қизим — қиз эмас, фарзанд эмас, бошимга битган бало! Хатини эшитдингми?» Дунёда ҳеч бир хотин киши қилмаган ишни қилар эмиш...» «бу йўлда номусидан ҳам кечиб юборар» эмиш... (*Шовқин солиб*.) Оҳ, болам, болам! У номус ўзиники эмас, отасиники эканини билмайдир!.. Мен кимман, менинг номусим қандай номус... Мунинг ҳеч бир ўйламайдир! Мен — мамлакатнинг номуси, ўрданинг номуси, хон ва хонбаччанинг номуси, деб жанг майдонида қиличга кўксимни бериб ётсам-у, менинг

номусим поймол бўлиб кетаберса... Йўқ, йўқ, мен мунга асло чидай олмайман!.. (Жим.)

Пўлат. Хайр, энди нима қилмоқчи бўласиз?

Ботир. Пўлат, сенинг ёнингда — сендай бир ёмон душманимнинг олдида шу кунга қолганим учун газабимдан ёрилгундай бўламан! Лекин, лекин... (аста) менинг кўнглимдаги фарзанд мухаббати сенда йўқ, сен билмайсан! Сен ҳам ўз фарзандингни мендай севсанг, мендай кўнгли қўйсанг — ҳозир, шу онда нималар қилмас эдинг! Нималар!! Дунёни бузар, жаҳонни така-така қилиб юборар эдинг.

Пўлат. Қизингизни хонзода ўғирлатган бўлса нима дейсиз?

Ботир (босинқи)¹. Хонзода ўғирлатмайдир, хонзодага ўғирлаттириш лозим эмас, ўзим бермакчи бўлганман. (Ноумид.) Сенинг ишингни тугатиб боргандан кейин тўй бўлмоқчи эди...

Пўлат. Қизингиз унармиди?

Ботир. Нега унамасин? Мен уни сенга ўхшаган ялангоёққа бериб ётибманми?

Пўлат. Бўлмаса... бўлмаса қизингизнинг кўнглини билмас экансиз... Қизингизни асло танимас экансиз... Қизингизни билмасдан-танимасдан севар экансиз... У — севги эмас!

Ботир. Қизимни танимасам — танимасман, унинг кўнглини билмасам — билмасман... Лекин уни севаман, у учун ҳар нарсадан кечаман!

Пўлат (бемалол). Қўлимдан келса мен ҳам излашиб берар эдим... Лекин, йўлимга ўзингиз ров бўлиб турасиз.

Ботир. Қўй, сенинг исташинг, Нишобсой бегининг исташи менга лозим эмас! Мен ўзим истаб топаман ва кимнинг қўлида кўрсам, унга қўл узатган кишини тонсам... ким бўлса бўлсин, этларини бир бурдадан қиламан. Хотин, бола-чақаси, авлод-аждоди, қовм — қариндоши... ҳеч биттасини эсон қўймайман! Ўз қўлим билан тилка-тилка қиламан!

Пўлат. Қизингиз ўзи яхши кўрса-чи?

Ботир (баҳириб). Кимни?

Пўлат. Ўша қўл узатган одамни!

Ботир. Ундай бўлса қизим ўзи қочиб борар эди, уни кечаси келиб ўғирлатдирмаслар эди.

Пўлат. Рост, бу гапингиз тўғри. Ўша ўғирлатдирган

¹ Ўзини оғирликка олиб, осойишта, вазминлик билан

одам сиздан улугроқ, сиздан кучлироқ, сиздан ўткурроқ бўлсаю кучингиз етмасачи?

Ботир. Бу мамлакатда менам кучли одам йўқ! (*Пргиб ўрнидан турадир.*) Мен кетдим!

Пўлат (*туриб*). Хўш, қаерга?

Ботир. Қизим, бахти қора болам қаерда бўлса, ўша ерга!

Пўлат. Сиз бу ерга саройни, хонни, тожу тахтни сақлагали келгансиз. Бу йўлда қанча бегуноҳ бечораларнинг қонини тўқдингиз! Энди ишингизни чала қолдириб кетасизми? Бу мардликми, Ботир? Бояги ганларингиз менгагина хос ганлармиди?

Ботир (*оғир, кўнглидан сўзлайдир*). Мардлик — номус билан бўладир, менинг номусим поймол бўлди... Мен, мундан кейин мард ботир эмас, номард бир жаллод бўламан! Билдингми?

Пўлат. Тожу тахтни сақлаш...

Ботир (*бақриб*). Менинг номусимни сақлай олмаган тожу тахтинми? А? (*Иккаласи ҳам жим бўладирлар. Ботир бўйинини букиб секингина чиқа бошлайдир. Пўлат ҳам индамасдан орқасидан юрадир. Бир-икки қадам босганларидан сўнг ташқарида шарпа; тўхтайдирлар. Қоровулнинг товуши: «Хозир Ботирнинг ёнига киргали бўлмайдир, у ерда Улмас ботир бор!» Калнинг товуши: «Пўлат ботирга ишим йўқ, ўша Улмас ботирга ишим бор. Кирмасам бўлмайдир!» Бошқа бир йигитнинг товуши: «Йўлчибек тайинлаб юборди, Улмас ботирга зарур иши бор экан, қўйиб юбор, кирсин!» Яна қоровулнинг товуши: «Бўлмай-дир, дедим, бўлмайдир!»)*

Пўлат (*ташқарига овоз қиладир*). Қўйиб юбор, кирсин, майли кирсин! (*Ташқаридан қоровулнинг товуши: «Ҳа, энди қирабер, Ботир ўзи чақирди!» эшикдан шошилиб Кал қирадир.*)

ЎН УЧИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат, Улмас ботир, Кал

Кал (*кириб салом берадир*). Улмас ботир деганингиз ким?

Ботир. Мен! Нима ишинг бор?

Кал (*қўйнидан хат олиб бериб*). Тезлик била жавобини бering! Эртага қолса ҳам кеч бўладир!

Ботир (*ҳаяжон билан ичида ўқийдир*). Ерқин! Ерқин қизим! Бахти қора қизим!.. Кимларнинг қўлига

тушибсан. *(Пўлатга.)* Бояги хат қани? Ёрқиндан келган хат?

Пўлат. Ўзингизда эди, боя ўзингизга бериб эдим.

Ботир *(хаёл билан ёнларини қараб, хатни топади. Сўнгра иккаласини солиштириб кўриб).* Ўзи! Худди ўзи!.. *(Калга бирдан.)* Қани юр, йўл бошла! *(Чиқа бошлайди.)*

Пўлат. Ботир! *(Жим.)* Ботир, нима гап?

Ботир *(Пўлатга қараб самимий).* Пўлат, кечир мени! Сенинг билан олишиб бўлдим! Ҳозир Нишобсойга жўнайман, қизни ўзи ўғирлатиб сенга тўнкаган бекни бола-чақа, авлоду аждоди билан тилка-тилка қиламан! Помуссиз сарой, ҳамиятсиз сарой, тожу тахт лозим бўлса, ўзи сақлаб олсин. *(Тез чиқади.)*

Пўлат *(гаранг, шошган. Калнинг орқасидан бақиради).* Кал! Ҳой Кал! Кал дейман! *(Қаттиқ бақиради.)* Ушланг ўша Кални!.. *(Ташқарида тўполон. Пўлат эшик ёғочига суяниб қолади.)*

Парда тушади

ОЛТИНЧИ ПАРДА

Бу парда саккиз мажлистан иборатдир

АРАЛАШАДИРЛАР

(кириш тартиби билан)

Хизматкор — хон саройидаги хизматкорлардан, хунук, жаллод нусха, 40 ларда.

Хонзода — чиройли, оппоқ, ёш йигит... 25 ларда.

Пўлат — бояғидай, фақат шоҳона либос, тож кийган.

Чол — 5-пардадаги каби. Кийими бир оз тузалган.

Ерқин — бурунгидай, ясаган.

Хон саройи

Хоннинг тахт уйи. Бир томонда тахт, тахтга қарши томонда пастда бир эшик. Тахтнинг тўри томон ёнида яна бир эшик. Уйнинг тўрт томон девори ўрнида одам бўйида пастроқ шарқ усулида чиройлик панжара, орқасидан сердарахт ва кенг бир боғча кўринадир. Ташқарида тишиқ ойдин, уйда ой ёруғи. Парда очилганда уйда ҳеч ким йўқ, тахт бўш. Бир оздан сўнг панжаранинг орқасида икки киши кўришиб қоладир.

БИРИНЧИ МАЖЛИС

Хизматкор, Хонзода

Хизматкор (*Хонзодани етаклаб кириб*). Сиз Хонзода бўлсангиз ҳам, бу ўрдада ўссангиз ҳам, унинг сир асрорларини биз хизматкорларча билмайсиз. Бери келинг, мен сизга бир сирни кўрсатай. (*Тахт ёнидаги деворнинг тешигига бир чўпни тиқиб тортадир.*) Мана, кўрдингизми? (*Торткач девордан бир эшик очиладир-да, бир киши сиққундай жой кўринадир.*) Мана, бир киши бемалол сиғадир. Бу отангизнинг сир билатурган жойи эди.

Хонзода. Сир билатурган?

Хизматкор. Ҳа, сир билатурган. Вазиру вузаролар, саркардалар, юртнинг оқсоқоллари, улуг ботирлар баъзида бир-бирлари билан шу жойда учрашиб гаплашар эдилар. Ўшанақа вақтларда отангиз шу жойга бирорта кўнгли

ишонган одамни киргизиб қўйиб, ҳалигиларнинг ҳамма гапирган гапларини билиб олар эди. Бир-икки мартаба ўзи ҳам кириб турган экан...

Хонзода. Бу жой кўп одамларнинг бошини еган десаг-чи!

Хизматкор. Тўғри, биз қатори одамлар бўлса ҳам денг! Бу жойда тилидан илиниб кетганлар ҳаммаси улуг одамлар... Сотқин Иноқни биласизми? (*Хонзода жим.*) «Сотқин Иноқ» деб эшитган эмасмииз?

Хонзода. Эшитган эдим, шекилли... Эсимда қолмабдир.

Хизматкор. Ўша одам катта отангизнинг энг хушёр, зийрак вазири эди. Хитойдан, ҳиндидан, авғондан... қаердан бир элчи келса ўша сотқин Иноқ гаплашиб — иш битказар эди. Катта отангизнинг энг ишонган одами эди. Ўзининг ақлига, хушига мағрур бўлиб кетиб, саркардаларнинг биттасини худди шу жойда бир нарса деб қўйган. Жавоннинг ичидаги одам, оқизмай-томизмай катта отангизга етказган... Ўша кечасиёқ ўша одам саранжон бўлди! Хотинлари, бола-чақа, қавм-қариндошлари катта отангизнинг олдига... Худди шу жойга йиглаб келдилар. Катта отангиз, раҳматли кўп мудаббир одам эди, ҳалигиларнинг ҳаммасига катта инъом-эҳсонлар бериб «сиздан кўра менга яқин одам эди, топмай қўймайман!» деб алдаб жўнатди...

Хонзода. Ўзи йўқ қилиб-а?

Хизматкор. Бўлмаса бўлармиди? Подшоҳлик қилиш осон дейсизми? Иннайкин: Хитойдан келган катта бир ҳаким ҳам шу ерда гапирган гапи билан саранжон бўлди... У ҳам жуда ўткир одам эди... Луқмони ҳакимнинг шогирди экан... Бир авғон саркарда бор эди, уни ҳам мана шу жавон еган. Довулхон амакингизни, алланима деган тоғангизни, Оғоча деган аммангизни... Машшоқлардан Отақушоқни... Ҳаҳ-ха... жуда кўп катталарнинг бошини еган бу жовон. Мунинг ичига кириб олган одам пашша учса биладир, пашша!

Хонзода. Шунча одам ўлдиришга ботирлик қилган, шунча сиру асрордан хабардор одам ахийри келиб нима бўлди? Бир ялангоёқнинг шарпасини эшитар-эшитмас қочиб кетди!

Хизматкор. Унақа ялангоёқлардан юз мингги келса ҳам қочмас эди-я, энг ишонган кишиси Ўлмас ботир ишни бузиб қўйди-да...

Хонзода (*жеркиб*). Гапирма, ўшани! Унинг отини ҳам оғзингга олма!

Хизматкор. Гапнинг сирасини айтдим-да. (*Жим.*)

Менга қаранг, яхши йигит, Пўлатнинг бу кеча шу ерга чиғиши аниқ. Мен одам қўйиб билдим. Бу кун қайин отаси ҳам...

Хонзода. Ўлмасни айтасанми?

Хизматкор. Ҳа, ўша Ўлмас ботир-да, қайин отаси! (Шаҳзода ижирганидир.) У ҳам бу кеча шу ерга қизини кўргали, гаплашгали келар эмиш. Пўлат ўғрининг ёлғиз ўлтиратурган вақтлари ҳам кўн бўладир. У, кечалари кўн вақт ўзи ёлғиз ўлтириб чиқади. Бир балоларни ўйлайдир, шекилли... Майли, бу кун... (Ҳалиги жойни кўрсатиб.) Шу ерга кириб бир пойланг. Агар тўғри келиб қолса-иш битадир, бўлмаса эрта бор, индин бор.

Хонзода. Эрта ё индинга қолатурган бўлса — бўлмайди. Энди менинг борлигимни билиб қолсалар ҳам эҳтимол.

Хизматкор. Булар қиёматда ҳам била олмайди, хотиржам бўлинг. На қоровул, на воқсанавис, на тилчи — ҳеч нарсалари йўқ! Сизни икки ҳафтадан бери сақлаб келаман, яна кўн сақлашга ярайман. Сиз ишингизни тугатиб олсангиз эди, мен ҳам тезроқ қочар эдим.

Хонзода. Тиллани-ку кўрдинг?

Хизматкор. Ҳа, кўрдим.

Хонзода. Шу — ишни бартараф қилиб олсам менга ҳеч нарса керак эмас. Мени тутиб олиб ўлдирсалар ҳам майли. Тиллани сенга бераман. Ишқилиб шу ўртада юриб тур, башарти лозим бўлиб қолса, тилланинг қайдалигини сенга айтиб қолайин.

Хизматкор. Албатта, мен шу ўртада бўламан, лозим бўлганда ўзим ҳам кўмаклашиб юбораман.

Хонзода. Яхши (Жим.) Айтганча, ханжар қани?

Хизматкор (тик қўнжидан бир чиройлик ханжар олиб). Мана, жуда ўткир ханжар. «Ҳе!» деб бир тортсангиз... тамом! Биласизми, бу ханжар кимники? Танимадингиз-а?

Хонзода. Танигандай бўлаётиман.

Хизматкор. Бу ҳалиги «оқ сарой»ли хотиннинг ханжари. Амакингиз бир катта ҳовузнинг бўйида ўша хотинни сўйиб қўймадими? Мана шу ханжар билан сўйган...

Хонзода. Э... ўша ханжар шуми?

Хизматкор. Худди ўзгинаси. (Жим.) Энди сиз жовоннинг ичига кира берсангиз бўладир. (Эслаб.) Айтканча-я, бери келинг! Жовоннинг мана бу ерда иккита ёруғи бор, ўшандан уйнинг ҳаммаёғини кўриб турсангиз бўладир. Ёлғиз қолганида шайлайсиз! Қани, кириг, мен беркитиб қўй.

Хонзода. Йўқ, мен ҳозир қирмайман. Улар узокдан келсалар, мен у ерда қийналиб қоламан. Келар вақтларида дарҳол кириб оларман, сен борабер! (*Эслаб.*) Э шошма! Ичига киргандан кейин беркита оламанми? (*Қарайдир.*)

Хизматкор. Запжири бўлса керак. (*Қарайдир.*) Йўқ, мана кичкинагина ҳалқачаси бор экан, хайр бўлди. Мен шу ўртада тураман, кела бошласалар шарпа қиламан, сиз дарҳол жовонга жойланасиз.

Хонзода. Келса қайси томондан келади?

Хизматкор. Мана шу панжара томондан.

Хонзода. Бу эшикдан-чи?

Хизматкор. Бу ёқдан вазирлар, маҳрамлар, саркардалар, иннайкин фуқаро кирадир. (*Яқин келиб.*) Мард бўлинг, йигит!

Хонзода (*қатъий*). Ўргатма!..

Хизматкор (*мағрур*). Бу иш — ҳазил эмас, сиз ёшсиз, ўргатмасак бўлмайди. (*Чиқадир.*)

ИККИНЧИ МАЖЛИС

Хонзода ёлғиз

Хонзода (*тахтга яқинлашади*). Э эгасиз қолган бечора тахт! Сенинг бу кунга тушиб қолишингни мен билар эдим... (*Жим, тахтнинг зинасига ўлтиради.*) Бу саройлар ҳаммаси бўш қолди. Бу ерда тангридан ҳам кўрқмай давлат сурган отам Пўлат ўғрининг шаҳарга яқинлашганини эшитиб, бир кечанинг ичида бор-йўғини йиғиштириб қочди. Саройдагиларнинг ҳаммаси, битта қолмай қочди. Фақат, қаерга қочадирлар? Ўлимдан қочиб бўлар эмишми? Ўлимдан кўрқиб кўрқоқлик кўчасига кириш, уларнинг аҳмоқлигини кўрсатмайдирми? Шу табиатлари билан яна эл устидан хукм қилиб келганлар. Садқайи кетсун сизга! Саройда қолиб, келган ялангоёқлар билан урушиб ўлмай-сизми? Мардлик билан ўлишда, ҳеч бўлмаганда, бир шараф бор! (*Жим.*) Мен қолдим. Мен қочмадим, ҳали ҳам қочмайман. Сарой, шу ялангоёқларнинг қўлига ўтгандан бери, мана шу (*ишора қилади*) ҳалол хизматкорникида беркиниб юриб жон сақладим. Шундай қилиб юриб бир кун мақсадимга етаман; ўзимнинг паст, хор, ифлос рақибимни тожу тахтдангина эмас, дунёда нафас олиб юришдан ҳам маҳрум қиламан, (*ғижиниб*) янчаман, эзаман, ястайман!... Ундан кейин ғазабим қонадир, ундан кейин ўлсам ҳам, қолсам ҳам майли, бари бир... биламан, сезаман: менинг

сўнг кунларим яқинлашиб қолди. Эрта-индин мен тугайман лекин, рақибни бўғмасдан, янчмасдан, эзмасдан ўлиб кетсам, дунё-дунё армон кўнглимда кетадир! *(Жим.)* Агар мен бу ялангоёқлар билан чиқишсам, отамнинг ўрнига шуларнинг ўзлари мени хон қилиб сайлашар эди. Ўзим отамдан порози эдим, шундай қилсам бўлар эди. Қилмадим, шу ишни қилмадим. Агар мен шу ишни қилганимда, ҳақиқатда, ҳамма ихтиёр Пўлат ўғрида бўлар эди. Мен шунга унаб ўлтираманми? Инвайкейин Ўлмаснинг қизи кимники бўлар эди? У ҳам, албатта, ўғри Пўлатники бўлар эди! *(Юракдан.)* Ох!.. *(Жим.)* Эси йўқ қиз. Келиб-келиб кимни севдинг? Бир ялангоёқни! Мен, сенинг оёқларингга йиқилиб ётмоқ учун бутун салтанат, сарой, кайфу сафони қурбон қилай, деб турганимда, сен кимга эргашдинг, эй эси паст қиз? *(Жим.)* Майли, мана букун сенинг ҳам йиғлар кушингдир. Сени ҳам йиғлатмоқ учун икки ҳафтадан бери фурсат пойлаб юраман. Бир неча фурсатлар қўлдан чиқди. Лекин, бу сафар фурсатни қўлдан бермайман. *(Шу чоғда хизматкорнинг йўталган товуши келади.)* Келаётир, шекилли. *(Панжара орқали эҳтиёт билан қарайди.)* Ҳа, ялангоёқларнинг хони келтибдир. На бошида тож, на устида шоҳона либос! Яна ўша ялангоёқ Боғибиёбон, фақат, белида қиличи бор. Қандини эси, Қиличга у уста! Ёнида хизматкорлари ҳам йўқ... Соддаликни қаранг. Ялангоёқда... *(Жим.)* Букун Ерқинхоннинг тўйи! *(Куладир.)* Жуда яхши! *(Жовоннинг ичига беркинади.)* Жим. Бир оздан сўнг оёқ товушлари, гаплар эшитилиб, панжара ёнидан Пўлат билан Чол ўтадилар. Озгина вақт ўтказ улар айланиб кирадилар.)

УЧИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат, Чол

Пўлат *(чуқур ўйда. Ярадор қўли ҳали боғлиқ. Тўғри бориб секингина тахтга чиқиб ўлтиради.)* Ота, тахт деган нарса мана шундай кечаларда, ҳеч ким кўрмаганда ўлтириб ўйлаш учун яхши экан. *(Чолга жой кўрсатади.)* Ўлтуринг ота, бир оз гаплашайлик. *(Чол ўлтиради.)* Кундуз кунлари одам кўп келганда, ҳар хил бемаъни тазимлар бўлганда тахтдан жуда тўйиб кетаман... Ташласаму қочсам дейман! Менинг бўйнимга жуда оғир юкни юкладдинглар, мен ўзим шундай бўлар деб асло ўйламаган эдим. Элининг хоҳиши билан бу иш бир бўлди, кетди. Энди, ўша элга

қўлдан келганча бир нарса бериш керак. Ҳар вилоятнинг беги, бурингидай, ўз бошича хон бўлиб олиб, юртни хоҳлаганича сўриб ётса... Манча қон тўкишнинг нима кераги бор эди? Неча кундан бери шуни ўйлайман. Нима қилсак экан?

Ч о л. Емон бекларнинг ўрнига яхши одамлардан бек қўйиш керак, болам.

П ў л а т. Бу осонлик билан бўлатурган иш эмас. Ҳаммасини битта-битта ола бошласак, улар мамлакатда яна катта иғво қўзғатиб юборадирлар. Шу жойини хўп яхши ўйлаш керак. Мен, ҳали қайси вилоятнинг беги нималар қилган, ҳеч билмайман. Шу кунларда жуда кўп ариза кела бошлади-я? Ҳали у аризаларнинг кўпига жавоб бера олмадик. Вақт бўлмади. Иннайкин, ўша аризаларга қараб бир нарса қилиш ҳам қийин. Нимага десангиз, аризани ёзган одам ким, нима гараз билан ёзган, нима учун ва кимдан дод дейдир; бунинг ҳақиқатини биз билмаймиз. Эҳтимол, ўзи бек бўлмоқчи бўлганлар ёзарлар; эҳтимол, бек билан бўй ўлчашмакчи бўлган бой ёзар; эҳтимол, бекни ўз йўлига сола олмаган оқсоқол ёзар... Биз қайдан билайлик! Лекин, аризани ёзган одам бойми, камбағалми — шуни яхши билиш керак. Агар камбағал бўлса, аризаси кўпинча тўғри бўлади. Нимага десангиз камбағал бек билан бўй ўлчамайди: бекни ўз йўлига солиш етти ухлаб бир марта тушига ҳам кирмайди. Камбағал, ўлганининг кунидан ёзадир, ҳеч бир иложи қолмагандан кейин ариза берадир. (Жим.) Ҳар қалай иккаламиз бир мамлакатни айланиб, жой-жойида иш қилмасак бўлмайди. Бир бекнинг устидан кўп ариза тушса уни қамаб туриб юртдан гап сўраймиз. Шунда юрт ҳамма дардини айтадир... Лекин, ота, мамлакатнинг ишларини қилмоқчи бўлган одам ўлмас ботирнинг нозли қизи билан турмасин экан. Кеча кечаси «мана буларни менга ўқиб бергил!» деб беш-олти ариза берсам, аризани кўтариб уриб... (секин) севгидан, ўйнашишдан тушиб келади... (куладир.) Унга қолса, мамлакат ишини бировга топширсам-да, у билан ўйнашиб ётсам...

Ч о л. Э... болам, хотин киши шундан бошқа ҳеч нарса тиламайди... Лекин, Ерқин пошша, сенинг йўлингда неча ўлимлардан ҳатлаб ўтган қиз. Сенда унинг ҳаққи кўп. Мамлакат ишини ҳам қил, унинг ҳам кўнглига қара!

П ў л а т. Э... ота, «мамлакат ишларидан бўшаган вақтларда гаплашайлик» десам, «мамлакатнинг ишлари курсин, одоқ бўлармиди? Фалончига буюр!» дейди. Йўқ, йўқ, ота, мен унинг кўнглига қараб юролмайман! (Жим.)

Хайр, боринг, аризаларнинг ҳаммасини олиб келинг. Бир кўрайлик-чи, қайси бекнинг устидан шикоят кўл экан? (*Чол тура бошлайдир.*) Ота, лекин, менинг бу ерда эканимни қизингиз билмасин... Башарти сўраб қолса «саркардалар билан бир зарур иш тўғрисида гаплашиб ўлтирибдир» дегг. Кела кўрмасин! (*Чол чиқатуриб яна орқасига қайтадир.*) Ҳа, нима бўлди?

Чол. Ўғлим, сенинг ўзингни ёлғиз қолдириб кета бераманми?

Пўлат. Ҳар кун ёлғиз қолдириб кетасиз, ҳеч нарса бўлмайди-ку. Бораберинг. Мен ҳеч кимга жабру зулм қилганим йўқ! (*Чол бўшашиб чиқади.*)

ТҲРТИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат ёлғиз

Пўлат (*ўзича*). Бечора чол. Менга ота бўлиб қолди. (*Ўрнидан турадир*). Оппок, сутдай ойдин бўлди; боғ, тоғлардаги тўқайларга ўхшаб кетди. (*Секин тушиб панжарага суяниб ўйга ботади. Бир оздан сўнг секин-секин сўзлай бошлади.*) Ёрқин, Ёрқин... Менинг учун дунёда ҳеч ким қилмаган ишларни қилди бечора... Мени деб рўзгордан кечди, мени деб ўлимдан-ўлимга ҳатлади... Мени деб хонзодалардан кечди, хонзодалардан!.. (*Бир оз жим.*) Унинг кўнглига ҳам бир оз қараш керак. Мамлакатнинг ишларига зарар бермайтурган даражада... Кечалар узун, кунлар — ундан ҳам узун, ҳаммасига ҳам вақт топилади. (*Жим.*) Мени деб Хонзодадан кечган одам, менинг кўнглимга ҳам қарасин! Менинг кўнглим — кўпнинг кўнгли; унга тегиб бўлмайди. Фақат, кўпнинг кўнгли билан бирга унинг ғамини ҳам менинг кўнглимга солган — ўзи бўлди... Ўзи ҳам шуни ўйламоғи керак. Мени, бир бечорани деб Хонзодадан кечган қиз, мушчаликка эсин югиртмаса, бўлмайди. (*Жим.*) Хонзодани деса эди, мени демас эди, нима бўлар эди? Буқун Хонзода билан бирга тупроқларга буланган бўлар эди... Дуруст, Хонзода Ёрқинга кеча-кундуз бутун вақтини берар эди, лекин, бир неча ой, ё бир неча кун... ундан кейин яна бошқа бир Ёрқинга бурилар эди. Ахир унда ҳавасдан бошқа нима бор? У қондан яратилган! У — кўз ёшлари билан ўсган! Унга завқ керак, бир кунлик, икки кунлик, бир неча кунлик завқ керак! Оҳ, шу завқ бандалари! Юртнинг ҳамма кўз ёши ўшаларнинг оёқ остларига қўйилади. Биттаси... биттаси...

(Ғижиниб) ҳеч бўлмаганда биттаси қўлимга тушмади! Янчар эдим бир! Менда ҳам уларга қарши тоғ-тоғ, дунё-дунё ғазаб бор эди!.. (Шу чоқда Хонзода бирдан отилиб чиқади.)

БЕШИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат, Хонзода

Хонзода (отилиб чиқиб). Сендаги ғазаб ғазабми? Ғазаб бизда!.. (Ханжар билан Пўлатга отилади. Пўлат «а!» дейди, фақат қиличини олишга улгира олмай қолади. Лекин Хонзоданинг ханжар ушлаган қўлини билагидан соғ қўли билан ушлаб қолади, орада ерга булашиб олишиши бошланади. Пўлат ханжарни ярадор қўли билан энди оламан деганда нариги ёқдан бўжириб хизматкор кириб қолади).

ОЛТИНИЧИ МАЖЛИС

Пўлат, Хонзода, хизматкор

Пўлат, уларнинг иккови билан ҳам олиша бошлайди. Охирида Хонзоданинг қўли Пўлатнинг қўлидан чиқиб кетади, фақат, Пўлатга ханжар уришга яна ўнгли келмайди. Хонзоданинг урган ханжари бир неча марта Пўлатнинг ёнларидан, биқинларидан ўтиб кетади. Хизматкор зўр бериб Пўлатни тортгач, Хонзода қўлини бир оз яна бўшатади. Шу чоқда панжарадан секингина пойлаб келаётган Ерқиннинг боши кўринади. У, ичкаридаги аҳволни кўргач, «Ох, Пўлат» деб бақириб юборади-да, сўнгра панжаранинг орқасидан йўқолади. Бу орада хизматкор ўрнидан ирғиб туриб, тахт ёнидаги эшикдан қочиб чиқмоқчи бўлади: у, эшикка етганда қаршисидан Ерқин кириб қолади. Пўлат бу орада Хонзоданинг қўлидан ханжарни тортиб олади. Хизматкор Ерқинни кўргач, кўрқиб орқасига тисарилади. Кўрқин ҳолатида секин-секин деворнинг бурчагига қисилади.

ЕТТИНЧИ МАЖЛИС

Пўлат, Хонзода, хизматкор

Ерқин

Ерқин (югуриб кириб келади-да, хизматкорга бир марта ғазабли қарагандан кейин Пўлат билан Хонзоданинг устига бориб, энди Хонзодани урмоқчи бўлиб турган Пўлатнинг қўлидан ханжарни тортиб олиб ташлайди. Бу орада хизматкор чиқиб қочади).

Пўлат, Хонзода, Ерқин

(Аввал секингина Пўлат ўрнидан турадир, сўнгра Хонзода, иккаласининг ҳам қонаган, тилинган жойлари бор. Ерқин ранги ўчган, ҳайрон, жим.)

Пўлат *(ҳансираб туриб, ечилиб кетган қўлини бир қўли ва оғзи билан секин боғлайдир, Хонзодага)*. Мардлик майдонидан қочиб кетиб хилватда йиқитмоқчи бўлган эдингми? Мардлар майдонида чидай берган одам хилватда ҳам бўш келмайдир.

Хонзода *(зўрға)*. Мардлар майдонида салтанат, давлат, тожу тахт талашадилар... *(Бир оз жим.)* Бу — ишқ, севги майдони, бу хилватда, ёлғиз-ярим жойларда — бурчак-паналарда бўладир...

Пўлат *(ёввойи кулиб)*. Сизда севги борми? Сизда-я? *(Яна масхара қилиб куладир.)*

Хонзода. Севги сен учун масхара... биз учун ҳар нарсадан қиммат...

Пўлат *(яна баттар кулиб)*. Сиз учун севги ҳар нарсадан қиммат? Ундай бўлса шу чоққача қайда эдингиз? Севганингиз бир умр меники бўлгандан кейин келдингизми?

Хонзода. Менинг севганим — бир умр сеники бўлгани йўқ! Сен уни қилич билан, зўр билан тортиб олдинг. Ваҳоланки, севгида зор бор, зўр йўқ.

Пўлат. Зўр йўқ, зўр йўқ? *(Бориб ханжарни оладир ва Хонзодага қараб иргитиб.)* Мана бу нима? Бу ҳам зўрми?! *(Қаттиқ кулиб.)* Мана бу қонли ханжар ҳам зўрми?

Хонзода. Ҳар нима бўлганда ҳам салтанат тожу тахт эмас...

Пўлат. Тожу тахт билан салтанат севгининг совғаси бўлгани учун ширин... *(Иккаласи ҳам жим қоладирлар.)*

Ерқин *(Пўлатга)*. Бу нима гап, Пўлат? Мен сира англаёлмай қолдим...

Пўлат *(Хонзодани кўрсатиб)*. Ўзларидан сўранг...

Ерқин. Ханжар кимники? Бу нима хангома? Айтиб бер, Пўлат!

Пўлат *(куладир)*. Эгаларидан сўранг...

Ерқин. «Қатта саркардалар билан мамлакатнинг зарур иши тўғрисида кенгашиб ўлтирадир» дейдилар, панжаранинг орқасидан туриб бўлса ҳам гапирганингни эшитайин, деб келсам... бу аҳвол. Қани саркадаларинг? Қани кенгаш? Нимага мени ҳар ким алдашга бошлади?

Ўзимизнинг жонажон отамиз бўлган чол шундай деб ўлтирса... Бўлмаган кенгашни бўлди қилиб сени мендан қочирса... Нима қилдим мен? (*Бир оз қизишмоққа бошлайдир.*) Пўлат, рости ҳам сенга салтанат, тожу тахт керак бўлса...

Пўлат (*бақирадир*). Тожу тахт хонзодаларга керак? Сизга ҳам лозим бўлса, олаберинг, Ойимпошша!

Ёрқин. Мен бақирганимдан кейин сен нимага бақирасан? Бақирининг нима кераги бор? Секин гапирсанг ҳам бўладир-ку! Бу нима қўполлик?

Пўлат (*яна қизиб*). Мен қўпол бўлсам, мени ҳайдангда, қаршингизда чиройлик, юмшоқ хонзодангиз турадир, ўшанга...

Ёрқин (*бақириб*). Жим, понкўр! (*Ўзича.*) Хонзода... Хонзода шуми ҳали? Бу чиройлик йиғит Хонзодами? (*Эркисиз-эркисиз тикилиб қарайдир.*)

Пўлат (*энди секин бўлиб-бўлиб*). Тожу тахт... Салтанат... сизнинг юклаб қўйган юкингиз... Уни мен ҳар қанча оғир бўлса ҳам кўтариб олиб боришим керак... Тожу тахтнинг орқасида юрт бор, эл бор, халқ бор... Уни ўйлаш керак. Унинг ғамини ейиш керак... Сиз менга тожу тахтни бурунги хонлардай эмиб, сўриб ётиш учун олиб берган бўлсангиз, ўзингизга қайтариб бераман. Менга ундай тожу тахтнинг кераги йўқ! Сиз олиб берган тожу тахт юртнинг дардига даво бўлмаса, йўқ... Ойимпошша, ундай тожу тахтдан мен кечайин, ундай тожу тахт эгасидан сиз кечинг!

Ёрқин (*хўрсиниб*). Ҳали ҳам юртни деган бўлиб мени буткул ташладинг... «Саркардалар билан бўлатурган зарур маслаҳатлар» деб мендан бутун кечиб юбординг... Икковимизнинг ҳалол йўлдош бўлиб қўшилганимизга мана уч ҳафта, яқин бир ой бўлди. Кечалари сени кута-кута тонг оттираман... «Юртнинг хони эмас, хизматкори бўлган Пўлат аризаларни кўриб, саркардалар билан гаплашиб, оқсоқоллар келса уларга насиҳат қилиб... иншайкин менинг ёнимга кирадир, меники бўладир» деб бутун кеча — тонг откунча кўзимни юймайман... Сен бўлсанг, тонгга яқин чарчаб келиб ухлаб кетасан... Мен бўлсам сенинг чарчаб ухлаганингни томоша қилиб яна тонгни қундуз қиламан... Эртароқ кирган қуиларингда бир қучоқ ариза билан кирасан. «Ўқиб бер» дейсан, ўқиб беравериб яна тонглар оттираман... Бир қун чидамасдан аризаларингни иргитиб юбордим... Ўшанда мендан кечиб юборгундай бўлдинг! Билдим, билдим, ҳамма нарсани билиб турдим!

Пўлат. «Яхши кўраман, севаман» дейсиз, шунини

чидаш билан кўрсатинг-да. Шунча вақт чидаб келгансиз, яна бир оз чидаинг-да.

Ёрқин (*бир оз ўйланиб тургач, Хонзодани кўрсатиб*). Мана бу чиройлик йигитга ўзимни кўрсатмак учун ўзининг олдида айтаман: ҳар қанча чиройлик бўлса ҳам мен бу Хонзодаларни севмайман! Сени, сени ялангоёқ, сен бесаруно боғбонни ҳаммадан ортиқ севаман! Шунча вақт чидадим, энди яна чидайман! (*Бир оз жим.*) Лекин, Пўлат, чидашининг ҳам ҳадди бўлиши керак... Мен ёнман... Менинг ҳавасларим ҳеч қасрга сиймайдир... Инайкини, у ҳавасларни шу чоққача жуда зўр қийинчиликлар билан бўғиб келдим. У ҳавасларга еткунча ўлимлардан-ўлимга ҳатлаб... Энди у ҳавасларни яна ҳам бўғиб ётиш кўлимдан келмайдир! Сен — эркак, сиз эркакларнинг бағрингиз тошдан бўладир, сиз чидай берасиз... Лекин, биз — хотинлар чидай олмаймиз. Йўқ, йўқ... мен ўзим чидай омайман! Мундан кейин ҳар кун синсиз тонг оттириш мумкин эмас! Билдингми, мумкин эмас! Мумкин эмас!..

Пўлат (*огир дам оладир*). Агар бир оз сўнграқ келсангиз, бир кечага эмас, бир умрга мендан айрилардингиз...

Ёрқин (*чўчиб, бирдан*). Нима? Нима учун?

Пўлат (*Бориб ханжарни оладир*). Ман бу олижаноб ошиқингиз сиз учун мени ўлдирмоқчи бўлиб келган экан.

Ёрқин (*бақириб*). Сени?! Сени ўлдирмак учун! (*Ғазаб билан бўғзидан ёввойи товуш чиқарадир*). Ҳа... (*Югуриб бориб Пўлатнинг қўлидан ханжарни оладир, қалтираб, титраб туриб секин Хонзодага қараб юрадир.*)

Пўлат (*қаршисига бориб тўхтадир*). Қўйинг, Ойимпошша! Бу кишига ўзининг ханжари ҳам хайф. Бу кишини шу бўйича кўчага ҳайдаш керак... Халқни, юртни, элни бир кўрсин... Бир-бирларини танисинлар... Ханжарни менга беринг. (*Қўлидан секин оладир.*) «Хонзода Пўлатни ўлдирмакчи бўлган ханжар шу» деб қонлари билан бирга майдонга чиқариб осиб кўямиз. Хонзоданинг ханжари бир печа кун юртга томоша берсин! (*Ёрқинга яқинлашиб.*) Мени юрт учун яна бир мартаба ўлимдан қутқардингиз, келинг, ўша юртнинг ишини ҳам биргалашиб қилайлик! Юртнинг ишини биргалашиб қилгандан кейин... (*Қучоғини очадир.*)

Ёрқин (*эркасиз бақирадир*). Пўлат!.. (*Бориб қучоғига кирадир, Хонзода жим.*)

Парда тушадир